

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1934

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

ÅRSBOK (YEARBOOK):

1920. SAHLGREN, J. Hvalen. Ett gammalt önamn förklarat. — v. SYDOW, C. W. Iriskt inflytande på nordisk guda- och hjältesaga.
1921. NYMAN, A. Modärn etik. — PETERSSON, H. Ätran. — HAHR, A. Två nya Bourdonporträtt upptäckta i en svensk samling.
1922. NYMAN, A. För och emot i fiktionsfrågan. Till professor Hans Vaihingers 70-årsdag. — LILJEGREN, B. Tjurlöpning och tjurhetsning. Ett drag ur flydda tiders sportliv i England. — AGRELL, S. Fornnordiska element i den ryska folkpoesien. — v. SYDOW, C. W. Bäckhästen.
1923. FALK, HJ. La philosophie linguistique française. — SAHLGREN, J. Är mytosen en vetenskap? — LILJEGREN, S. B. Romantiken och månen. — KJELLIN, H. Två Pietro Longhi-målningar i Sverige. — v. SYDOW, C. W. Beowulfskalden och nordisk tradition. — ARNE, T. J. De arkeologiska undersökningarna i Sydhalland sommaren 1922.
1924. SAURAT, D. Les idées philosophiques de Spenser. — HOLMBERG, U. Det avkvistade trädet i fornfinnarnas initiationsriter. — CHIAPPELLI, A. Gli studi recenti sulla storia dell'arte medievale e moderna in Italia. — SAHLGREN, J. Linnés bildspråk. Några anteckningar. — MARÓT, K. Zur religionsgeschichtlichen Wertung Homers. — GJERDMAN, O. Die Schallanalyse. — ROOSVAL, J. Étampes, Chartres, Senlis. — SKÖLD, H. Quelques remarques sur l'art d'écrire chez les indoeuropéens orientaux. — KJELLIN, H. En miniatyrteater med figurer efter Jacques Callot, Stefano della Bella och Melchior Lorich.
1925. BROUNOFF, N. Un nouveau type d'église dans la Russie du Nord-Ouest au XIIième siècle. — WEIBULL, L. Jordanes framställning av Scandza och dess folk.
1926. SCHMEIDLER, B. Über briefsammlungen des früheren mittelalters in Deutschland und ihre kritische verwertung. — ELOVSON, H. Samuel Johnson, Goethe och patriotismen under sjuttonhundratalet. — v. SYDOW, C. W. Föreställningar om födelse i folksagan. — SAHLGREN, J. De nordiska språkens indelning.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1934

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1935

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ NATIONALEKONOMIENS
STÄLLNING TILL ANGRÄNSANDE VETENSKAPER

FÖREDRAG I VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND
DEN 4 DECEMBER 1934

AV

JOHAN ÅKERMAN

När vi tala om samhällsorganismen, tänka vi sällan på den uppfattning, som ligger till grund för ett sådant uttryck. Vi utgå från den undermedvetna förutsättningen, att det finnes ett samband mellan skilda sociala och ekonomiska faktorer, och att detta samband kan innefattas i uttrycket samhällskroppen och dess funktioner.

Tanken att det kräves en organiserad samverkan mellan samhällets olika grupper för att uppnå en lycklig lösning av den sociala sammanlevnadens problem kan återföras på antiken och bildar utgångspunkten för den politiska vetenskapen. Tanken att det inom ett samhälle finnes en lagbunden relation mellan de ekonomiska faktorerna är av vida yngre datum. När den franske läkaren och finansministern François Quesnay med sin berömda *Tableau économique* lade grunden till den nationalekonomiska vetenskapen, skedde det genom att teckna det ekonomiska livet som en cirkulationsprocess i analogi med det under det föregående seklet av Harvey upptäckta blodomloppet inom människokroppen. Lagbundenheten inom mikrokosmen, individens fysiologiska konstitution, hade sålunda först blivit i viss mån klarlagd, innan man blev varse lagbundenheten inom makrokosmen, i det ekonomiska samhällslivet.

Analogien mellan fysiologiens och nationalekonomiens problemställning sträcker sig dock ännu längre. Liksom man lagt allt större vikt vid den psykofysiska funktionen vid förklaringen av anatomiska och patologiska fenomen, så är det i förhållandet mellan det mänskliga sinnet och den fysiska omvärlden, som nationalekonomien har sin numera erkända knutpunkt. Nationalekonomien är med andra ord konstitutivt av dualistisk natur. Detta kommer kanske bäst till uttryck, då man säger, att det ekonomiska handlandet grundar sig på en värdering av knappa tillgångar. I denna formel äro den psykologiska sidan och den fysiska eller materiella sidan symmetriskt representerade.

Så fundamental är denna folkhushållningslärans dualism, att den även kommer till uttryck i vetenskapens första kontakt med den yttre verkligheten. Det är nämligen ett sällan tillräckligt understruket faktum, att den industriella revolutionen i England, under 1700-talets senare hälft, sammanföll med en social revolution, vars filosofiska innebörd var det värderande subjektets pluralisering, en ersättning av furstens värdering och handling med folkets eller nationens. »An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations», som framlades 1776, måste ses mot bakgrunden av århundradets statsrättsliga tänkande; samtidigt måste man dock göra klart för sig, att Adam Smiths arbete i viss mån pekar framåt mot ett kommersialiserat och industrialiserat samhälle. Men sambandet mellan den subjektiva värderingen och nyttigheternas mängd var det förunnat 1800-talets forskare att närmare utreda och förklara. Den dualistiska frågeställningen skymtar emellertid redan hos den klassiska nationalekonomiens lärofäder.

En vetenskap är trots all utveckling och förändring alltid i viss mån bunden vid sina tidigaste problemställningar. Liksom en stadsplan, trots byggnadsstilens förvandling, stadens allmänna tillväxt och centralpunkternas förflyttning alltid behåller mycket av den ursprungliga belägenhetens karaktär, så finner man i varje vetenskap några genomgående huvuddrag. Så är också fallet med nationalekonomien, men då det gäller en granskning av nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper, måste man göra klart för sig, att folkhushållningsläran vid sin tillblivelse kom att arbeta med inre motsättningar och ouppklarade demarkationslinjer.

Man finner nämligen ett visst paradoxalt drag i det ursprungliga sambandet mellan teori och tillämpning. Ty för det första fotades den klassiska läran, liksom fysiokraternas uppfattning, på jordbruket som enda väsentliga modernäring, men samtidigt stod världen just i begrepp att industrialiseras. För det andra stod den fria konkurrensens system, som omhuldades av klassikerna, i skarp motsättning till den gällande ordningen — det var först långt in på 1800-talet, som merkantilsystemet på allvar blev avvecklat. För det tredje innebär arbetsfördelningen, vars vikt starkt framhäves av klassikerna, en mot den demokratiska atomismen stridande idé, och här ha vi en fortfarande aktuell motsättning. Det finnes så-

lunda ingen kongruens mellan teori och tillämpning och detta är något, som är utmärkande för hela den ekonomiska idéhistorien.

Men även den syntes av olika idériktningar, vilken bildar den klassiskt-ekonomiska lärans tankeinnehåll, utgör en ofullständig sammansmältning av inbördes motsatta åskådningar. Det är 1600-talets rationalism och 1700-talets empirism, som förenats på så sätt, att man från rationalismen lånat Descartes' och Leibniz' tro på en förutbestämd lagbunden harmoni inom samhällsorganismen, medan man från Berkeley och Hume hämtar den lika fundamentala — men i grunden motsatta — uppfattningen, att endast erfarenheten kan leda till förståelse av händelseförloppet. Ännu i dag ligger denna filosofiska motsättning till grund för mången diskussion, som skenbart rör sig om mera speciella, metodologiska problem.

Även en annan sådan ofullständig amalgamering av motsatta tankeriktningar finner man i försöken att förena 1700-talets naturfilosofi med 1800-talets utvecklingslära. I själva verket är ju utvecklingsläran en nödvändig beståndsdel i den socialpolitiska åskådning, som slår igenom med Rousseau; samhällets »återförande» till den naturliga ordningen blir ju i praktiken en fortskridande förvandling, varvid framtiden skall förverkliga »the survival of the fittest» — en framtid i vilken de institutionella och konventionella hindren upphört att fungera. Det är därför icke så förvånande, att den sociala utvecklingsläran gav uppslaget till den biologiska evolutionsteorien. Det är med den idéhistoriska ordningsföljden i minnet alldeles konsekvent, att Hegel skulle föregripa Spencer och att Malthus skulle bereda väg för Darwin. Men här gömmer sig en inre motsättning, som nationalekonomien under sin hundrafemtioåriga tillvaro förgäves sökt komma tillrätta med. Hur skall man förena uppfattningen om en lagbunden organism, en naturlig ordning, med evolutionismen? Hur skall man kombinera tillståndsbeskrivning och förklaring av rörelse och ändring? Redan i den doktrinhistoriska översiktens utgångspunkt konfronteras vi alltså med det problem, det i grunden rent filosofiska problem, som i dag är nationalekonomiens centrala teoretiska spörsmål.

För att kunna anställa jämförelser mellan nationalekonomien och de angränsande vetenskaperna fordras, att man systematiserat de olika skolorna, och en sådan systematisering innebär alltid en för-

grovning av frågeställningen. Men vill man över huvud taget behandla detta spörsmål, måste man nödvändigtvis abstrahera från allt utom de stora tankelinjerna. Man kan då, såvitt jag förstår, lämpligen indela nationalekonomien i två stora huvudgrupper, den politiska ekonomien och den beskrivande ekonomien.

Den politiska ekonomien innefattar framför allt den klassiska läran och dess främste representant är självfallet Ricardo. I Ricardos snillrika ekonomiska analys saknas nästan all kunskapsteoretisk diskussion; undersökningen är på en gång rent deduktiv och rent normativ. Med ett enda ord — »suppose...» — har han frigjort sig från de centrala filosofiska problemen, kausaliteten och tiden. Med ett antagande bringas en av de givna faktorerna att intaga en ny storleksordning, och man undersöker med den formella logikens hjälp, huru de övriga faktorerna då skola förhålla sig. Detta kan icke ske utan ett flertal oredovisade förutsättningar på det psykologiska och teknisk-kommersiella planet, men icke desto mindre leder tankeexperimentet till slutsatser, som anses utan vidare kunna överflyttas till praktisk politik. I nationalekonomiens legering av rationalism och empirism intar Ricardo trots sin intuitiva realism och trots sin av upplysningstiden påverkade form 1600-talets ståndpunkt: hans fundamentala tankegång är rationalistens. Därför föregriper han också den matematiska skolan inom nationalekonomien, vilken kan sägas vara en sentida ättling av 1600-talets exakta världsåskådning.

Vända vi oss därefter till den beskrivande ekonomien, kunna vi här urskilja tre skolor, vilka ha det gemensamma draget, att de inrikta sig på att utreda och begripa det ekonomiska händelseförloppet, icke att lagstifta och styra det ekonomiska skeendet.

Den första av dessa skolor är den historiska skolan inom nationalekonomien. Den utgör från början en reaktion mot den klassiska teoriens rationalistiska lagar, den understryker institutionernas betydelse och utvecklingens oerhörda vikt, och man kan fråga sig, om man icke här mitt under 1800-talet iscensätter en strid mellan 1600-talets rationalism och 1700-talets empirism. Den historiska åskådning, som å ena sidan med encyklopedisk kringsyn insamlar alla tänkbara detaljuppgifter och å andra sidan med argusblick söker uppfatta vad som sker i det som synes ske, måste vända sig mot den rent ekonomiska teorien, ty denna teori avskär sig från historis-

men, dels genom sin ensidiga materialinsamling, dels genom sin abstraherande metod. Men när en Schmoller löper till storms mot den ekonomiska teorien inser han knappast — såsom vi strax skola se — att både han själv och hans vedersakare icke strida om ett centralproblem, att kampen bara gäller utanverken och att frågans kärna lämnas obeaktad både av angripare och försvarare.

Den andra skolan är den matematiska skolan inom nationalökonomien. Det har nog icke i allmänhet blivit tillräckligt understruket i den ekonomiska doktrinhistorien, att det ricardianska systemet bildar underlag för den matematiska jämviktsläran. Men så snart man från kunskapsteoretisk synpunkt granskar Ricardos ekonomiskt-politiska teori och Walras' »rena» ekonomiska teori blir man varse, att de båda bygga på samma grund, den algebraiska logikens. Både Ricardo och Walras äro Leibniz' lärjungar. Den av Ricardo brukade abstraktionsformeln »ceteris paribus» — vilken betraktar alla andra än de studerade variablerna som konstanter — är den matematiska deduktionens grundsten; differentialkalkylens element är också den ekonomiska teoriens allfarsväg. Utveckling och inre förändring representeras icke i denna den allmänna ekonomiska jämviktens system — här är motsättningen mot den historiska skolan den skarpest tänkbara.

När en analys av de historiska och matematiska skolornas idéer så uppenbarligen leder till den slutsatsen, att man här icke ställes inför ett antingen-eller utan inför ett både-och, är det naturligt, att man — i den mån denna slutsats penetreras — börjat söka efter en syntetisk ekonomisk teori. Denna tredje riktning, som man skulle kunna kalla den tidsekonomiska skolan eller den ekonomiska orsaksforskningen måste kännetecknas därav, att den verkligen betraktar den historiska och den matematiska problemställningen som en antinomi. Och att denna antinomi grundar sig på det fundamentala filosofiska problemet om kausallagens tillämpning, om tidens roll, ja, ytterst om viljefriheten. Redan Jevons, den nutida nationalekonomiens vägröjare, insåg nödvändigheten av att systematiskt kombinera induktion och deduktion i den ekonomiska analysen, men hans snille räckte icke till att genombryta samtidens auktoritetstro. Innerst var det dock icke klassikernas vapendragare, som tvingade Jevons' många genialiska uppslag att i ett halvt århundrade bida sin tid — det var Jevons' egen oförmåga att tränga ned till de

filosofiska och psykologiska problemställningar, på vilka den ekonomiska orsaksforskningen till sist beror.

När man nu skall fastställa demarkationslinjerna mellan nationalekonomien och angränsande vetenskaper synes det efter denna överblick tämligen uppenbart, att det icke är på metodikens område, som man kan tänka sig ett verkligt givande meningsutbyte. Trots allt som ordats om »metodstrid» de olika nationalekonomiska skolorna emellan och mellan nationalekonomien å ena sidan och andra samhällsvetenskaper å den andra, så är det endast en principdebatt, en filosofisk diskussion, som verkligen kan leda till konstruktiv kritik och positiva resultat. Det finnes särskilda skäl varför en sådan uppfattning för närvarande skall ha möjligheter att vinna anhängare. Ty är det icke iögonfallande, att vi nu liksom för halvtannat århundrade sedan samtidigt uppleva en teknisk revolution — man har ju betraktat 1920-talet som begynnelsen av den andra industriella revolutionens epok — en social revolution — parallellen mellan 1789 och 1917 har ofta påpekats — samt en djupgående skakning i samhällsuppfattningens och samhällsvetenskapens filosofiska och psykologiska underlag. Samtidigt med denna ovisshet beträffande social värdering och ekonomiska orsakssammanhang framträder en lika djupgående kris inom naturvetenskapens principer. Den slående likheten i samhällsvetenskapens och naturvetenskapens dilemma med avseende på kausallagens tillämpning visar bäst att vi stå inför en *filosofisk* kris. Det är samma grundläggande principfråga som ger sig tillkänna på vitt skilda områden. Under sådana omständigheter är det givet, att man främst måste angripa denna fundamentala fråga och icke i första hand detaljspörsmål av metodologisk art.

När jag med detta ledmotiv nu går att sammanställa ett antal samhällsvetenskaper med nationalekonomien måste jag kraftigt understryka, att dessa synpunkter icke representera annat än mina egna nuvarande åsikter i ämnet. Om dessa åsikter i framtiden komma att visa sig befogade, måste det framhållas, att de till mycket stor del endast äro en naturlig konsekvens av den i generationer pågående samhällsvetenskapliga debatten; om de komma att visa sig oriktiga, har jag misstytt denna debatt och mina åsikter stå då helt för min egen räkning.

Vi räkna nu med fyra ämnesgrupper, som skola sammanställas

med nationalekonomien, nämligen historia och statskunskap, statistik, matematik samt filosofi. Dessa stå principiellt och metodologiskt den ekonomiska vetenskapen närmast, men en fullständig granskning av alla från någon synpunkt angränsande discipliner skulle förutom det väsentligen humanistiska ämnet geografi även medtaga juridik — främst finansrätt, statsrätt och rättshistoria — naturvetenskap — t. ex. ärvtlighetsforskning, kemi, fysik, biologi — samt medicin — exempelvis fysiologi och hygien. Men vi begränsa oss helt till de fyra förstnämnda grupperna.

För att förenkla diskussionen kunna vi uppdelat *historiens* och *statskunskapens* disciplin i tre undergrupper: fakta, metodik och innehåll. Som vi veta, går den historiska forskningen väsentligen ut på att konstatera historiska fakta, vad som verkligen skett. Med fakta i nyssnämnda indelning menas däremot icke denna till sist framdestillerade oemotsägliga realitet, utan det obearbetade råmaterialet. Man må därvid observera, att tillgången på primärmaterial i hög grad bestämmer hela forskningens inriktning. Det är sålunda en av primäruppgifternas knapphet betingad regel, att historien fram till och med 1600-talet innefattar såväl nationalekonomien som statskunskapen. Det är först under de tre senaste århundradena, som statslivets teori anses gälla som en från historien frigjord vetenskap, medan nationalekonomien endast under halvtannat århundrade stått på självständig grund. Detta leder fortfarande därtill, att äldre ekonomiska data behandlas av historikerna, yngre data, från den industriella revolutionen i England på 1700-talets slut eller till och med från industrialismens överhandtagande på den europeiska kontinenten och i Förenta Staterna från omkring 1860, däremot av nationalekonomerna. Att en sådan uppdelning icke är principiellt motiverad ligger i öppen dag, och vi kunna därför säga, att det i fråga om fakta icke finnes någon principiell demarkationslinje mellan historien och nationalekonomien.

Den historiska metoden brukar ju i allmänhet till stor del anses synonym med källkritik. Den franske historikern Seignobos anför i sitt arbete om den historiska metodens tillämpning på socialvetenskaperna ett exempel hämtat ej längre tillbaka än från industrialismens gryning: Det gäller Bastiljens fall, varom han säger, att man vid uppklärandet av orsakssammanhanget ställes inför upp-

giften att finna sanningen, fastän fästningens försvarare äro döda, angriparna döda och fästningen raserad. En från logiska, psykologiska, statsrättsliga, politiska, sociala och tekniska synpunkter genomförd prövning av tillgängliga urkunder leder så fram till ett konstaterande av vad som »verkligen» skett. Att sedan detta »verkligen» är något mycket subjektivt, beroende på skilda sätt att betrakta orsakssammanhanget, de handlande personernas karaktärer o. s. v. är själfallet. Här kunna vi i detta sammanhang endast fastslå, att källkritiken som sådan icke tangerar den ekonomiska teorien — att det med andra ord icke finnes några beröringspunkter mellan ekonomi och historia på detta rent metodologiska plan.

Det blir tydligen först när vi komma till den historiska vetenskapens allmänna innehåll, som vi nalkas vår uppgift. Historieskrivningen har som bekant gått fram på två alternativa vägar, den refererande och den förklarande. Den refererande historieskrivningen är emellertid så nära anknuten till den källkritiska metoden, att man i fråga om ekonomisk historia från denna synpunkt icke gärna kan tänka sig någon direkt anknytning till den ekonomiska teorien. Det blir sålunda endast den *förklarande* historieskrivningen, som bjuder på den efterlysta kontakten med de ekonomiskt-teoretiska problemen. Huru skall då ekonomisk historia och ekonomisk teori sammanarbetas? Vända vi oss till de viktigaste undersökningarna av detta slag, så finna vi att det nästan uteslutande är den normativa, klassiska läran som här kommit till användning. Denna folkhushållningslära är emellertid — som vi sett — i sin mest stringenta utformning, nämligen Ricardos, av principiellt rent motsatt art än historieforskningens. Den bortser från utvecklingens problem, den abstraherar, den förvandlar skeendet till matematiska funktioner. Söker man därför orsaken till att den ekonomiska historien icke kunnat finna en systematisk form för syntesen av ekonomisk historia och ekonomisk teori, så synes svaret bliva detta: Den ekonomiska teori, man här och var sökt spränga in i den historiska skildringen har arbetat med den logiska algebrans arbetshypoteser och har samtidigt haft en normativ inställning till verkligheten. Det kan knappast verka överraskande, att så skiljaktliga beståndsdelar icke låta sig förenas; historiens ständigt till omfattning och sammansättning varierande ström kan icke så enkelt förbindas med vikterna på tankeexperimentets vågskål.

En förklarande ekonomisk historia måste därför nödvändigtvis klara upp de underliggande problemen, tidens och kausalitetens innebörd såväl inom historien som inom ekonomien. Nu är det något som slår varje nationalekonom, då han — själv icke historiker av facket — studerar den historiska facklitteraturen och främst tidskriftslitteraturen: den häpnadsväckande knappheten på akademisk diskussion av kunskapsteoretiska och metodologiska problem. Den historiska verkligheten förefaller att av historikerna sällan betraktas med filosofens kritiska blick. I *detta* avseende vågar man väl säga, att nationalekonomerna mången gång satt plögen djupare i jorden: en icke liten del av den nationalekonomiska litteraturen söker tränga in till principfrågornas filosofiska grund. Skall därför motsatsernas enhet — de metodologiska, sannolikt endast skenbara motsatsernas enhet — uppnås, så måste det ske på det *filosofiska* planet, som är både historiens och nationalekonomiens grundplan.

För att närmare belysa detta samband mellan den historiska vetenskapen och nationalekonomien må det vara skäl att ytterligare dröja vid några av frågans olika aspekter. Som bekant säga Windelband och Rickert, att man kan skilja kultur- och naturfenomenen på så sätt, att de föregående bestå av engångshändelser medan de senare äro »mehrmalig». Enligt denna uppdelning skulle emellertid nationalekonomien, även av de mest konservativt och klassiskt orienterade forskare, hänföras till naturfenomenens sfär. Ty vilken ekonom skulle ägna sitt intresse åt ett fenomen inom prisbildningen, om han erfor, att det endast har giltighet en enda gång? En historiker, som ställes inför en företeelse, vilken med visshet kan sägas var utpräglat enastående, torde däremot känna sig i högsta grad stimulerad.

När nu nationalekonomien skall utfinna sambandet mellan de skilda ekonomiska faktorerna, så måste denna forskning uppenbarligen grunda sig på repetitionsfenomen. Kausalitet är regelbunden upprepning. Men icke desto mindre är den historiska synpunkten, som framhåller den inre strukturella förvandlingens betydelse, i hög grad berättigad. Huru skall man då i den ekonomiska forskningen *kombinera* studiet av repetitionsfenomen och av den oavbrutet pågående utvecklingen och institutionella förändringen? Man kan bara tänka sig en lösning, nämligen att indela det studerade tidsavsnittet i perioder, vilka betraktas som i vissa avseenden homogena — ett

tillvägagångssätt, som ju sedan länge tillämpas inom den historiska och särskilt inom den kulturhistoriska forskningen. Inom dessa som homogena fattade perioder studeras repetitionsfenomenen, t. ex. sambandet mellan kvantitet och pris för en viss vara, men man måste därvid ha klart för sig, att även inom dessa perioder rör det sig om en ständigt växlande kombination av repetitionsfenomen. Periodernas fogar bilda de historiska knutpunkterna, och på dessa punkter kräves en grundlig strukturanalys, varigenom hela problemställningen får en ny bas. Om dessa knutpunkter böra ligga så långt åtskilda som 1789 och 1914 eller om de skola sökas i konjunkturcykelns inflektionspunkter blir en sak som får avgöras beroende på det studerade problemets natur.

Förhållandet mellan engångshändelser och repetitionsfenomen är sålunda en principfråga, varav följer, att även relationen mellan kultur- och naturfenomen är av samma slag. När man sökt särskilja »människornas värld» från den övriga naturens, har man som exempel tillgripit differensen mellan vimlet på en storstadsgata och myllret kring en myrstack, eller skillnaden mellan falangen inom hopliterarmén och de flygande vildgässens falang. Olikheten skulle bestå däri, att man i det förra alternativet skulle ha att göra med en resonerande vilja, som kan tolkas i ord, i det senare alternativet däremot en oresonerad »instinkt». En sådan uppdelning är emellertid föga stringent och minst av allt filosofisk. Motsättningen mellan natur- och kulturvetenskaper kan försvaras från den Windelband-Rickertska formelns utgångspunkt, men den uppdelning, som söker katalogisera natur- och kulturföreteelser, är icke vetenskaplig.

Även i skärningslinjen mellan historia och nationalekonomi kommer man i kontakt med det gamla stridsämnet om massans och individens betydelse för utvecklingens gång. Man har här och ofta med orätt identifierat nationalekonomiens betraktelsesätt med den materialistiska historieuppfattningens, och sålunda låtit den historiska linjen fullfölja den individualistiska åskådningen medan den ekonomiska skulle understryka massans dominerande betydelse. I själva verket är detta en rent psykologisk fråga, som endast kan diskuteras i individual- och socialpsykologiska termer. Även här måste frågan fördjupas och föras över på ett för historien och ekonomien gemensamt *eller* neutralt plan för att kunna besvaras.

Till sist kunna vi i sammanhang med den historiska problemställningen nämna den motsättning mellan teknik och kultur, som ofta ventilerats under senare år. Här har man å ena sidan gått så långt att man skildrat industrialismens tidsålder utan att särskilt betona teknikens drivande kraft bakom avståndens förkortning och samhällets förvandling, medan man å andra sidan velat förklara alla politiska, sociala, ja, även etiska och konstnärliga faktorer som funktioner av tekniskt-ekonomiska oberoende variabler. Båda betraktelsesätten äro lika doktrinära. Alla försök att avskilja vissa delar av forskningsområdet som aprioristiskt ovidkommande äro ovärdiga en förutsättningsfri forskning. Tekniken spelar en utomordentligt viktig roll i industrialismens epok, men teknikern är som sådan till följd av den nuvarande tekniska utbildningens ensidighet icke särskilt skickad att behandla den tekniska expansionens sociala och ekonomiska konsekvenser eller sambandet mellan industrialism och kultur. Förklarar man å andra sidan nutida historiska och ekonomiska problem mindre lämpliga för forskning än svunna århundradens med deras utkristalliserade innehåll, så föredrar man av principiella skäl tillbakablickandet över ett »säkert» primärmaterial framför ett studium, som ehuru bundet till en viss epok söker sammanfatta förtid, nutid och framtid i en av gemensamma lagar framdriven ström. Att i ordets djupaste mening förstå och leva sig in i dessa lagar är samhällsforskarens uppgift; forskningens inriktning blir sedan avgörande om studiet skall rubriceras som historia, statskunskap eller nationalekonomi.

Om vi numera definitivt insett, att en konstruktiv diskussion mellan historiker och ekonomer måste föras i filosofiska, kunskapsteoretiska, idéhistoriska eller psykologiska termer, så behöva vi icke frukta en upprepning av 1800-talets föga uppbyggliga »Methodenstreit», vars mest dramatiska del utgjordes av striden mellan Schmoller och Menger. Vi behöva icke från den ena sidan få höra, att den ekonomiska teorien arbetar med onyttiga schackspelsuppgifter och från den andra, att teorien nog inte behöver invänta resultatet av en pågående undersökning om skomakarskråets historia i ännu en tysk småstad. Som vi sett skjuta båda anmärkningarna vid sidan om målet. Vi ha numera all anledning att hoppas på en positivt givande diskussion mellan historiker och ekonomer, varvid båda parterna tränga djupare än till materialindelning och systematik.

Även *statistiken* kan liksom historien i detta sammanhang behandlas under rubrikerna fakta, metodik och innehåll. För nationalekonomen är ju den ekonomiska statistiken jämte demografiska, ekonomisk-geografiska och andra data den källa, varur utvecklingens och förändringens indikatorer ständigt välla fram. Vad som skiljer den nutida nationalekonomen från hans föregångare av äldre generationer är möjligheten och villigheten i våra dagar att låta fakta tala och så giva uppslag till ekonomiskt-teoretiskt tänkande. Fordom genomfördes en stilren ekonomisk analys på det sättet, att man efter en rent deduktiv, på en mängd onämnda premisser vilande framställning om de ekonomiska faktorernas samverkan som avslutning tillfogade ett från deduktionen skarpt begränsat statistiskt avsnitt. De här representerade knapphändiga sifferserierna underkastades som regel varken ekonomisk eller statistisk analys av allvarligare art; man nöjde sig med att konstatera, att statistikens siffror icke jävade de deduktivt vunna resultaten. Det skolastiska tänkandets och den rationalistiska jurisprudentens förakt för empiriens värld lyser fortfarande igenom 1800-talets ekonomiska teori. Ekonometrikern håller sig däremot icke för god att själv grundligt genomarbeta materialet och att under detta tidsödande arbete söka avlyssna variationerna deras rytm och deras inbördes förhållande. Ett sådant minutiöst arbete blir ett led i det tankearbete, som i förening med formellt-logiska slut, psykologiska observationer, fastställandet av institutionella konstanter o. s. v. utmynnar i en teori eller rättare i en hypotes.

Den statistiska metodiken i inskränkt bemärkelse — tabellarisk och grafisk sammanställning, medeltalsberäkning, korrelationsberäkning etc. — hjälper ekonomen att ordna, överblicka och renodla sitt material. Det kräves därför av ekonomen att han verkligen behärskar de statistiska metoderna, och härtill tarvas långvarig träning med tillämpning på uppgifter av skiftande slag. Någon fristående disciplin med namnet »ekonomisk statistik» finnes däremot icke, ty den skulle endast innefatta ekonomisk-statistisk källkunskap och statistisk metodik i *inskränkt* bemärkelse. Först genom kombination med ekonomisk teori och statistisk vetenskap uppstår verkliga problemställningar. Först därigenom innefattas den ekonomiska statistiken i ett forskningsområdes idékrets.

Viktigast är dock att nationalekonomen förstår den statistiska

vetenskapens innehåll. Detta kan i elliptisk utformning sägas gå ut på sannolikhetslärans filosofi. Även om probabilitetsteorien förutsätter att de studerade data skola vara inbördes oberoende och tar sikte på fördelningen i nuet av ett naturligt utspritt material, så har denna teori dock sin härledda, utomordentligt viktiga tillämpning även på tidsserier. Och det är här, som kontakten mellan national-ekonomien och statistiken måhända är som viktigast. Låt oss som illustration dröja vid ett praktiskt-ekonomiskt problem, önskemålet att hålla penningvärdet konstant, vilket innebär att ett visst representativt prisindextal endast skall variera inom ett trångt tilltaget spelrum. De senare årens diskussion har ju varit utomordentligt intensiv i denna fråga, men det torde kunna sägas, att en god del av diskussionsinläggen om penningpolitiken väsentligen bortsett från den preciserade frågan: vilket är orsakssammanhanget mellan de skilda faktorerna under givna tidsavsnitt, och vilken är den dispersion per given tidsenhet, som kan tillåtas? Dessa frågor äro av primär vikt, då det ju rör sig om ett konjunkturförlopp av viss tidsbegränsning. Icke desto mindre har problemet till största delen betraktats från rent begreppslig, formellt-logisk synpunkt. Dispariteten mellan dessa mycket speciella utredningar med deras rikedom på begreppsliga distinktioner och den enkla och ändå till sina mest generella drag starkt omdebatterade penning- och konjunkturpolitiken måste göra oss betänksamma. Det kräves uppenbarligen icke i första hand en legal eller formellt-logisk mentalitet för att med bestående resultat behandla sådana problem; det kräves utom grundlig nationalekonomisk beläsenhet och sakkännedom om penningväsendets och angränsande institutioners organisation, två ting: långvarig vana att handskas med konjunkturstatistiken och därmed sinne för dessa seriers sätt att röra sig under skilda faser, samt verklig förståelse för den statistiska vetenskapens innehåll, probabilitetens och därmed kausalitetens problem. Man kan utan överord påstå, att national-ekonomien för närvarande för sin utveckling är i hög grad beroende av, i vad mån dess utöware behärska statistikens vetenskapliga mening, som kan sägas vara utforskandet i ett visst material och från vissa utgångspunkter av det *väsentliga*.

När vi vända oss till *matematiken*, måste vi komma ihåg, att inom matematiken bilda fakta, metod och innehåll en sluten enhet.

Vilket är nu förhållandet mellan den nationalekonomiska och den matematiska vetenskapen? För att besvara denna fråga måste vi dela upp spørsmålet på så sätt, att vi först fråga efter sambandet mellan den begreppsliga, till en idealtypisk konstruktion syftande, ekonomiska teorien och matematiken och sedan fråga efter förhållandet mellan den empiriska ekonomien och de matematiska principerna.

Den ekonomiska deduktionen hämtar i sin matematiska utformning hela sitt stöd från den algebraiska logiken. Det är simultanekvationerna, som symbolisera den allmänna ekonomiska jämvikten — interdependensen mellan pris och kvantiteter av produktionsmedel och produkter — men därvid föreligger risken, att vad som endast är matematikens egen logik betraktas som det ekonomiska livets princip. Vi ha redan framhållit, att Ricardo måste anses som den matematiska ekonomiens grundare, fastän det först var Cournot, som började tillämpa den matematiska *formen*. Det är därför av särskilt intresse att konstatera, att Ricardo skrev sin *Theory of political economy* samtidigt med att Laplace utarbetade sin celesta mekanik och sin sannolikhetslära. De tankelinjer, som inom en exakt disciplin utformades i 1800-talets början, skulle inom samhällsläran först slå igenom med Walras efter århundradets mitt och med amerikanska ekonometriker, såsom Moore och Schultz, först i början av 1900-talet.

Vad angår matematikens ställning till den ekonomiska »verkligheten», såsom den möter oss i ekonomisk statistik och ekonomisk historia, så kan man påminna sig Jevons' bekanta yttrande, att endast bristen på ekonomiskt-statistiska data lägger hinder i vägen för nationalekonomiens utveckling till en rent exakt vetenskap. Denna tanke, att vetenskaperna i den mån de fullkomnas, övergå från kvalitativa till kvantitativa termer, är ju vanlig hos naturvetenskapsmän och positivistiskt inställda samhällsforskare. Våra dagars biologer anse sålunda, att deras vetenskap just nu är på väg att inträda i den utvecklingsfas, som fysiken och kemien uppnått, samt att psykologien därefter är i tur att inträda i de med siffror uttryckta kunskapernas krets. Till sist skulle tiden så vara mogen för en exakt samhällslära. Det vore emellertid ett svårt fel att tro, att den stunden är snart förestående, ty vårt samhällsvetenskapliga primärmaterial är ännu synnerligen outvecklat. Man kan tvärtom säga, att den mate-

matiska nationalekonomien skyndat utvecklingen i förväg och därvid ofta glömt erfarenheterna från andra ännu icke exakta vetenskaper. Ty det har många gånger visat sig, att de säkra och för fortsatt utveckling fruktbara kunskaperna vunnits genom en analys inifrån de data, som själva väckt de teoretiska frågorna. Den matematiska nationalekonomen är med andra ord sällan tillräckligt statistiker — om detta ord togs i dess till sannolikhetsläran och kausaliteten anknutna filosofiska mening. Att en matematiker av facket, som samtidigt har djupa kunskaper i nationalekonomi, måste vara predisponerad för en sådan obunden tankeflykt är uppenbart. Den framstående matematiska statistikern Tschuprow har träffande liknat den »rene matematikers» framträdande i statistiken vid en skridskoåkare, som på isens plan skär de vackraste arabesker men aldrig tränger under ytan — gör han det, så faller han igenom. Om också denna bild är väl drastisk, så innehåller den säkerligen en kärna av sanning. Matematikern söker att förvandla samhällsläran till ett system av lagar av naturvetenskaplig, för-relativistisk art, men hans deduktioner föregås så gott som aldrig av en ingående diskussion av tidsmomentets roll, av de strukturella ändringarnas betydelse, av friktionen och av skilda faktorerers olikartade reaktionshastighet. Denna aprioristiska abstraktion från alla »andra» faktorer — det herostratiskt ryktbara »ceteris paribus» — kännetecknar i större eller mindre grad de tre ledande nationalekonomiska skolorna: den »legitima» engelsk-klassiska skolan från Ricardo till Keynes, Lausanneskolan från Walras till Ricci och den österrikiska skolan från Menger till Hayek. De doktrinhistoriska och metodologiska undersökningar som utfördes under det föregående århundradet — bland vilka Marshalls och Mengers arbeten främst vinna beaktande — uppvisa prov på en strävan till större konkretion och *samtidigt* till starkare filosofisk anknytning. Att man efter kriget börjat fördjupa den kunskapsteoretiska analys, som bör föregå den ekonomiska utredningen, är också ett glädjande faktum, och man torde — paradoxalt nog — kunna säga, att denna filosofiska anknytning till största delen har sitt upphov i de amerikanska ekonomernas empiriska och pragmatiska undersökningar. Man gjorde ett grepp i livet självt — och därmed genombröts muren kring den konventionella akademiska rutinen i nationalekonomiskt tänkande. Lagarna betraktas alltså från relativistiska synpunkter och få väsent-

ligen karaktär av arbetshypoteser. Sombart — den moderna kapitalismens framstående skildrare — säger med en lycklig vändning i ett nyligen utkommet metodologiskt arbete: »Man studerar ej verkligheten för att uppställa lagar, utan man uppställer lagar för att förstå verkligheten».

Vad som nu sagts får emellertid ingalunda uppfattas som en allmän kritik av den matematiska nationalekonomien. Därtill skulle fordras långt större bredd i framställningen och framför allt långt djupare matematiska insikter än jag är i besittning utav. Oomstridlig är matematikens betydelse för nationalekonomen såsom en hjälp och ett stöd i deduktionen. Utan detta redskap vore det omöjligt att sammanhålla de många inbördes beroende ekonomiska faktorerna. Måhända det just är såsom ett stöd för tanken och icke som den nationalekonomiska vetenskapens allt omslutande ram, som matematiken — intill dess samhällsvetenskapen grundats på oändligt mycket rikare empiriskt material — får sin egentliga betydelse för nationalekonomien. Medan den algebraiska logiken ger det ekonomiskt-deduktiva tänkandet stadga, så kan vissa delar av matematiken och mekaniken som symboler för rörelse och ändring schematiskt uttrycka den ekonomiska dynamiken. När man lämnar den abstraktion som innefattas i det stationära, med till omfattning och struktur oförändrade produktionsfaktorer utrustade samhället, så synes just liknelser från hydrodynamiken, värmeläran o. s. v. vara synnerligen ändamålsenliga. Men man får icke ett ögonblick glömma att det bara rör sig om självgjorda liknelser; att vi framlägga idéskisser, icke inom sinnesvärlden objektiva avbildningar.

När vi så komma till *filosofien* och dess ställning till nationalekonomien, så är det tydligt, att vi på detta område skola bli i stånd att knyta samman de riktlinjer, som alla till sist syftat mot en filosofisk sammanfattning av samhällsproblemet. Det är på fem områden som vi skola söka kontakt mellan nationalekonomi och filosofi:

För det första är *den formella logiken*, som vi redan sett, det skelett omkring vilket den ekonomiska vetenskapens organism blivit uppbyggd. Det är något synnerligen karakteristiskt, att det truismernas skede, vari nationalekonomien råkat omkring mitten av 1800-talet avslutas med framläggandet av en rad arbeten i formell

logik, vilka bana vägen för en omprövning av hela den ekonomiskt-teoretiska konstruktionen.

Därnäst måste man understryka den allmänna *idéutvecklingens* oerhörda betydelse för det ekonomiska tänkandet. Man kan i själva verket påstå, att nationalekonomisk doktrinhistoria icke kan studeras med verkligt gott resultat utan en föregående, icke alltför ytlig, översikt över idéhistorien. Det är ingen tillfällighet, att de franska arbetena i nationalekonomiens historia äro de mest givande, ty endast i Frankrike meddelas redan i gymnasiet grundlig undervisning i »moral», d. v. s. filosofi med särskild tonvikt på den utvecklings-historiska sidan. Ett större modernt arbete, som bygger upp det ekonomiska tänkandet under industrialismens tidsålder på den allmänna filosofiska grunden saknas emellertid fortfarande. Man har därför ofta skäl att påpeka mycket allvarliga missförstånd beträffande de ekonomiska doktrinernas innebörd, missförstånd som bero på den knappa tillgången på syntetiska ekonomiskt-filosofiska arbeten. Sålunda är det åtminstone av yngre studenter sällan observerat, att Adam Smiths för hela den följande teoretiska utvecklingen fundamentala sats om de egoistiska krafternas spontana harmoni (»den osynliga handen») endast är en arbetshypotes — som så starkt markeras som sådan, att Smith låter hela den därpå följande ekonomiläran ingå i en moralfilosofi, som just diskuterar det relativt berättigade i denna abstraktion. Vaihinger — als-ob-filosofiens skapare — har också med all rätt understrukt denna Buckles observation, och han behandlar Smiths metod som ett typiskt exempel på fiktionernas och axiomens nödvändighet för deduktionen. Mindre viktig men mera bekant är det faktum, att Stuart Mills inställning allt mer färgades av Comtes positivistiska lära och att denna under åtminstone ett halvt sekel går igen i olika förklådnader i den samhällsvetenskapliga debatten. Det senaste årtiondets diskussion bjuder på ännu ett gott exempel på parallellismen mellan idéhistoria och ekonomisk doktrinhistoria, och detta förhållande skola vi strax beröra i samband med kausalitetsproblemet.

Först skola vi dock med några ord behandla den centrala frågan om den ekonomiska *värdeleärens* ställning till filosofien. Jag måste här förutskicka, att det skulle krävas en vida större filosofisk sakkunskap än den jag är i besittning av, för att ens översiktligt belysa

detta problem. Några synpunkter på frågan vågar jag dock anlägga. I stora drag kan man säga, att den ekonomiska teorien under sin hundrafemtioåriga tillvaro först omedvetet genom den objektiva värdeläran — och sedan medvetet — genom den värdefria prisläran — sökt undvika de djupgående filosofiska spörsmålen i samband med värdets grund. Sedan det blivit uppenbart, att en enkel, objektiv kostnadsvärdeteori, senare förbättrad genom en teori om reproduktionskostnaderna, icke kunde giva en generell förklaring av prusbildningen, framlades omkring 1870 den subjektiva värdeläran i de tre nyssnämnda nationalekonomiska skolorna, oberoende av varandra och med en samtidighet som slående påminner om syrets upptäckande hundra år tidigare och om andra stora fynd, för vilka tiden varit mogen. Det psykologiska inslaget i denna värdelära var icke ny: det var ingenting annat än den utilitarism, som teoretiskt grundlades av 1600-talets rationalister, utbildades till en filosofisk doktrin av 1700-talets empiricister och slutligen tillämpades på samhällsläran av Adam Smith samt av 1800-talets kritiska hedonister. Det ekonomiskt-metodologiska inslaget var ej heller nytt: det var den marginella konstruktion, som redan tydligt spåras hos klassikerna inom nationalekonomien. Det nya var kombinationen av utilitarisk etik och studiet av de ekonomiska förändringarna »vid marginalen» — på den punkt där ett ekonomiskt skeende just nått och jämnt kan äga rum. Den på denna värde- och prislära grundade ekonomiska teorien blev ganska snart utsatt för skarp kritik. Liksom klassikerna påstått, att fri-konkurrens-principen skulle bana vägen för den naturliga ordningen, då deras teori skulle få full tillämpning, så sade marginalisterna, att den största allmänna välfärden skulle uppnås, om var och en handlar efter den hedonistiska principen — i den mån människan handlar rationellt, har den subjektiva värdeläran giltighet. Båda påståendena äro uppenbarligen logiska relationer med obestämd lösning. Ty i det förra fallet förklaras icke vad som är »den naturliga ordningen» och i det senare får man ej veta vad som är allmän välfärd. Däremot kan man, om än med vissa svårigheter, definiera vad som menas med fri konkurrens och vad som menas med rationellt handlande. Här måste man överflytta resonemanget från individen till det kollektiva och utgå från det tydligt angivna axiomet, att samhället är rent atomistiskt, med andra ord, att människan vid detta slags resone-

mang kan standardiseras till en samling psykologiskt-konstitutivt fullt identiska »economic men». Fri konkurrens innebär nu, att man ej ingriper och hindrar dessa standardmänniskors i handling omsatta värdering; rationellt handlande innebär att »economic men» icke genom inre (mentala) eller yttre störningar avvika från genomsnittet. Både som förklaring av det ekonomiska skeendet och som politisk norm är gränsnytteläran öppen för kritik, även om denna ofta själv gjort sig skyldig till det felet att ansätta kritiken på varandra uteslutande formuleringar av läran. Frånsett Paretos ingående men ej genomförda diskussion av problemet har den första klara och skarpa uppgörelsen, såvitt jag förstår, framlagts av den amerikanske nationalekonomen Benjamin Anderson i »Social value», som utkom ett par år före världskriget. Många studier i samma riktning ha sett dagen såväl tidigare som senare — i vårt land är det först under senare tid, som debatten kommit i gång tack vare ett tankeväckande men icke på någon punkt konstruktivt inställt arbete om förhållandet mellan vetenskap och politik i nationalekonomien. Man måste emellertid göra klart för sig, att gränsnytteläran jämte dess psykologiska underlag, utilitarismen, visserligen alltid kan kritiseras från begreppslig utgångspunkt, men att den faktiskt är oundgänglig i det praktiska ekonomiska handlandet. Huru skall man t. ex. genomföra en rättvis — d. v. s. av allmänheten godtagen — beskattning, om man utgår ifrån den sats, som präglats av gränsnytteteoriens kritiker: Det finnes ingen interindividuell värdestandard, skatteincidensen kan ej mätas. Vidare kan man framhålla, att om man raserar gränsnytteläran så äro alla försök att bibehålla gränsproduktivitetläran — teorien om den mest rationella Kooperationen mellan produktionsfaktorerna — dömda att misslyckas. Frånsett den rent negativa kritiken av utilitarism och marginalism har den värdefria ekonomiska teorien gått i resignationens tecken. Man har till den grad »depsykologiserat» nationalekonomien, att vad som kvarstår ter sig onödigt förtorkat; det är väl minst av allt en »social-ekonomisk» teori, ty därtill fordras ett socialpsykologiskt, men till sist också ett filosofiskt underlag. Och därmed har jag kommit fram till vad jag egentligen vill betona i detta sammanhang: att den ekonomiska teorien, om den vill förklara de faktiska ekonomiska förändringarna icke kan stanna vid en rudimentär »prislära» utan att den måste fullfölja orsakssammanhanget till dess yttersta gränser.

Och dessa gränser ligga icke inom den »socialekonomiska» sfären utan inom filosofien. Utan klart angivna arbetshypoteser av filosofisk art — som till sist måste innebära en sammanfattad konsekvent livsåskådning och därpå grundade värderingar — kan man icke komma fram till en ekonomisk teori, som gör skäl för namnet centralteori.

När vi komma till *kausalitetens* problem upprullas spørgsmålet om nationalekonomiens samband med filosofien i hela dess vidd. Här förefaller det som om samhällsvetenskapen ännu kvarlämnat ett tankevacuum, vilket framför allt kräver att utfyllas. Orsaken till detta förhållande ligger — som jag redan sökt antyda — i den klassiska ekonomiens formellt-logiska uppläggning av hela problemet. »Logiken är matematikens barndom» säger Bertrand Russel — men den klassiska logiken leder också nationalekonomiens första steg. Den klassiska ekonomien bildar ett hypotetiskt-deduktivt system och i ett sådant finnes inga mellanrum mellan faktorerna, medgivande kausalitetsanalys. Var skall man då söka en utgångspunkt för en granskning av det ekonomiska orsaksproblemet? Det förefaller mig, som om våra dagars diskussion av den fysikaliska världsbilden även skulle kunna giva samhällsforskaren principiella frågeställningar, som kunna »översättas» i ekonomiskt-sociala termer. När jag för tio år sedan lästa en samling uppsatser av Max Planck, kvantmekanikens skapare, föreföll det mig, som om där funnes många tankar, vilka kunna stödja analysen av de faktiska i tiden och rummet orienterade ekonomiska förändringarna och deras orsaksproblem. Och jag har sedan dess blivit alltmer övertygad om, att nationalekonomen har allt skäl att söka intränga i materieforskningens principfrågor. Endast den som fasthåller vid en sträng boskillnad mellan »människornas värld» och »naturens värld» skall a priori ställa sig kritisk till en sådan uppfattning.

Tre kontaktpunkter mellan fysikens och nationalekonomiens kausalitetsproblem skall jag i största korthet beröra. Den uppdelning av den fysiska omvärlden i makrokosm och mikrokosm, vilken är kvantteoriens givna konsekvens leder till ett betraktelsesätt, som principiellt har stor likhet med den uppdelning i individual- och genomsnittsvärderingar, vilken bildar kärnpunkten i den ekonomiska värdeläran och i diskussionen av den subjektiva värdelärans begreppsliga respektive empiriska grund. Makrokosmen har sina

lagar, mikrokosmen har sina; alla människor eller en kategori av människor kunna betraktas som homogena under rubriker sådana som »economic men» eller »trading body» eller »arbete» och »kapital» och dessa som homogena enheter betraktade grupper kunna studeras ut från denna förutsättning, medan individens handlande — i den mån individen icke betraktas som standardiserad partikel i en massa — måste studeras ut från andra frågeställningar. Gränsen mellan makrokosmen och mikrokosmen bildar det stora frågetecknet; här står man inför ett antingen-eller av samma fundamentalt antinomistiska karaktär som vid alla stora filosofiska frågeställningar. Individen är individ men *också* en del i en viss population; var går gränsen mellan de handlingsmotiv, som härleda sig från den ena och ifrån den andra positionen? Och finnes det över huvud taget någon gräns?

Nära anknutet till denna dualism finna vi frågan om uppdelningen av vetenskapens innehåll i en av begrepp och logiska slut orsakad konstruktion och en erfarenhetsmässig, av sinnesintryck och mätningar beroende bild. I fysiken har man genom fastställandet av ett verkningskvantum, som varje mätning måste överskrida, definitivt måst tänka sig två världar med helt olikartad relation till orsakslagen. I den ena, idealtypiska konstruktionen gäller orsakslagen utan minsta inskränkning ty den fotas på begrepp och deras logiska sammanhang. Visserligen grundas dessa begrepp på observationer, som aldrig kunna bli annat än närmevärden, men i den teoretiska konstruktionen är det icke närmevärdena, utan de rena exakta funktionerna som gälla. Svårigheten ligger i transponeringen av den idealtypiska konstruktionen till verklighetens värld. I sinnesvärlden finnes däremot inga idealtypiska konstruktioner utan där *bilda* mätningarna de lagar, som uppställas om förhållandet mellan relationerna. Men då dessa mätningar nödvändigtvis äro inexakta, så är det sannolikhetslagarna, som bestämma orsaksförhållandet. Här har man alltså icke som i idévärlden ren kausalitet utan *statistisk* kausalitet. Var och en som något tänkt över nationalekonomiska principfrågor, måste bli slagen av kongruensen mellan dessa distinktioner och dem, som tillämpas vid nationalekonomiens uppdelning i deduktiv och induktiv ekonomi. Vi räkna ju för närvarande med å ena sidan en deduktiv jämviktslära fotad på den klassiska formellt-logiska analysen, utvecklad och stringent uttryckt av den matema-

tiska skolan, å andra sidan en induktiv, tidsekonomisk teori, som under namnet av konjunkturteori, söker med utgångspunkt i ekonomiskt-statistiska data konstruera ett system, vilket medger en förstående kunskap om de ekonomiska förändringarna. I den förra slutna begreppsvärlden gäller den rena orsakslagen, i den senare empiriskt undersökta sinnesvärlden gäller statistisk och probabilistisk kausalitet. Är man på det klara med att en broslagning mellan jämvikts- och tidsekonomin troligen är av samma principiella natur som föreningen av begreppsvärlden och sinnesvärlden inom fysiken, måste man ställa sig frågande inför de försök, som gjorts under senare år att med tillhjälp av risk-koefficienter, tidsfaktorer och reaktionshastighetskonstanter »dynamisera» jämviktslärens simultanekvationer. Man kan ej slå en bro mellan två stränder, av vilka den ena låter sig beträdas och den andra endast finnes inom vår hjärna. Den verkliga svårigheten är sålunda icke en hopplös amalgamering av jämvikts- och tidsekonomi, utan i stället hela den nationalekonomiska vetenskapens transponering till det tidsekonomiska, av statistiska och probabilitetslagar bestämda planet. Men det kan ej nog starkt understrykas, att en sådan transponering förutsätter en princip- och metodgranskning, som väsentligen faller inom filosofiens sfär.

Slutligen ha vi så inom kausalitetsproblemet den sats, som i viss mån sammanfattar hela frågan från praktisk-filosofisk synpunkt: »Att veta är att förutse». I begreppsvärlden, där kausallagen gäller oinskränkt är denna sats en truism; där är också problemet om individens eller massans fria vilja ett »skenproblem», ty där har man intet behov av »kontakt med empirien», såsom termen lyder inom transcendentalfilosofien. Men i sinnesvärlden, där sannolikhetslagarna råda, är prognosens riktighet det enda godtagbara kriteriet på en riktig teori eller bättre uttryckt — på en i det föreliggande fallet användbar arbetshypotes. Därför måste en tidsekonomisk rekonstruktion av det ekonomiska livet ständigt sammanställa prognos och verklighet, varvid den ekonomiska politiken utgör de yttre, liksom de kända sammanhangen mellan faktorerna, repetitionsfenomen, de inre förändringsmomenten. Repetitionsfenomenen, som stå jämviktsteoriens lagar och tendenser närmast, de ekonomiskt-politiska ingreppen, den ekonomiska statistiken och prognosen bilda därför ett sammanhängande helt, som omgives och i sin tur på-

verkas av alla »återstående, icke-ekonomiska faktorer». Redan en sådan uppläggning av frågan visar, att man i nationalekonomien liksom i den nutida fysikaliska vetenskapen måste säga: Det är icke i ett enda fall möjligt, att exakt förutsäga en händelse. Tonvikten ligger på ordet exakt; det negativa axiomets positiva komplement hänvisar till probabiliteten och den statistiska kausaliteten. Men även i en sådan relativistisk formulering har satsen »att veta är att förutse» kritiserats. Man har nämligen sagt, att en fullständig kännedom om framtiden skulle framkalla ett handlande, som skulle modifiera denna framtid; att kännedomen om viljemotiven skulle modifiera viljan. En prognos skulle med andra ord icke principiellt kunna vara riktig. Häremot kan man rikta två, som det förefaller mig, vägande invändningar. För det första är det ju icke vid prognosens uppgörande bekant, att den är riktig — i den ekonomiska och sociala sfären måste man räkna med så stora avsteg i fråga om temporal och kvantitativ bestämning av en framtida händelse, att man knappast ännu kan påvisa ett handlande, som i mycket stor utsträckning tar hänsyn till prognosen och *därigenom* modifierar framtiden. I den mån så kommer att ske, har emellertid vetenskapen börjat vinna direkt betydelse in en nu oanad grad. När man nu i de olika planekonomiska systemen starkt framhåller, att man identifierar prognos och program, så innebär detta icke bara — såsom man säger — att den ekonomiska utvecklingen är styrd och kontrollerad, utan också, att prognos anses principiellt möjlig. Denna filosofiska aspekt av planhushållningens problem har hittills tyvärr förblivit obeaktad. — För det andra förutsätter invändningen, att en prognos, som man räknar som riktig, måste framkalla framtidsförändrande handling, att individens sätt att reagera också är samhällets. I själva verket stå vi här inför *tre* olika slag av relation mellan prognos och realiserad händelse. *Individen* skulle, såsom riktigt framhållits, modifiera sina handlingar, i den mån prognosen uppfattas som sann. *Samhället* kommer genom sina organ i viss mån att korrigera sin politik, men hur mycket de styrande än erhållit makt att i handling omsätta tesen prognos = program, kommer det dock att finnas en mängd *andra* icke till denna tes bundna faktorer, som komma att modifiera relationen. De båda ryska femårsplanerna giva goda belägg för detta påstående. Slutligen ha vi så *vetenskapsmannens* ställningstagande till satsen. Det vetenskapliga tän-

kandet kräver ju a priori ett möjligast stort avstånd mellan det tänkande subjektet och det tänkta objektet — detta är innebörden av den vetenskapliga objektiva eller förutsättningsfria forskningen — och man kan därför påstå, att i det vetenskapliga tänkandet finnes det icke det minsta skäl, varför en som riktig uppfattad eller faktiskt riktig prognos skulle förändra vetenskapsmannens ställning till objektet och därigenom modifiera detsamma. Ty forskaren befinner sig utanför, icke inom motivationskretsen. Allt detta självfallet under den förutsättningen att vetenskapsmannen icke har någon makt att själv ändra den omedelbara ekonomiska och sociala händelseutvecklingen — vilket torde vara en i stort sett korrekt premis. Det kan till sist i detta sammanhang och som en sammanfattning av denna punkt framhållas, att de som ivrigast protesterar mot satsen »att veta är att förutse» därmed visa sin lämplighet och läggning för politiska uppgifter — determinismen är ingen ändamålsenlig barlast för en handlingsmänniska — och sitt omedvetna avståndstagande från vetenskapsmannens sanningssökande.

Vi ha sålunda vid diskussionen av förhållandet mellan national-ekonomien och filosofien nått fram till det gåtfulla inslaget i varje vetenskaplig beskrivning: skeendets orsak. Den till synes oöverstiggliga klyftan mellan tillståndsbeskrivning och förändringsanalys, mellan statik och dynamik, är ju en följd av denna motsättning, som till sist sammanhänger med det mänskliga intellektets på ändamålsenlighet och ett *visst* rums-tidsförhållande inställda konstruktion. Inom samhällsvetenskapen kunna vi sannolikt med fördel systematisera frågan och sålunda bättre lokalisera mysteriet genom abstraktionen, att allt ekonomiskt och socialt handlande kan fördelas på två fack, de kollektiva inom vissa perioder som ensartade och homogena betraktade repetitionsfenomenen samt de individuella, »fria» och spontana besluten. Det gåtfulla, icke aprioristiskt av kausallagen styrda handlandet blir sålunda koncentrerat till individen; och därtill mera utpräglat till vissa individer; repetitionsfenomenens bärare äro dels vanemänniskorna, som utgöra befolkningens flertal, dels de en gång nyskapade institutionerna. Varje ny engångshändelse beror på ett individualmoment och dess inverkan på repetitionsfenomenen. Den nyskapande, strukturförändrande handlingen kan alltså betraktas som ett överslag från en individuell energikälla, där kraften magasineras, till den kollektiva mekanis-

men, som är en utkristallisering av alla föregående individualhandlingar. Kontakten mellan den självständigt handlande individen — han må vara en diktator eller en uppfinnare eller en progressiv jordbrukare — nyskapar i större eller mindre grad de bestående institutionernas frusna historia.

Det är uppenbart att vi med ett sådant betraktelsesätt lokaliserat frågans kärnpunkt till psykologiens sfär. Liksom de flesta former av historiefilosofi — med snillet, miljön, rasen eller individen som riktpunkt — måste söka anknytning till psykologien, så måste en nationalekonom, som vill förstå och förklara utvecklings- och förändringsfenomenen också vara psykolog. Den materiella historieuppfattningen har det draget gemensamt med den »rena» ekonomiska teorien — både av klassisk och matematisk typ — att den förbigår det mänskliga själslivets problem med undantag för några inledande axiomatiska satser. Här går gränsen mellan humanist och icke-humanist. Frågan gäller ej i första hand vilken psykologisk skola som anlitas, även om vissa psykologiska skolor såsom behaviorismen i det psykologiska problemet se ett enkelt konstaterande av en grupps typiska beteende medan andra uteslutande inrikta sig endera på massans eller på individens rent interna psykologi. För nationalekonomen är det av särskild vikt att studera huru olika individer och grupper reagera för ändringar av skilda ekonomiska faktorer. Den deduktiva generaliserande ekonomien räknade till följd av bristande psykologisk analys med den förutsättningen, att enskilda företagare, kapitalister och löntagare handlade med utgångspunkt i förändringar hos prisnivån, räntenivån och lönenivån. Som regel är detta naturligtvis icke fallet, utan det är individuella priser, räntor och löner, som påverka det individuella handlandet. Exemplet visar de felsslut som en psykologiskt desorienterad nationalekonomi kan göra sig skyldig till. Det väsentliga är, frånsett kunskapen om affärstekniken, förmågan att se det psykologiska inslaget i allt mänskligt. Det är icke en tillfällighet, att just de nationalekonomer, som äro i besittning av den psykologiska blicken — en J. B. Clark, en Schumpeter, en Aftalion, en Lescure — visa en eminent förmåga att förstå (d. v. s. leva sig in i) det dynamiska förloppet. Nationalekonomen måste liksom historikern och statistikern söka det väsentliga, det som sker i det som synes ske — i den välkända Geijerska formeln ligger tonvikten på ordet synes, ty endast om det som synes uppfattas med

psykologens förstående skarpblick, ger det upplysning om det som »verkliga» sker. Forskaren får ej vid diskussionen av de olika ekonomiska gruppernas samarbete identifiera sig med en av dem — det vore ett brott mot objektivitetens första bud; men vid *förstudiet* av varje grupps inställning är det nödvändigt att leva sig in i gruppens karakteristiska känslö- och viljeliv. Att här avgöra vad som är »fysiskt» och vad som är »psykiskt» bjuder på stora svårigheter, men man kan i analogi med den ovan framställda tankegången tänka sig, att den fysiska miljön som psykologisk faktor är en avlagring av förtida psykiska moment, medan det rent psykiska består av stundens oavbrutet nyskapade emotioner och volitioner. Man skulle på detta sätt på det psykologiska planet ha genomfört en differentiering av samma slag som den, vilken nyttjades vid studiet av de yttre sociala och ekonomiska företeelserna. Genom en sådan åskådning kan socialpsykologien bringas i närmare kontakt både med nationalekonomien och med individualpsykologien.

Därmed ha vi i tur och ordning tagit upp frågans skilda sidor till granskning, och det återstår blott ett par allmänna spørsmål. Man kan sålunda fråga sig, om icke konsekvensen av vår indelning av de diskuterade disciplinerna i fakta, metodik och innehåll borde bli vad den, att hela samhällsvetenskapen omkonstruerades i form av en byggnad i tre våningar, motsvarande dessa tre för alla hithörande läroämnen gemensamma plan. Häremot bör först påpekas, att denna indelning endast avsåg att vara en hjälp vid en systematisk diskussion. Men härtill kommer den avgörande synpunkten, att man över huvud taget icke kan skilja på fakta och teoretiskt innehåll, ty varje urval av fakta förutsätter uppställandet av en viss hypotes eller preliminär teori. Det finnes med andra ord intet »givet» primärmaterial. Vi kunna sålunda aldrig — minst av allt i samhällsvetenskaperna — förutsättningslöst iakttaga och sålunda på grund av en sådan »ren observation» i ett första plan uppbygga en teori i ett andra plan. Och vad metodiken angår, så måste den ansluta sig såväl till materialets art som till den teoretiska frågeställningen. Fakta, metod och innehåll bilda alltså ett helt, som utgör vetenskapen i fråga. De skilda samhällsvetenskaperna måste därför var och en grupperas kring sin idékrets.

Med utgångspunkt i det ogensägliga påståendet att gränserna mellan de skilda samhällsvetenskaperna äro mycket flytande, har man

sedan Comtes dagar ofta talat om en sammansmältning av dessa skilda studier av samhälls- och kulturutvecklingen till ett enda ämne, den s. k. sociologien. Den främste talesmannen för denna uppfattning, Durkheim, kan dock icke värja sig mot den anmärkningen, att sociologien, som skall innefatta hela det humanistiska och stora delar av det naturvetenskapliga vetandet icke har något självständigt forskningsområde. Det är bara frågan om en ny rubrik, som redan förut kommit till användning i den ej lika förnämt klingande men reellt minst lika användbara formen samhällsvetenskap. Det finnes allt skäl att understryka nödvändigheten av en ökad koordination av de skilda forskningsgrenarna under en gemensamt målsättande och ledande disciplin, men denna skall icke vara en sammanfattande rubrik över de skilda grenarna inom den »sociala fysiologien» utan en sammanhållande kunskapsteoretisk, idéanalytisk principvetenskap. Filosofien i ordets *vidaste* mening utgör alltså den pol, mot vilken de skilda forskningsriktningarna böra vara orienterade och *därigenom* även orienterade inbördes. — För att åstadkomma nya forskningsresultat, vilka länge kunna tjäna till byggnadsstenar i den vetenskapliga konstruktionen, måste forskaren specialisera sig. Men denna önskvärda och självvalda ensidighet bör nödvändigtvis på principernas område anknytas till hela samhällsvetenskapen och därigenom inpassas i ett allmänt sammanhang. Gentemot tanken om utbildningen av en ny, generell sociologisk vetenskap skulle jag därför vilja säga: en mycket önskvärd generalisering och systematisering av den samhällsvetenskapliga forskningen blir en realitet, om varje vetenskapsman inom detta område med *någon* rätt efter angivandet av sin vetenskapliga studieriktning kan tillfoga — »och filosofi».

Därmed har jag i korthet sagt, vad jag har att säga om nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper. Jag tror emellertid att mången i högre grad ifrågasätter den nationalekonomiska vetenskapens ställning till praktiken och till politiken och jag skall därför avslutningsvis beröra dessa frågor, som givetvis, även för en översiktlig behandling, skulle kräva ett särskilt föredrag.

Praktikernas uppfattning om nationalekonomiens värde har under vetenskapens korta livstid undergått en rytmisk växling, så att goda tider som regel medfört ökat intresse för teorien, dåliga tider

däremot skepticism och starkare tilltro till politiska ingrepp utan mycken principiell barlast. Denna korrelation gäller icke bara konjunkturvågorna av upp till tio års längd utan även den långa, s. k. sekulära rytmen, som spänner över flera årtionden: Den största aktiviteten inom nationalekonomien och det största intresset för den samma utifrån gör sig — i de ledande länderna — gällande under den intensiva kapitalbildningsperioden efter 1800-talets mitt samt under de båda årtionden, som falla på var sin sida om världskrigets och krigskonjunkturs avslutning. Men liksom det ekonomiska framåtskridandet under industrialismens tidsålder är i genomsnitt oavbrutet stigande, så har också nationalekonomien inåt och utåt genomsnittligen ständigt ökat i betydelse.

Då avståndet mellan teoretisk deduktion och praktisk erfarenhet som oftast är stor, är det emellertid ingalunda förvånande, att både de som i egenskap av företagsledare och funktionärer uppehålla och utveckla det ekonomiska livet, och de som äro verksamma på det sociala området, mången gång med Bernard Shaw skulle vilja säga: »Den som kan något, gör något; den som inte kan, undervisar däri». Om man betänker exempelvis de senaste årens kaotiska debatt på det penningteoretiska området och de fundamentala motsättningar, som göra sig gällande beträffande konjunkturreglernas problem, så måste det erkännas, att en period av självbesinning och omprövning, utmärkt av större respekt för såväl induktiva som ekonomiskt-filosofiska och socialpsykologiska problem, vore det som nu bäst höves nationalekonomen. Till de lyckligt inställda personer, vilka äro verksamma som näringslivets initiativrika bärare och som det sociala arbetets pionjärer, skulle man blott vilja säga, att man på få områden har lättare att konstatera nödvändigheten av symbios mellan teori och praktik än på det ekonomiska och sociala. Inom företagsökonomien, som ju ligger praktikern närmast, är det till stor del teoretikerna, som banat vägen för rationell kostnadsberäkning, arbetsplanering och organisation. Inom nationalekonomien gäller, att praktikerna i den handelspolitiska, finanspolitiska, penningpolitiska och socialpolitiska debatten som regel lånat vapnen från den av teoretikerna åstadkomna arsenalen. Olyckan är bara den, att det så ofta i dylika diskussioner är föråldrade teorier, som komma till användning. Merkantilismens synpunkter på »penningens cirkulation», »skapandet av arbetstillfällen» och »aktiv handelsbalans» äro

fortfarande efter tvåhundra år trots fundamentala strukturella ändringar och genomgående teoretisk fördjupning mycket vanliga. Aldrig har ett intimt samarbete mellan ekonomiens teoretiker och praktiker varit mera önskvärt än nu, men för att detta samarbete skall komma till full utveckling fordras, i första hand och bland mycket annat, att teoretikerna i högre grad anknyta den teoretiska beskrivningen av det ekonomiska skeendet till de ekonomiska institutionerna och till de skilda gruppernas psykologiska reaktioner samt att praktikerna i högre grad beakta de förutsättningar och de differentieringar, som äro gällande inom vetenskapen.

Sammanhanget mellan ekonomi och politik uppfattas mången gång och icke minst för närvarande så radikalt olika av skilda iakttagare, att man får två diametralt motsatta skolor, varvid den ena — den ekonomiskt-teoretiska — endast intresserar sig för »ren ekonomi» och den andra — den statsvetenskapligt-politiska — betraktar ekonomiska förändringar som politiska fenomen. Båda uppfattningarna äro ensidiga. Att det ekonomiska livet aldrig kan betraktas som »rent ekonomiskt», framgår redan av det faktum, att politiken, så snart det är frågan om djupgående förändringar, är den agerande faktorn. Man måste sålunda nödvändigtvis studera de politiska, förutsättningsskapande momenten. Att det ekonomiska livet till sist skulle kunna reduceras till »bara politik», faller på den observationen, att det finnes regelbundna samband mellan skilda ekonomiska faktorer och att dessa repetitionsfenomen äro av sådan art, att de kunna sammanföras till en logisk, såväl deduktivt som induktivt oangriplig, teori.

Har man gjort detta klart, så måste man därefter taga ställning till den kritik, som med utgångspunkt i den ekonomiska värdelärens principiella svagheter söker påvisa, att en allmän, normativ national-ekonomi är en rationalisering av ett visst socialt system med dess äganderättsförhållanden och dess moralfilosofi. Från Sismondi till Max Weber har den klassiska ekonomien angripits i enlighet med denna tankegång och med ständigt ökad skärpa. För att förstå, i vad mån denna kritik även träffar nutida teori, måste man göra klart för sig den principiella olikheten mellan jämvikts- och tids-ekonomi. När lärofäderna för mer än ett århundrade sedan avfattade sin teori, grundade de denna på observationer, som de gjort

genom att iakttaga samhället i fågelperspektiv; de trodde sig då upptäcka en »naturlig ordning» för produktionsfaktorernas Kooperation inom ett stillastående samhälle, och deras teori ville uttrycka både denna ordning och tillvägagångssättet för dess realiserande i full utsträckning. Vad vi nutilldags mer och mer inrikta oss på är studiet av ändringar och utvecklingstendenser; i ett framåtskridande, föränderligt samhälle har varken den naturliga ordningen eller kritiken av den därpå fotade värde läran någon plats. Diskussionen av sambandet mellan politiska värdepremisser och ekonomisk teori kommer sålunda automatiskt att förläggas till ett annat plan, de *dynamiska värdeproblemens*.

Vid en sådan diskussion kommer man emellertid utanför såväl de rent ekonomiska som de rent politiska gränslinjerna. »Behovstäckningen» framstår därvid väsentligen som medel till ett mål — icke som i den naiva formen av utilitetläran som självändamål — och det gäller att i förhållande till skilda tidsavsnitt och individer och grupper bestämma vad som i människans tillvaro skall anses vara det goda, det rätta, det värdefulla. En sådan åsiktsprövning är naturligtvis en filosofisk idédebatt — att man sällan eller aldrig diskuterar även de mest allmängiltiga ekonomiska och politiska problem i en sådan anda, beror på den särskilt i vårt land vanliga skyggheten för att filosofera över spörsmål, som en gång för alla synas ha blivit hänvisade till det s. k. sunda förnuftets område.

Det förefaller, som om man kan slå in på tre vägar för att nå fram till ett ställningstagande beträffande sambandet mellan politiska värdepremisser och ekonomisk teori. För det första kan man gå den väg, som föreslås av den neo-klassiska teorien. Här har man skurit bort alla värdepremisser och all psykologi och föreställer sig, att man löst problemet genom att undvika att tala om det. Man har en »prislära», vid vars konstruktion man ständigt tänker på värdering, men noga aktar sig att nämna ordet värde. I själva verket är en sådan teori i ännu högre grad än den klassiska öppen för kritiken, att den utgör en undermedveten rationalisering av den bestående institutionella och politiska ordningen. Ty om en sådan statisk prislära skall ha någon mening, måste den inkorporera gränsproduktiviteten och därmed alla de outtalade premisser, som följa med denna teori om den »mest ekonomiska» kombinationen av produktions-

faktorerna. Den neo-klassiska läran är sålunda behäftad med samma principiella svagheter på värdepremissernas område som den klassiska, men den har dessutom blivit inkonsekvent i sin mest centrala del, beroende på att den söker bevara en konstruktion, vars grundvalar den raserat. Den klassiska läran hade ett filosofiskt fundament, nämligen utilitetläran, vars värdepremisser på den avgörande punkten sammanföll med den kristna etikens i dess anglo-amerikanska, »arbetsreligiösa» utformning. Carlyles anatema över »the dismal science» berodde på, att han — främst genom påverkan från Goethe och väl ytterst från antiken — genomskådade det efemära i denna förutsättning. Den klassiska teorien var från denna synpunkt sett *tillfälligt* riktig — i viss mån beroende därpå, att den rent av för en tid lyckades få stadfästelse på sina värdepremisser — men den neo-klassiska s. k. värdefria läran är och förblir oriktig, om därmed menas innehållslös. Här har vi ett vackert exempel på den här genomgående fullföljda tesen, att en samhällslära måste ha *filosofisk* orientering för att bli *ekonomiskt-teoretiskt* fruktbar.

Den andra vägen innebär, att forskaren fullt medvetet identifierar sin värdering med vissa klassintressen, att han betraktar sammanhanget icke från en högre till den »mest ekonomiska» eller »rationella» kombinationen av produktionsfaktorerna syftande utsiktspunkt, utan går ut ifrån arbetets *eller* jordbrukets *eller* kapitalets betraktelsesätt. Men därvid kräves det en mycket uttrycklig redovisning i fråga om ställningen, dels till de andra samhällsklasserna och dels till tiden. Förstnämnda moment innebär, att man uttryckligen anger, i vad mån man erkänner några *allmänt* giltiga normer, med andra ord, någon etik. Att utan sådan redovisning vid exempelvis diskussionen av en viss befolkningspolitik börja tala om »moraliska» och »nationella» faktorer saknar mening. Vad angår hän-synstagandet till tiden, så är det särskilt nödvändigt, att vid en medvetet subjektiv, »klassbestämd» uppläggning av värdepremissen ange huru långa avsnitt som avses. Man har syndat svårt i detta avseende vid diskussionen av finanspolitikens ekonomiska verkningar, i det man förordat en viss korttidspolitik men i grunden avsett långtidseffekter. Att utan någon redogörelse för premisserna i fråga om erkännandet eller undanskjutandet av allmängiltiga normer samt i fråga om politikens verknings- och giltighetstid vidhålla den här diskuterade medvetet icke-objektiva linjen kan bara för-

klaras, om man under alla omständigheter och oberoende av alla teoretiska övervägande anser det önskvärt, att en viss klass erhåller ökad makt och ökad andel i nationalinkomsten. En sådan åskådning kan eventuellt givas utvecklingshistorisk och socialpsykologisk motivering med förklaringen, att hela den mänskliga kulturen i längden skulle vinna på »a new deal», att perioder av kulturens intensivering måste växla med perioder av den genomsnittliga kulturstandardens höjande, men den har då icke utan vidare ekonomiskt-teoretisk mening. Den från transcendentalfilosofien och kritiken av objektiva värdeomdömen utgående inställningen till förhållandet mellan vetenskap och politik i nationalekonomien har därför vid någon eftertanke visat sig icke-ekonomisk. Men därtill kan man fråga sig, om den icke dessutom är ofilosofisk i ordets reella mening. Ty en filosofisk inställning förutsätter, att man postulerar eller genom tankeoperationer når fram till vissa omdömen om de mänskliga grundkvaliteterna och deras relation till omvärlden. Negeringen av alla fasta punkter i livsåskådningen kan måhända bevisas, om man över huvud taget kan bevisa en sådan åskådning, men man får efter detta icke begära, att den förda politiken skall betraktas som filosofiskt orienterad — hur försvarliga åtgärderna än kunna synas även för personer med artskilda värderingsgrunder. Politiken är under sådana omständigheter uteslutande förankrad i de sociala maktfaktorerna. Den kan troligen — alldeles frånsatt den politiska tendensens riktning — bäst åskådliggöras med Strindbergs sarkastiskt illustrativa: »Res dig så får jag sätta mig!». Innan vi lämna denna andra och såvitt jag förstår lika negativa metod att finna kontakt mellan ekonomisk teori och ekonomisk politik, vill jag för säkerhets skull understryka, att ovanstående icke tar ställning till annat än den principiella och kunskapsteoretiska fråga som diskuteras.

Den tredje vägen leder till den ståndpunkten, att samhällsvetenskapen i full medvetenhet om alla omdömens relativa och subjektiva klangfärg, dock utgår från, att det finnes ett för skilda klasser och intressegrupper gemensamt språk, med andra ord att det finnes rum för en objektiv, nationalekonomisk forskning. Detta ställningstagande kräver emellertid nödvändigtvis, att premisserna noga genomtänkts och noga redovisats. Tre sådana förutsättningar kunna uppställas. För det första den filosofiska premisen, vilken innebär

att man från början anger åtminstone konturerna till den värdenas hierarki, som skall ligga till grund för vetenskap och politik i nationalekonomien. Detta innebär — därom är jag fullt medveten — kravet att forskaren skall kunna prestera en sammanhållande och någorlunda konsekvent livsåskådning. Att detta nu mer än någonsin är ett *stort* krav kan ej förnekas; men man kan icke heller förneka, att just frånvaron av en sådan filosofisk premiss, eller av *strävandena* att uppnå en sådan, kommer mycket av den samhällsvetenskapliga och politiska diskussionen att sväva i luften. — För det andra skall man — åtminstone för sig själv — redovisa den psykologiska premissen, d. v. s. de faktorer i form av arv, miljö, inkomststandard, verksamhet, bildningstyp o. s. v., som måste färga det egna omdömet i samhällsfrågorna. En fullständig neutralisering av dessa subjektiva moment och omdömet återförande till en objektiv normal är uppenbarligen omöjligt, men därmed är icke korrigeringen kan bli både djupgående och lärorik. — För det tredje måste man såväl inom vetenskapen som inom politiken ange vilka tidsperioder, som avses. Jämvtsekonomien kunde nöja sig med att tala om vad som skulle ske »i längden», ty den rörde sig helt på det begreppsliga, endast av den formella logiken beroende planet. En realistisk, filosofiskt och socialpsykologiskt orienterad tidsekonomi måste däremot från första början systematisera den till vissa ekonomiska perioder bundna förklaringen och även analysera sambandet mellan utvecklingstendenser av olika varaktighet. Just i en värld, som genomgår en accelerad strukturell och kvantitativ förändring, är en observation med redovisade premisser, d. v. s. en möjligast objektiv observation i förening med därpå grundade deduktioner, av största vikt. Otivelaktigt har man lättare att uppfatta de verkliga tendensernas riktning, om man själv icke söker bringa rörelsen mot något visst mål, utan i stället föresatt sig att observera, analysera och uttyda.

En samhällsvetenskapsman, som går denna väg, måste enligt min mening en gång för alla ha beslutat sig för att uteslutande söka förstå och förklara. För de många, som nutilldags betvivla möjligheten av en distinktion mellan samhällsvetenskaplig sanning och samhällspolitisk makt, ter sig objektivitetssökandet meningslöst, ja, förkastligt. Den här angivna tredje vägen blir därför ofta en stenig stig. I »den nationella självhävdelsens», »det sunda förnuftets»,

och »den sociala rättvisans» tecken kommer man särskilt i tider av djupgående omvärdering att från alla håll reagera mot den enhets- och objektivitetssökande forskaren. Det förefaller då rent av, som om samhället icke kan rymma en enda person, som icke söker sig till en maktgrupp och under dess fana kämpar för riktigheten i alla punkter av dess hastigt växlande program. Till och med de, som a priori äro främmande för dessa stundens anti-intellektuella och kollektiverande tendenser, visa ofta i sitt sätt att reagera, att man starkast påverkas av det man bekämpar. Men endast en konstruktiv verksamhet inom den egna livsåskådningens ram kan föra individen och *därigenom* samhället framåt. Skulle återigen de nyssnämnda tendenserna bliva bestående utöver den nuvarande revolutionsperioden — och strävandena att fullfölja en med redovisade premisser mot objektivitet syftande samhällsforskning permanent stämpas som onödiga och skadliga — då innebär den nuvarande filosofiska, sociala, politiska, tekniska och ekonomiska krisen även samhällsvetenskapens kris.

BEITRÄGE ZUR GRIECHISCHEN SYNTAX

AV

ALBERT WIFSTRAND

1. EINE BESONDERE ANWENDUNG DER VERBALUM- SCHREIBUNG MIT εἶναι + PRÄSENSPARTIZIP.

Platon Hippias major 286 B sagt Hippias, es gebe von ihm eine Rede, in der Neoptolemos den Nestor darüber befragt, welchen Beschäftigungen sich ein junger Mann widmen soll, um einen guten Ruf zu bekommen.

μετὰ ταῦτα δὴ λέγων ἐστὶν ὁ Νέστωρ καὶ ὑποτιθέμενος αὐτῷ
πάμπολλα νόμιμα καὶ πάγκαλα.

In dem letzten Kommentar, von Miss Dorothy Tarrant, Cambridge 1928, ist über diese Stelle zu lesen: »appears as speaking«. »ἔστι must be taken separately from the participle« (G. S. (d. h. George Smith)). But the expression is awkward.

Die Ausdrucksweise ist gar nicht awkward, sondern sehr gutes Griechisch, schon in der klassischen Zeit gangbar und bis zum Ende der Antike geläufig. Sie ist nicht mit der periphrastischen Konjugation, die wir aus den Evangelien kennen, ohne weiteres gleichzustellen; die hier vorhandene Umschreibung wird in Referaten verwendet, um darzulegen, wie die eine oder andere Person in der referierten Rede, Schrift, dem Gedicht, Brief usw. auftritt oder sich äussert.

Ich gebe einige Beispiele aus verschiedenen Zeiten in chronologischer Ordnung. Ein paar von den Stellen sind von den Herausgebern falsch verstanden oder geändert worden.

Demosthenes XIX 36. Den Athenern wurde ein Brief des Philipp vorgelesen, in dem er selbst für die Verzögerung der Gesandtschaft die Schuld auf sich nimmt,

καὶ πάντ' ἀναδεχόμενος καὶ εἰς αὐτὸν ποιούμενος τὰ τούτων ἀμαρτήματ' ἐστίν.
Weil macht dazu die nicht ganz unrichtige, aber schiefe Bemerkung: ἐστίν, accompagné de participes présents, a quelque chose de plus catégorique que ἀναδέχεται καὶ ποιεῖται.

Diodor XVIII 48,2. Antipater war im Anfang dem athenischen Gesandten Demades günstig gestimmt,

ὑστερον δὲ Περδίκκου τελευτήσαντος καὶ τινων ἐπιστολῶν εὐρεθεισῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς γράμμασιν, ἐν αἷς ἦν ὁ Δημάδης παρακαλῶν τὸν Περδίκκον κατὰ τάχος διαβαίνειν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπ' Ἀντίπατρον, ἀπηλλοτριώθη πρὸς αὐτόν.

Dionysios von Halikarnass, De comp. verb. § 12. Der Verfasser will eine These mit Beispielen erhärten.

ἔστι δὴ παρ' Ὀμήρῳ μὲν ὁ παρὰ τῷ συβώτῃ καταγόμενος Ὀδυσσεὺς περὶ τὴν ἑωθινήν ὥραν ἀκρατίζεσθαι μέλλων . . . ἔπειτα ὁ Τηλέμαχος αὐτοῖς ἐπιβαινόμενος ἐκ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἀποδημίας.

Ich füge einen Fall aus der dem Dionysios zugeschriebenen, aber beträchtlich jüngeren Ars rhetorica hinzu, IX 11. ἐν τῷ Αἰόλῳ (nämlich dem des Euripides) ὁ Μακαρεύς ἐστὶν ὁμιλήσας τῇ ἀδελφῇ καὶ λανθάνων, καὶ συμβουλεύων τῷ πατρὶ τὰς ἀδελφὰς τοῖς ἀδελφοῖς συνοικίσει. Sein Inzest gehört zur Vorgeschichte, darum steht das Aoristpartizip ὁμιλήσας; das ist eine sehr seltene Variante der Ausdrucksweise.

Dion Chrysostomos XLVII 9. Ich hielt Aristoteles für glücklich, sagt Dion, weil er bei Alexander den Wiederaufbau seiner Vaterstadt durchgesetzt hatte.

μεταξὺ δὲ πρῶην ἐνέτυχον ἐπιστολῇ τινι, ἐν ἣ ἔστι μετανοῶν καὶ ὀδυρόμενος καὶ λέγων ὅτι τούτων τινὲς καὶ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ἀφικνουμένους σατράπας διαφθείρουσιν κτέ.

Bei demselben LII 2. Er hat soeben drei Tragödien gelesen, die alle denselben Gegenstand behandeln. ἦν γὰρ ἡ τῶν Φιλοκλήτου τόξων εἴτε κλοπή, εἴτε ἀρπαγὴν δεῖ λέγειν, πλὴν ἀφαιρούμενός γε τῶν ὄπλων ἦν Φιλοκλήτης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ αὐτός εἰς τὴν Τροίαν ἀναγόμενος. Vgl. auch XI 90.

Sehr natürlich ist, dass die Konstruktion in Dramenhypothesen vorkommt. Hyp. I zu den Fröschen des Aristophanes: Διόνυσός ἐστι μετὰ θεράποντος Ξανθίου κατὰ Εὐριπίδου πόθον εἰς Ἄιδου κατιών. Radermacher rechnet diese Stelle zu denjenigen, welche den Koine-Charakter der Hypothesis beweisen sollen (in seinem Kommentar, Wiener Sitzungsber. Phil.-hist. Klasse 198, S. 76). Das geht nicht an; wie wir sehen, ist die Ausdrucksweise in dieser Bedeutung auch klassisch.

Die Hypothesis zu den Persern des Aischylos fängt an mit der Bemerkung, Glaukos behauptete, dass die Perser die Phoinissen des

Phrynichos zum Vorbild gehabt hätten; der Anfangsvers ist auch dem Anfang der Perser sehr ähnlich,

πλὴν ἐκεῖ εὐνοῦχος ἔστιν ἀγγέλλων ἐν ἀρχῇ τὴν Ξέρξου ἤτταν στορνός τε θρόνους τινὰς τοῖς τῆς ἀρχῆς παρέδροις, ἐνταῦθα δὲ προλογίζει χορὸς πρεσβυτῶν. Nauck, der die Konstruktion verkannte, schrieb ἔστιν <ὁ> ἀγγέλλων (Trag. Fragm. S. 722); ihm folgt Wecklein in seiner kommentierten Ausgabe.

Diogenes Laertios IX 111. Das zweite und das dritte Buch von Timons Sillen haben dialogische Form.

φαίνεται γοῦν ἀνακρίνων Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον περὶ ἐκάστων, ὁ δ' αὐτῷ διηγούμενός ἐστι.

Diese Beispiele werden genügen. Was soll man nun zu der Behauptung von Smith und Miss Tarrant sagen, dass ἔστί für sich selbst genommen werden muss? Soll man die Ausdrucksweise so auffassen, oder gehört ἔστί mit dem Partizip eng zusammen? Für die erste Möglichkeit scheint eine Stelle wie Photios Bibl. p. 111 b Bekk. zu sprechen. Der Patriarch referiert den Roman des Antonios Diogenes. Am Ende des Referats steht: καὶ λοιπὸν εἰσβάλλει ἐντεῦθεν ὁ λόγος εἰς τὴν τῶν κυπαριτίνων δέλτων ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, καὶ πάρεστι Δεινίας Κύμβρα διηγούμενος ἅπερ προείρηται. Die Verwendung des konkreteren πάρεστι könnte darauf deuten, dass auch ἔστί in den anderen Fällen so für sich steht. Dies ist aber ein sehr spätes Beispiel, und in Stellen wie Demosthenes XIX 36 oder Diog. Laert. IX 111 scheint das ἔστί schwerlich für sich genommen werden zu können oder irgend einen Nachdruck zu haben. Unter Billigung der Übersetzung »appears as speaking» sagen wir also dennoch, dass ἔστί mit dem Partizip eng zusammengehört.

Man könnte meinen, auch in Kunstbeschreibungen wäre diese Konstruktion am Platze. Dort ist sie aber ungewöhnlich. Denn ein Fall wie Apollonios Rhodios I 763 ist nicht von dieser Art. Der Mantel des Iason wird beschrieben:

ἐν καὶ Φρίξος ἔην Μινυήιος ὡς ἑτεόν περ
εἰσαίων κριοῦ, ὁ δ' ἄρ' ἐξενέποντι εἰκίως.

Hier hat ἔην durch den Zusammenhang mit ἐν eine selbständigere Stellung; der Fall erinnert eher an das Photiosbeispiel. Noch weniger gehören hierher Fälle wie Plutarch Sulla 452 E, wo der

Siegelring Sullas erwähnt wird: ἦν δ' ἡ γραφή Βόκχος μὲν παραδιδούς, Σύλλας δὲ παραλαμβάνων τὸν Ἰογόρθαν.¹ Eher haben wir in Nonnos, Dionys. 25, 417 einen solchen Fall. Hephaistos stellt auf dem Schilde des Dionysos u. a. dar, wie Thebe erbaut wird,

καὶ Ζῆθος ἔην περὶ πατρίδι κάμων,
θλιβομένη πετραῖον ἐπωμίδι φόρτον ἀείρων·
Ἀμφίων δ' ἐλίγαινε λυροκτύπος·

Christodoros 92

Καῖσαρ δ' ἐγγυς ἔλαμπεν Ἰούλιος, ὅς ποτε Ῥώμην
ἀντιβίων ἔστεψεν ἀμετρήτοισι βοσείαις.
αἰγίδα μὲν βλοσυρῶπιν ἐπωμαδὸν ἦεν ἀείρων,
δεξιτερῇ δὲ κεραυνὸν ἀγάλλετο χειρὶ κομίζων.

Vgl. 156.

2. ὁ τὴν πορφυρίδα U. DGL.

Aus Lukian kennt man seit langem eine eigentümliche »elliptische« Konstruktion, aus Artikel + Substantiv im Akkusativ bestehend, wie Dial. mort. 10,4 ὁ δὲ τὴν πορφυρίδα οὕτως καὶ τὸ διάδημα, ὁ βλοσυρός, τίς ὢν τυγχάνεις; S. Kühner-Gerth I 318. Ausserdem ist die Ausdrucksweise in Menanders Perikeiromene V. 202 von Robert wiedergefunden worden (Gött. Gel. Anz. 1915, S. 292), der an die Lukianstellen erinnert und wahrscheinlich machen will, dass Lukian die Redeweise aus der neuen Komödie geholt hat. Sosias sagt zu Daos:

οἱ παῖδες οἱ τὰ πελτί' εὐθύς πρὶν πτύσαι
διαρπάσσονται πάντα

Schliesslich hat Schmid, Attizismus III S. 50, ein Beispiel aus den Briefen des Aelian notiert, ep. rust. 2 τὴν οἶν τὴν τὰ μαλακὰ ἔρια, ἦν ἐπαινώ πρὸς σέ, παρ' ἐμοῦ πρόσειπε.

Die Konstruktion ist aber gar nicht so isoliert, wie es nach diesen spärlichen Belegen scheinen könnte. Ich fange mit einigen Stellen an, die von anderer Art sind, aber das Verständnis der Konstruktion erleichtern. Ich meine Fälle, wo zu dem Artikel und dem Akkusativ unmittelbar aus dem Zusammenhang ein Partizip er-

¹ Vgl. Lukian, Pseudolog. 5 ἦν δὲ ὑπόθεσις τῆς συγγράμματος ὁ Πυθαγόρας κωλυόμενος ὑπὸ τίνος Ἀθηναίου, οἷμαι, μετέχειν τῆς Ἐλευσίνι τελετῆς.

gänzt werden kann. So Aristoteles Eth. Nik. 1111^a ὁ δὲ πρᾶττει, ἀγνοήσειεν ἂν τις, οἷον λέγοντές φασιν ἐκπεσεῖν αὐτῶν, ἢ οὐκ εἰδέναι ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύλος τὰ μυστικά, ἢ δεῖξαι βουλόμενος ἀφεῖναι, ὡς ὁ τὸν καταπέλτην. Hier ergänzt man ohne Schwierigkeit aus ἀφεῖναι ein ἀφεῖς.

Nicht so einfach ist Platon Gesetze 842 E. Der Athener sagt, die Gesetzgebung über die Gewinnung des Lebensunterhalts sei einfach, denn man brauche hier keine Gesetze über Schiffahrt und alles, was damit zusammenhängt, sondern nur über den Landbau und die Viehzucht. Das Wichtigste sei schon in den Gesetzen über die Ehe, die Kinderzeugung und die Kindererziehung geregelt,

νῦν δ' ἐπὶ τοὺς τὴν τροφήν καὶ ὅσοι περὶ αὐτὴν ταύτην συνδιαπονοῦσιν ἀναγκαῖον νομοθετοῦντά ἐστιν τρέπεσθαι. — Die früheren Herausgeber haben die Stelle in verschiedener Weise zurechtgemacht; ich glaube, Stallbaum hat Recht, der aus συνδιαπονοῦσιν zu τοὺς τὴν τροφήν ein διαπονοῦντας ο. ä. heraushört; das ist in dem Stil der Gesetze nicht zu kühn.

Auch Aelius Aristides XLII 11 ist nicht ganz leicht zu verstehen. Asklepios gibt im Traume über allerlei Dinge Bescheid,

μαθήματα δὲ ἡμῖν γε καὶ μέλη καὶ λόγων ὑποθέσεις καὶ πρὸς τούτοις ἐννοήματα αὐτὰ καὶ τὴν λέξιν, ὥσπερ οἱ τοῖς παισὶ τὰ γράμματα. — Hier steht im Kontext kein passendes Verb. Reiske, dem sich Keil anschliesst, hörte aus den ὑποθέσεις ein ὑποτιθέντες heraus; aber das Gleichnis bezieht sich in erster Linie auf ἐννοήματα αὐτὰ καὶ τὴν λέξιν, und darum ist es wahrscheinlicher, dass wir zu ἡμῖν γε aus dem vorhergehenden ein ὑπεῖπε und zu οἱ τοῖς παισὶ ein ὑπαγορεύοντες hinzudenken sollen.

Wenn aber das zu ergänzende Partizip etwas Dauerndes bezeichnet und von weitem herbeigeholt werden muss, sind wir schon nicht weit von der lukianischen Ausdrucksweise. Inscr. Gr. IV 952, die zweite der grossen Heiligensurkunden aus Epidaurus, hat Z. 45 als Überschrift: Κλεινάτας Θεβαῖος ὁ τοὺς φθειρας. Hier steht zwar im vorhergehenden, Z. 38 ἀνὴρ ἐντὸς τᾶς κοιλίας ἔλκος ἔχων; aber dass man auch ohne ein vorausgehendes ἔχων hätte schreiben können ὁ τοὺς φθειρας, zeigt die vorhergehende Inschrift, 951, Z. 98, wo ἀνὴρ Τορωναῖος δεμελέας steht, ohne dass man aus den vorhergehenden Überschriften etwas Bestimmtes ergänzen könnte. Der Sinn ist auch so aus dem Zusammenhang ohne weiteres klar.

Sehr instruktiv ist auch eine Paulusstelle, 2. Kor. 8,¹⁵, zu der schon Winer die erwähnten lukianischen Ausdrücke verglichen hat. Der Apostel zitiert die LXX (Exodus 16,¹⁸) *ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασεν, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἤλαττόνησεν*. In der LXX-Stelle lässt sich aus dem Zusammenhang etwa ein *συλλέξας* ergänzen; bei Paulus aber passt das nicht besonders gut; der Ausdruck ist vollkommen freistehend; er braucht kein bestimmtes Verb im Hintergrunde zu haben.

Ganz ohne Anknüpfung im Kontext ist ein Beispiel in den Etymologika. Mehrmals wird dort Apollonios Rhodios in der Form Ἀπολλώνιος ὁ τὰ Ἀργοναυτικά zitiert (Et. magn. s. v. ἀργέστης, Et. gen. s. v. κεκοτητότα, s. v. ὁμώλακες u. ö.).

Mit diesem Beispiel vergleiche man Clemens Alex. Stromata I S. 84,¹⁴ St. Er zählt die Propheten auf: . . . Ναοῦμ, Δανιήλ, Μισαήλ, ὁ τοὺς συλλογισμοὺς, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας καὶ ὁ ἐν τοῖς δώδεκα Ἄγγελος. Damit sind wir zu ganz ähnlichen Fällen wie die lukianischen gekommen. So Anthologia Graeca V 81

ἢ τὰ ῥόδα, ῥοδόεσσαν ἔχεις χάριν, ἀλλὰ τί πωλεῖς,
σαυτήν, ἢ τὰ ῥόδα, ἢ συναμφοτέρα;

S. Johannes Chrys. Ad pop. Antioch. 8, S. 428,³⁶ Dübner: σὺ ὁ τὸ 'πίστευσον', ὅρκον οὐκ ἀνέχῃ προέσθαι; Bei Migne und den früheren Herausgebern steht σὺ ὁ τὸ 'πίστευσον' ἐπὶ πᾶσι λέγων; die Interpolation fehlt in den guten Pariser Handschriften, die Dübner benutzt hat, und ebenso im Bodleianus Misc. 183, den ich selbst gesehen habe. Hier ist der Akkusativ eine Äusserung, die von der betreffenden Person immer im Munde geführt wird. Von derselben Art ist ein klassisches Beispiel, Aristophanes Vesp. 666. Philokleon fragt:

καὶ ποῖ τρέπεται δὴ 'πειτα τὰ χρήματα τᾶλλα;

und Bdelykleon antwortet:

ἐς τούτους τοὺς 'οὐχὶ προδώσω τὸν Ἀθηναίων κολοσυρτόν,
ἀλλὰ μαχοῦμαι περὶ τοῦ πλήθους αἰετῖ.'

Nur ist hier die Äusserung viel länger.¹

¹ Einen ähnlichen Ausdruck hat Starkie an der umstrittenen Stelle Acharner 1093 einführen wollen: ὀρχηστρίδες δ' αἱ 'φίλτατ' 'Ἀρμόδι' οὐ' καλά. Merkwürdiger

In dem Anthologiebeispiel sowie in dem aus Johannes genommenen steht der Ausdruck in einer lebhaften Anrede, und so ist auch das Lukianische Beispiel beschaffen, das wir am Anfang zitiert haben, Dial. mort. 10. Ähnlich ist Catapl. 13 ποῦ ἐστὶν ὁ τὸ ξύλον;

Noch mehr affektbetont ist der Ausdruck in Gall. 14 νῦν ἐκεῖνος ὁ τὰ βράκια τὰ πιναρά, ὁ τὸ τρύβλιον περιλείχων ἄσμενος, ἐξελάνει ἀλουργῆ καὶ ὑγινοβαφῆ ἀμπεχόμενος, οἰκέτας καὶ ζεύγη καὶ χρυσᾶ ἐκπώματα καὶ ἐλεφαντόποδας τραπέζας ἔχων κτέ. Hier dient die Ellipse dazu, den Gegensatz stärker zu machen.

Die meisten von den übrigen Beispielen bei Lukian stehen in Äusserungen, wo irgend jemand nach etwas fragt, das seine Neugierigkeit erweckt hat oder auf etwas zeigt, was er vor sich sieht. So Char. 14 ἐκεῖνος δὲ τίς ἐστίν, ὧ Ἐρμῆ, ὁ τὴν πορφυρᾶν ἐφεστρίδα ἐμπεπορημένος, ὁ τὸ διάδημα, 23 ἡ Βαβυλῶν δέ σοι ἐκεῖνη ἐστὶν ἡ εὐπυργος, ἡ τὸν μέγαν περίβολον, Catapl. 4 εἰ μὴ γὰρ ὁ γενναιότατος οὔτος, ὁ τὸ ξύλον, λαβῶν συνήργησέ μοι . . ., Bis accus. 9 μὴ πρότερον ἀπέλθης, ὧ Ἐρμῆ, πρὶν εἰπεῖν ὅστις οὔτος ὁ προσίων ἐστίν, ὁ κερασφόρος, ὁ τὴν σύριγγα, ὁ λάσιος ἐκ τοῖν σκελοῖν, Deor. conc. 9 ὁ Μίθρης ἐκεῖνος ὁ Μῆδος ὁ τὸν κάνδυν καὶ τὴν τιάραν, Fugit. 29 τίς δ' οὔτος ἄλλος ὁ προσίων ἐστίν, ὧ Ἡράκλεις, ὁ καλὸς ὁ τὴν κιθάραν.

Damit ist die stilistische Sphäre der Ausdrucksweise feststellbar. Sie gehört dem lebendigen Gesprächsstil an; sie ist mehr abrupt, direkt, eindringlich als ein vollständiger Ausdruck und eignet sich somit für lebhaft, heftig oder auch gemächlich herablassende Anreden und in Verbindung mit einem Demonstrativpronomen für einen energischen Hinweis, von einer lebendigen Geste begleitet. Die Vermutung Roberts, Lukian habe sie aus der neuen Komödie, ist sehr wahrscheinlich; darauf deutet auch ihr Vorkommen in Aelians Epistulae rusticae, deren Sprachgut zum grossen Teil aus der attischen Komödie geholt ist. Sie war aber noch in der Kaiserzeit auch ausserhalb der attizistischen Kreise gangbar. Zur Erklärung kann man vielleicht sagen, das Objekt ist so sehr das Wichtigste,

ist Alexis Fr. 206

οὐχὶ τῶν μετρίων, ἀλλὰ τῶν βαβαὶ βαβαί,

denn οἱ βαβαὶ βαβαί bedeutet nicht »Leute, die βαβαὶ βαβαί sagen« sondern »Leute, bei deren Anblick man βαβαὶ βαβαί sagt«. Palmer vergleicht zur Vespenstelle Hor. Sat. I 2, 120.

dass es sich sofort nach dem Artikel anmeldet und das Verb, das Partizip, ganz hinausdrängt.

Ein späteres Beispiel ist von etwas anderer Art. S. Gregorius von Nazianz, Carm. I 2, 25 ist gegen den Zorn gerichtet; in solchen moralischen Gedichten in iambischer Form pflegt Gregor an die kynische Satire anzuknüpfen; in deren Sprache passt dieses ὁ τὸ δεινὰ vortrefflich. V. 130

τὸν εὐγενῆ
τὸν εὐποροῦντα δυσγενέστατον καλεῖ (sc. ὁ θυμούμενος)
πένητα, δουλόμορφον ἢ λώβη βροτῶν
τὸν ἄνθος ὄρας, δυσκλεῆ τὸν εὐκλέα

Hier hat das Substantiv keinen Artikel.

3. EINE FREIE ANWENDUNG VON καί »AUCH«.

Hier gehe ich von einer berühmten und vielerörterten Stelle aus:

Homer α 10 τῶν ἀμόθην γε θεῶν θύγατερ Διὸς εἰπέ καὶ ἡμῖν.

Was bedeutet hier das καί? Das ist bei den Homererklärern aller Zeiten eine Streitfrage gewesen. 'Das Wahre war schon längst gefunden', aber dagegen haben allerlei andere Auffassungen gestanden, und eine von diesen hat sich jetzt fast ganz durchzusetzen vermocht.

Das Scholion zur Stelle sagt kurz und, wie ich schon im voraus sage, richtig: εἰπέ καὶ ἡμῖν] ὡς σὺ οἶδας, ἵνα καὶ ἡμεῖς γινώμεν. Aber bei Eustathios stehen drei andere Erklärungen: τὸ δὲ καὶ ἡμῖν ἢ παρέλκων ἔχει τὸ καί, καθὰ πολλαχοῦ γίνεται (so auch schol. Theocrit. IV 54),

ἢ διὰ τὸ μέλλον εἴρηται ὡς εἰκὸς ὄν πολλοὺς μεθ' Ὀμηρον ἐγχειρήσειν τοιούτῳ ἔργῳ.

ἴσως δὲ καὶ διὰ τὸ παρωχημένον . . . ἵνα λέγη ὅτι ὡς ἑτέροις φθάσασα εἶπας, εἰπέ καὶ ἡμῖν.

Von diesen vier Ansichten hat nur die dritte in moderner Zeit keinen Vertreter gefunden. Der zweiten begegnen wir bei Ameis (in dem Anhang zu seiner Odyssee-Ausgabe), der mit Fritzsche in dem καί einen Ton von »tiefer Gemütlichkeit« findet, wie im Deutschen das tonlose *auch*, *och* im gemeinen Leben, in Aus-

drücken wie z. B. »du bist auch gar zu gut«. Er verweist auf Fritzsches Bemerkung zu Theokrit I 60, wo eine ganze Reihe von unverständenen Stellen ihre Unklarheit hinter dem wohlwollenden, aber etwas verschwommenen Lächeln der Gemütlichkeit verbergen müssen.

Die Mehrzahl der Erklärer hat sich aber auf die vierte Auffassung geeinigt. So Hermann, der in den Worten eine Andeutung darüber fand, dass der Dichter sich als einen anderen als den ursprünglichen Sänger bezeichnen will; so Wegener, der meint, hier spreche ein Rhapsode, der die Dichtung eines anderen vortragen will; ebenso Nitzsch, Hentze und Faesi. Unlängst hat der phantastische V. Bérard diese Bedeutung des Verses festgestellt (zuletzt in *La Résurrection d'Homère I*, Paris 1930, S. 232); er verwendet ihn als einen Beweis dafür, dass vor dem Odysseedichter andere den Stoff verwendet hatten.

Zuletzt hat im *Classical Journal*, Bd 26 und 27, eine kleine Auseinandersetzung über die Worte stattgefunden. In 26, S. 378 verfißt J. A. Scott die Ansicht, εἰπέ καὶ ἡμῖν bedeute: however lowly I may be in comparison with thy highness, stoop down even to me. καί beschreibe die »lowliness and lonesomeness« des Dichters, und der Erklärer findet »exactly« denselben Gebrauch von καί in ἰέμενος καὶ καπνὸν νοῆσαι V. 58. Gegen diesen stimmungsvollen Vorschlag hat im folgenden Jahrgang S. 445 S. E. Basset die alte Auffassung des Scholiasten wieder zu Ehren zu bringen versucht, aber die Parallele, mit der er seine Auffassung stützt, ist selbst ein wenig unklar und wahrscheinlich von anderer Art als die homerischen Worte: Platon Staat 573 D τὸ τῶν παιζόντων, τοῦτο σὺ καὶ ἐμοὶ ἐρεῖς, wozu der Scholiast: παροιμία· ἦνίκα τις ἐρωτηθεῖς τι ὑπὸ γινώσκοντος τὸ ἐρωτηθέν, αὐτὸς ἀγνοῶν, οὕτως ἀποκρίνεται.¹ Es gibt aber eine Menge besserer Parallelen; die Verwendung eines solchen καί ist eine ganz geläufige griechische Redeweise, und wenn man sich dessen bewusst ist, muss man diese Interpretation der jetzt gangbaren vorziehen, die in der Welt des Epos nicht die entfernteste Parallele hat.

Man sieht nämlich oft, dass in unlogischer, aber wohl verständlicher Weise in einem Satz ein καί steht, das in der Einmischung

¹ Vgl. *Phileb.* 25 B σὺ καὶ ἐμοὶ φράσεις, ὡς οἶμαι.

eines anderen Gedankens seine Erklärung hat. Die schnelle, lebhaftige Art des griechischen Gedankens stellte sich in demselben Augenblick, in dem der Satz ausgesprochen wurde, zugleich die Übereinstimmung vor, die zwischen dem Inhalt dieses und eines vorhergehenden Satzes oder zwischen dem Inhalt des Satzes und einem allbekannten oder selbstverständlichen Sachverhalt bestand, und deutete diese Übereinstimmung mit einem *καί* an, das in den modernen, strenger logisch gebauten Schriftsprachen im allgemeinen nicht so einfach wiedergegeben werden kann.

Zuerst ein paar einfachere Fälle, die an den homerischen erinnern. Sophokles *Aias* 66. Athena hat Odysseus den Wahnsinn des *Aias* und dessen Äusserungen beschrieben; dann sagt sie:

δείξω δὲ καὶ σοὶ τήνδε περιφανῆ νόσον

Sie hat keinem anderen die Krankheit des *Aias* gezeigt; das *καί* bedeutet: »damit auch du sie siehst, wie ich sie gesehen habe«. Jebb vergleicht mit dieser Stelle Platon *Phaid.* 64 C *ἐὰν ἄρα καὶ σοὶ ζυνοδοκῆ ἄπερ καὶ ἐμοί*, aber eine viel treffendere Parallele ist Euripides *Hipp.* 391. Nachdem *Phaidra* ihre Liebe zugestanden hat, sagt sie zur Amme:

λέξω δὲ καὶ σοὶ τῆς ἐμῆς γνώμης ὁδόν,

»damit auch du erfährst, was ich weiss«, übersetzt richtig Wecklein. Sie hat ja keinem anderen die Sache erzählt.

Kolluthos 268 imitiert eben die Homerstelle und zeigt, dass der Dichter sie richtig aufgefasst hat. *Helena* sagt zu dem eben angegangenen *Paris*:

ξεῖνε, πόθεν τελέθεις; ἐρατὸν γένος εἶπέ καὶ ἡμῖν.

In allen diesen Fällen steht das *καί* in Verbindung mit einem Pronomen, und das ist auch sonst sehr gewöhnlich, wenn man die Übereinstimmung zwischen den Handlungen oder dem Zustand zweier Personen oder Gruppen veranschaulichen will. Ein ganz normaler Fall ist *Lysias* XII 60 *ἀπολέσαι παρεσκευάζοντο τὴν πόλιν εἰ μὴ δι' ἀνδρας ἀγαθοῦς, οἷς ὑμεῖς δηλώσατε παρὰ τῶν ἐχθρῶν δίκην λαβόντες, ὅτι καὶ ἐκείνοις χάριν ἀποδώσετε*. Die Übereinstimmung ist: wie ihr euch an den Feinden rächt, so sollt ihr auch den Wohltätern Dank bezeigen. Das *καί* geht auf den ganzen Ausdruck

ἐκείνους χάριν ἀποδώσετε. Einen Schritt weiter sind wir in Apollonios Rhodios II 1220. Peleus spricht zu Argos, einem der Phrixosöhne, die die Argonauten auf einer öden Insel nicht weit von Kolchis angetroffen haben. Argos hat die Helden von der Begegnung mit Aietes abzuschrecken versucht.

οὐδὲ γὰρ ᾧδ' ἀλκὴν ἐπιδευόμεθ', ὥστε χερσεῖους
ἔμμεναι Αἰήταο σὺν ἔντεσι πειρηθῆναι.
ἀλλὰ καὶ ἡμέας οἷω ἐπισταμένους πολέμοιο
κεῖσε μολεῖν . . .

Hier gehört das »auch« eigentlich nur zu ἡμέας ἐπισταμένους πολέμοιο; auf das Verb erstreckt sich die Übereinstimmung nicht, denn nur die Argonauten *kommen* nach Kolchis, Aietes ist schon da. Hier sind wir also schon jenseits der Grenze der modernen Ausdrucksweise; ein Übersetzer muss die Stelle etwa so wiedergeben, wie Seaton es getan hat: »we too are cunning in war, we that go thither . . .«

Ähnlich ist Lukian Adv. ind. 14. Erzählt wird, wie ein Sammler die Lampe Epiktets für dreitausend Drachmen kaufte (ἐπρίατο), dann heisst es: χθὲς δὲ καὶ πρῶην ἄλλος τις τὴν Πρωτέως τοῦ κυνικοῦ βακτηρίαν, ἣν καταθέμενος ἤλατο ἐς τὸ πῦρ, ταλάντου ἀκαεῖνος ἐπρίατο καὶ ἔχει μὲν τὸ κειμήλιον τοῦτο κτέ.

»Auch er kaufte den Stab des Peregrinus für ein Talent«; das »auch« passt nur zu ἐκεῖνος ἐπρίατο, weder zum Objekt noch zu dem gen. pretii.

In Aischylos' Eumeniden 849 f. sagt Athena zu den noch nicht versöhnten Erinnyen:

καὶ πολλὰ μὲν σὺ κάρτ' ἐμοῦ σοφώτερα,
φρονεῖν δὲ κάμοι Ζεὺς ἔδωκεν οὐ κακῶς.

Auf den unbefangenen modernen Leser macht V. 850 den Eindruck, auch die Erinnyen hätten ihre Weisheit von Zeus, was gar nicht der Fall ist; sie sind viel älter als die Kinder des Kronos. Die Übereinstimmung besteht streng genommen nur in φρονεῖν οὐ κακῶς.

Noch weiter sind wir in Nonnos Dion. 34, 1 ff. gekommen. Chalkomede und Thetis trennen sich:

κούρη δ' οὐρεσίφοιτος ἐῷ ταχυδίνειϊ ταρσῷ
ἄψοφον ἴχνος ἔχουσα διέστιχεν εἰς ῥάχιν ὕλης.

οὐδὲ Θέτις δῆθ' ἔφυγεν ἐπ' ἠόνοιο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ
πατρῶην Βρούεσσον ἐδύσατο Νηρέος αὐλήν.

Hier kann das καὶ αὐτὴ an keines der Worte im Satze angeschlossen werden; der Gedanke ist: »wie Chalkomede sich entfernte, so entfernte sich auch Thetis».

Dem Nonnosbeispiel ähnlich ist Aelian Var. hist. XII 61. Es wird erzählt, wie die Thurier den Boreas verehrten, weil er sie vor dem Tyrannen Dionysios gerettet hatte. οὐκ οὖν Ἀθηναῖοι μόνοι κηδεστὴν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἀλλὰ καὶ Θούριοι εὐεργέτην αὐτὸν ἐπέγραψαν. Die Übereinstimmung zwischen den Athenern und den Thuriern liegt nicht in dem εὐεργέτην αὐτὸν ἐπέγραψαν, sondern ist allgemeiner: nicht nur die Athener verehrten den Boreas (weil sie...), sondern auch die Thurier, und zwar weil sie...

Dann kommen schwierigere Fälle, wo die durch das καὶ ange deutete Übereinstimmung nicht so naheliegend ist wie in den schon behandelten Beispielen.

Lukian Alexander 13. Nachdem der falsche Prophet das Ei mit der Schlangenbrut im Schlamm versteckt hatte, trat er vor den Abonuteichiern auf, γυμνὸς εἰς τὴν ἀγορὰν προπηθήσας, διάζωμα περὶ τὸ αἰδοῖον ἔχων, κατὰ χρυσον καὶ τοῦτο. Dieses καὶ τοῦτο hat den Herausgebern Schwierigkeiten bereitet. Fritzsche meinte, etwas sei ausgefallen, und machte den unwahrscheinlichen Vorschlag: ἔχων κατὰ χρυσον <καὶ περιστήθιον, κατὰ χρυσον> καὶ τοῦτο. Ein περιστήθιον gehörte gewiss nicht zu der leichteren Prophetengarderobe. Der letzte Herausgeber Harmon (in Loeb Classical Library) bemerkt zur Stelle: why »this too»? The hilt of the falchion may have been gilt, but L. has not said so. Perhaps L. is thinking of Alexander's golden thigh, and forgets that he has not yet told of it. Aber wenn Lukian gemeint hat, dass Alexander schon hier mit einem goldenen Schenkel versehen war, ist es ganz unwahrscheinlich, dass er vergessen hätte, darüber etwas zu sagen, denn dies wäre ja viel merkwürdiger als der Gürtel und ein sehr wichtiges Zeugnis für seine wunderbare Natur gewesen. Man kann die Stelle auch ohne solche Notbehelfe verstehen. Das καὶ soll an die Beschreibung von Alexanders Tracht in Kap. 11 erinnern: κομῶν ἤδη καὶ πλοκάμους καθειμένος καὶ μεσόλευκον χιτῶνα πορφυροῦν ἐνδεδυκὼς καὶ ἰμάτιον ὑπὲρ αὐτοῦ λευκὸν ἀναβεβλημένος, ἄρπην ἔχων κατὰ τὸν Περσέα.

Jetzt meint Lukian: er sprang in die Agora, mit einem Gürtel um die Hüften, und *auch* dieser war von aufsehererregender und feiner Sorte, nämlich vergoldet; das wird in einer uns nicht geläufigen Weise ausgedrückt.

Dionysios von Halikarnass, Ant. Rom. IV 64, 3. Sextus, der Sohn des Tarquinius Superbus, kommt nach Collatia und nimmt bei seinem Verwandten L. Tarquinius (Collatinus) Quartier. τοῦτον τὸν ἄνδρα Φάβιος μὲν υἱὸν εἶναι φησιν Ἐγερίου, περὶ οὗ δεδήλωκα πρότερον, ὅτι Ταρκυνίῳ τῷ προτέρῳ βασιλεύσαντι Ῥωμαίων ἀδελφόπαις ἦν καὶ . . . : ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτον υἱῶν εἶναι τοῦ Ἐγερίου πείθομαι, εἰ γε τὴν αὐτὴν εἶχε τοῖς Ταρκυνίου παισὶν ἡλικίαν, ὡς Φάβιός τε καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς παραδεδώκασιν· ὁ γὰρ χρόνος ταύτην μοι τὴν ὑπόληψιν βεβαιοῖ. Wir hören nirgends von anderen Enkeln des Egerius. Um das *καί* zu verstehen, müssen wir auf c. 6 desselben Buches zurückgreifen, wo Dionysios gegen Fabius ausführt, dass Tarquinius Superbus nicht ein Sohn des Tarquinius Priscus gewesen sein kann, sondern sein Enkel war. Jetzt hat er gegen Fabius einen ähnlichen Einwand: Collatinus war nicht der Sohn, sondern der Enkel des Egerius; gleichzeitig weist er mit dem *καί* auf die Stelle zurück, wo er die Frage von der Verwandtschaft der beiden Könige Tarquinius behandelt hat: *auch* Collatinus vertrat die dritte Generation, wie Tarquinius Superbus im Verhältnis zu T. Priscus. Das *καί τοῦτον* stimmt nur zu υἱωνός.

Schliesslich ein anderes Beispiel aus Lysias, XXV 13 ἂν χρόνῳ πάντας ἐνθυμουμένους μὴ τοῖς τούτων λόγοις πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἔργων σκοπεῖν ἂν ἐκάστῳ τυγχάνει πεπραγμένα.

Das *καί* wurde von Emperius ohne nähere Motivierung entfernt; ihm folgen die neueren Herausgeber. So bekommt die Stelle das normale Aussehen einer solchen οὐκ — ἀλλά-Verbindung. Aber warum sollte man dieses *καί* interpoliert haben? Es ist leichter verständlich, wenn man annimmt, Lysias selbst habe so geschrieben. Er meint: man wünscht nicht nur Worte, sondern auch Tatsachen; man glaubt nicht den blossen Worten, sondern will auch Tatsachen haben. Vgl. Theognis 979

μὴ μοι ἀνὴρ εἴη γλώσση φίλος, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ
χερσὶν τε σπεύδοι κτέ.

Dieselbe Art des Gedankens liegt auch in anderen Verbindungen vor. Ein merkwürdiger Fall ist Apollonios Rhodios IV 57 f. Selene sieht Medea, als sie aus dem Hause ihres Vaters flieht, und jubelt darüber, dass auch Medea die Macht der Liebe fühlen muss:

οὐκ ἄρ' ἐγὼ μούνη μετὰ Λάτμιον ἄντρον ἀλύσκω
οὐδ' οὔη καλῶ περιδαίομαι Ἐνδυμίῳνι

Wenn man dies wörtlich in eine moderne Sprache übersetzt, erhält man einen vom Dichter gar nicht beabsichtigten Sinn. Sie meint ja nicht, dass auch Medea zur Latmischen Grotte schleiche, und dass auch sie den Endymion liebe, sondern sie meint: also bin nicht nur ich in der Gewalt des Eros, die ich den schönen Endymion in der Latmischen Grotte besuche, sondern auch Medea muss sich dem Liebesgott unterwerfen.

4. EINIGE FÄLLE VON PARATAXE STATT HYPOTAXE.

Thukydides II 4, 1. Die Platäer treiben die in die Stadt eingedrungenen Thebaner wieder zurück.

διωκόμενοι τε κατὰ τὴν πόλιν οἱ μὲν τινες αὐτῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβάντες ἔρριψαν ἐς τὸ ἔξω σφᾶς αὐτοὺς καὶ διεσθάρησαν οἱ πλείους, οἱ δὲ κατὰ πύλας ἐρήμους γυναικὸς δούσης πέλεκυν λαθόντες καὶ διακόψαντες τὸν μοχλὸν ἐξῆλθον οὐ πολλοὶ κτέ.

Hierzu Steup: καὶ διακόψαντες τὸν μοχλὸν verbindet man gewöhnlich mit λαθόντες. Es ist aber kaum glaublich, dass Th. die Erlangung des Beils und die durch dieselbe ermöglichte Zerschlagung des Riegels in gar keine Verbindung miteinander gebracht haben sollte. Auf der anderen Seite würde, wenn man καὶ διακόψαντες τὸν μοχλὸν mit γυναικὸς δούσης πέλεκυν verbinden wollte, die Stellung von λαθόντες sehr befremden. Vielleicht ist λαθόντες καταδιακόψαντες zu schreiben.

Der Anstoss ist sehr berechtigt, wenn man die Worte in der gewöhnlichen Weise auffasst; andere haben vor Steup die Schwierigkeit bemerkt und verschiedene Besserungsvorschläge gemacht: Stahl streicht λαθόντες καί, Herwerden das καί.

Die Stelle hat indessen die von Herwerden und Steup geforderte Bedeutung, ohne dass man den Text zu ändern braucht. Sie ist

ein frühes Beispiel der parataktischen Verbindung bei λαθεῖν, der man in der späteren Literatur mehrmals begegnet, und zwar ein Beispiel, wo die parataktische Verbindung besonders nahe lag. λαθεῖν wird mit dem Partizip des »Hauptverbs« konstruiert; wenn aber λαθεῖν selbst im Partizip zu stehen kommt, haben wir zwei Partizipia nebeneinander; das wirkt etwas schwerfällig, und so schleicht sich die bequemere Parataxe ein. Darum haben wir gerade an dieser Stelle eine solche Konstruktion; ich komme bald zu ähnlichen Fällen; zuerst gebe ich ein paar Beispiele für λαθεῖν καί.

Pap. Leid. X 1,17 ἵνα λάθῃ καὶ ἔχη τὴν τοῦ ἀργύρου σκληρίαν.¹ Aisopos 284 b Chambry, die Fassung der Handschriften Cg und Ch der Fabel vom Vogelfänger und der Haubenlerche: προσήλθε τῷ τόπῳ καὶ τὸ δέλεαρ ἐσθίων ἔλαθε καὶ εἰς τοὺς βρόχους ἐπεπτῶκει. Merkwürdiger ist ein anderes Beispiel in den Fabeln. Das Epimythium der Erzählung vom Vogelfänger und der Natter Chambry 138 b lautet: ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ τοὺς πέλας ἐπιβουλεύοντες λανθάνουσι πολλάκις καὶ μεταστρέφεται ἐπ' αὐτοὺς ἡ κακία αὐτῶν. Der Herausgeber, der nicht viel von der Sprache der Fabeln weiss, bemerkt nur: epim. corruptum. Dieser Fall ist deshalb eigenartiger als der frühere, weil nach dem λανθάνουσι die Konstruktion umbiegt, so dass das folgende Verb ein anderes Subjekt hat.

Auch an ein paar anderen Stellen in der Literatur der Kaiserzeit habe ich eine derartige Parataxe bemerkt; dort ist aber der Text ohne Zweifel korrupt. Josephus Bell. Jud. VI 52. Titus spricht zu den Soldaten und fordert sie auf, die schon halb rasierten Mauern Jerusalems zu besteigen. Die Aussichten sind gut, und die Gefahr ist nicht sehr gross. ἀναβαίνοντας μὲν γὰρ κωλύειν πειράσσονται κατὰ τὸ εἶκος, λαθόντας δὲ καὶ βιασαμένους ἀπαξ οὐκ ἂν ὑποσταῖεν ἔτι, κἂν ὀλίγοι φθάσητε. Es geht aber nicht an, λαθόντας und βιασαμένους so miteinander zu verbinden; hier muss man der alten lateinischen Übersetzung folgen, die für das einfache καὶ *vel etiam* hat, und mit Destinon λαθόντας ἢ καὶ βιασαμένους schreiben; vgl. Julian 66 A οὕτω γὰρ αἰρήσειν λαθὼν ἢ βιασάμενος τῷ πλήθει τοὺς ἔνδον ἠλπίζε in ganz ähnlicher Situation, ferner Aen. Tact. 40,1 ἂν τινες τῶν πολεμίων ἢ λαθραῖως ἢ βίᾳ ἀναβῶσιν.

¹ Zitiert von Lagererantz, Eranos 1914, S. 176; Ljungvik, Beiträge zur Syntax der spätgriechischen Volkssprache, Uppsala 1932, S. 78.

Ebensowenig bietet Lukian Oecus 23 ein Beispiel für diese Konstruktion. Ein Gemälde stellt die Tötung des Aigisthos vor: τὼ νεανία τὼ ἐταίρω Πυλάδης τε ὁ Φωκεὺς καὶ Ὁρέστης δοκῶν ἤδη τεθνάναι λαθόντε τὰ βασίλεια καὶ παρελθόντε φονεύουσιν ἄμφω τὸν Αἴγισθον. Hier hat wohl Cobet mit λαθόντ' ἐς τὰ βασίλεια [καὶ] παρελθόντε das Richtige hergestellt.

λανθάνω kann auch *nach* dem anderen Verb parataktisch stehen, wie Dionysios von Halikarnass Ant. Rom. II 38,5 τόπον τε ὀρίσασα, ἐφ' ὃν ἔδει τοὺς Σαβίνους ἐλθεῖν, τὸν ἐχυρώτατον καὶ νυκτὸς ὄραν τὴν ἀφυλακτοτάτην ἀπῆει παὶ τοὺς ἔνδον ἔλαθε. Porphyrios zu der Harmonielehre des Ptolemaios S. 25, 13 Düring ἐλέγχονται δ' οὗτοι παντως τι αἰσθητὸν παραλαμβάνοντες ἐν ἀρχῇ καὶ ἐπιλανθανόμενοι.

Dieselbe Parataxe begegnet mehrmals bei φθάνω. Diodor XVII 79 erzählt von einem Anschlag gegen Alexander. In § 2 heisst es ὁ δὲ φοβηθεὶς, μὴ φθάσῃ τις τῶν συνειδότεων καὶ δηλώσῃ τὴν ἐπιβουλήν τῷ βασιλεῖ, αὐτὸς ἔκρινε μηνῦσαι. Lukian Philopseudes 11. Midas ist von einer Schlange gebissen worden, καὶ τὸ μὲν φθάσαι καὶ καταδῦναι αὐθις ἐς τὸν φωλεόν, τὸν δὲ οἰμώζειν ἀπολλύμενον ὑπ' ἀλγηδόνων. Hier wollte Cobet, dem sich Dindorf und Sommerbrodt anschliessen, φθάσαι καταδύν schreiben. S. Johannes Chrys. Ad pop. Ant. 6 S. 408,18 Dübner. Gott sagt zu den Sendboten der Behörden: μένετε αὐτοῦ, ἕως ἂν τὸν θεράποντα τὸν ἐμόν, καθάπερ ἱατρὸν ἄριστον, παρασκευάσω φθάσαι καὶ τὸν ὑμέτερον προκαταλαβεῖν δρόμον. Achilleus Tatios II 34,4 φοβούμενος μὴ φθάσῃ τὸ θηρίον καὶ πατάξῃ τὸν ἵππον. Auch dieses Verb kann nachgestellt werden, wie Plutarch Solon 87 A οἱ δὲ προλαβόντες εὐθὺς καὶ φθάσαντες ἐδανείσαντο συχρὸν ἀργύριον παρὰ τῶν πλουσίων.

Ebenso bei »wagen«. S. Ljungvik, Beiträge S. 78, der ausser zwei Papyrusbeispielen Polyb. I 47,10 und Römerbrief 10,20 zitiert. Ausserdem Lukian Hermitim. 34 μέχρι δὴ τινα γυναῖκα ξένην συνενεχθεῖσαν αὐτῷ τολμήσαι καὶ εἰπεῖν ὅπως ἔχοι; interessanter ist aber Quintus Smyrn. I 588. Achilleus zu Penthesileia:

ἢ μέγ' ἔτλης καὶ νῶν ἐπηπειλήσας ὄλεθρον
σήμερον.

Das ist eine Übersetzung eines prosaischen ἐτόλμησας καὶ ἐπηπειλήσας in epische Sprache. Bonitz machte die ihn nicht ehrende Konjektur ἢ μέγ' ἔφης.

Ebenso bei »mithelfen«. Julian Ep. 59 δι' αὐτὸ δὴ οὖν τοῦτο καὶ μάλλον ὑμῖν προσήκει συνεπιλαβέσθαι καὶ πέμψαι τῇ ἐμῇ πατρίδι. Bei »wohl tun« Ps. Lukian Asin. 2 ὁ φίλτατος ἐμοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξοχώτατος Δεκρικανὸς εὔ ποιεῖ καὶ θαρρῶν πέμπει παρ' ἐμοὶ τοὺς ἐταίρους τοὺς ἑαυτοῦ; hier hat das Verb »senden« selbst ein Partizip bei sich, was die Konstruktion erklärt: εὔ ποιεῖ θαρρῶν πέμπων oder εὔ ποιῶν θαρρῶν πέμπει wäre zu ungefüge. Bei πράγματα παρέχειν Xenophon Symp. 4,22. Sokrates zu Kritobulos: τί δῆτα οὕτως ὅμοιον εἶδωλον ἔχων πράγματά μοι παρέχεις ἄγεις τε αὐτὸν ὅπου ὄψει. Mehler konjiziert παρέχεις ἄγειν σε. Die Ordnung kann auch die umgekehrte sein, wie Dion Chrysostomos LXXX 4 ὥσπερ εἴ τις νεὸς διερρηγμένης κλύδωνος ἔνδον ὄντος φυλάττοιο καὶ πράγματα ἔχοι, μήποτε ἄνωθεν ὑπερβάλλῃ. Zu derselben Gruppe gehört Aristophanes Frösche 23, wo Dionysos mit Bezug auf Xanthias sagt: αὐτὸς βαδίζω καὶ πονῶ, τοῦτον δ' ὄχω.

Schliesslich kann aber unter gewissen Voraussetzungen statt jeder beliebigen Verbindung von part. coni. und finitem Verb eine solche Parataxe eintreten; ich gebe drei Beispiele. Aelian Var. Hist. VIII 16 ἡνίκα παρήλθεν ἐς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἦτει φρουρὰν ὁ Πεισίστρατος. So drücken wir uns aus, normales Griechisch wäre παρελθὼν ἦτει; aber zu der gesuchten ἀφέλεια des Aelianischen Stils passt die Parataxe. Babrios 71,9, in der Fabel vom Landmann und dem Meer:

τούτων δὲ χωρὶς ἦν ἴδης με καὶ πλεύσης
ἐρεῖς με τῆς σῆς ἡπιωτέραν γαίης.

Normal wäre ἴδων πλεύσης. Ferner Libanios, Progymn. ethop. 19,5 (VIII S. 419 Förster) ἐκείνοις μὲν καὶ νύξ ἐπῆλθε καὶ διήλλαξε καὶ δείπνου καιρὸς καὶ πεσόντων ἀναίρεσις. Reiske schreibt: ἐκείνους νύξ ἐπελθοῦσα διήλλαξε.

Dies alles als Parenthese, hauptsächlich um zu zeigen, dass diese Ausdrucksweise keineswegs nur in den Papyri oder der »Volksprache« zu finden ist, sondern auch in der höheren Literatur, manchmal bewusst, manchmal unbewusst, verwendet wird. Mein eigentliches Ziel ist, darzutun, dass in Fällen wie dem zuerst zitierten Thukydideischen, wo wir bei hypotaktischer Konstruktion zwei Partizipia nebeneinander haben würden, deren eines von dem anderen abhängig wäre, eine Parataxe von der hier behandelten Art besonders nahe liegt. Hier wird die textkritische Seite des Problems

schwieriger, denn es konnte natürlich oft vorkommen, dass ein gedankenloser Schreiber, der die Verbindung der nebeneinanderstehenden Partizipia nicht verstand, ein *καί* dazwischenstellte; was wir schon gesehen haben, lehrt aber jedenfalls, dass man nicht allzu schnell zur Athetese eines solchen *καί* greifen darf.

Zuerst ein Beispiel aus dem nicht-literarischen Sprachgebiet. Ev. Matth. 8,14 *καί ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου εἶδεν τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν. Μάρκος ἔχειτο πυρέσσουσα; bei Matth. wird auch das erste Verb in das Partizip gestellt, da hat er die beiden Partizipia koordiniert. Lukas hat eine mehr abweichende Textgestaltung.*

Dann ein klassischer Fall bei dem oben erwähnten *πράγματα παρέχειν*, Platon *Krat.* 440 D. *εὖ μέντοι ἴσθι*, sagt *Kratylos*, ὃ *Σώκρατες*, ὅτι οὐδὲ νυνὶ ἀσκέπτως ἔχω, ἀλλὰ μοι σκοπούμενῳ καὶ πράγματα ἔχοντι πολὺ μᾶλλον ἐκείνως φαίνεται ἔχειν ὡς Ἡράκλειτος λέγει. Hier wollte *Naber* das *καί* streichen.

Bei *Thukydides* gibt es eine Anzahl Fälle, wo das zweite Partizip die Ursache angibt, das erste die Wirkung, wie IV 51 τὸ τεῖχος περιεῖλον . . . κελυσάντων Ἀθηναίων καὶ ὑποπτουσάντων ἐς αὐτούς τι νεωτεριεῖν, vgl. I 90,1; VIII 73,2. Von derselben Art ist *Antiphon* V 82 πολλοὶ δὴ καταφανεῖς ἐγένοντο οὐχ ὅσοι ὄντες καὶ διακωλύοντες τὰ ἰερὰ μὴ γίνεσθαι. Hier wollte *Sauppe* das *καί* entfernen.

Zu dem nicht sehr strengen, bunten und etwas naivistischen Stil des *Achilleus Tatios* passt die Ausdrucksweise gut: VIII 7,5 μέλλουσα οὖν (nämlich *Leukippe*) πρὸς ὕπνον ἀναχωρεῖν καὶ ἀσπαζομένη τὸν πατέρα ἡρέμα πρὸς αὐτὸν »θάρρει πάτερ« ἔφη. *Hercher* wollte das *καί* weglassen.

Auch in dem ziemlich nachlässigen und zahlreiche Einwirkungen der Alltagssprache seiner Zeit aufweisenden Stil *Kaiser Julians* sind solche Konstruktionen nicht befremdlich. 25 C πόσω δὲ ἀμείνων νεὼς μὲν ἰθυστήρ ὁ καὶ τὸν μέλλοντα χειμῶνα προμαθῶν καὶ προαισθηθόμενος καὶ πειραθεὶς γε τοῦτον ἐκλιῖναι, εἶτα δι' ἀσθηποτοῦν αἰτίας ἐμπεσῶν καὶ διασώσας ἀπαθῆ τὴν ναῦν αὐτῷ φόρτω. Die Beiordnung von ἐμπεσῶν und διασώσας ist ja nicht so zu fassen, dass auch das ἐμπεσῶν zu den Vorzügen des guten Steuermanns gehöre; es ist nur die Voraussetzung für das διασώσας. 47 D βούλομαι δὲ σαφέστερον περὶ τούτων εἰπὼν ἅπανσι δεῖξαι τίνι μάλιστα πιστεύσας καὶ τοσοῦτοις σαυτὸν ἐπιδοῦς πράγμασιν οὐδενὸς ὅλως διήμαρτες; hier wirkt das *καί* auf uns störend, und

Hertlein hat es weggelassen. 60 A. Die Schlacht bei Mursa. *καὶ τῶν ἰππέων ὅσοις ὑπὸ τῶν θραυμάτων ἀχρεῖα παντελῶς ἐγεγόνει τὰ δόρατα σφῶν, ξυστοὶ δὲ εἰσιν εὐμήκεις, οὐς συγκαταγύνοντες καὶ ἀποπηδῶντες εἰς τοὺς ὀπλίτας μετεσκευάζοντο.* Hier ist ausserdem der Bau der Periode durch die eingeschobenen Worte *ξυστοὶ δὲ εἰσιν εὐμήκεις* gestört worden.

Ein paar sporadische Beispiele aus anderen Schriftstellern: Menander Perikeir. 248 sagt Pataikos zu Polemon:

λοιπὸν τὸ πείθειν τῷ κακῶς διακειμένῳ
ἔρωντί τ' ἐστίν

statt *τῷ ἔρωντι (τῷ) κακῶς διακειμένῳ* oder *τῷ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος κακῶς διακειμένῳ*, ein ziemlich eigenartiger Fall.

Clemens Alex. Strom. VI S. 471,7 St. *καθάπερ οἱ πλοῖζόμενοι καὶ πρὸς τὸ ἄστρον τὴν ναῦν κατευθύνοντες.* Athenaios 262 D *Ἐπικράτης δ' ἐν Δυσπράτῳ ἀγανακτοῦντα ποιεῖ τινα τῶν οἰκετῶν καὶ λέγοντα.*

Dagegen ist in Diodor XVII 25,4 die Parataxe etwas verdächtig. Die Belagerung von Halikarnass durch Alexander den Grossen wird geschildert. *παρῆν ὄρα ἄν τοὺς μὲν ... τοὺς δὲ ... ἄλλους δὲ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δεινῶν ἐνδιδόντας ἤδη καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων παρακλήσεως πάλιν θαρροῦντας καὶ νεαροὺς ταῖς ψυχαῖς γινομένους.* Die anderen Glieder schildern die Wiederbelebung des Kampfes; da scheint es ein wenig seltsam, dass in dem letzten Glied der Ausdruck für die Ermattung dem der Wiederbelebung koordiniert ist. Das *καὶ* kann sehr wohl von einem Schreiber hinzugefügt worden sein, weil die früheren Glieder je zwei koordinierte Partizipia enthalten.

Besonders in dem etwas schwerfälligen Stil Plutarchs kommen leicht zwei Partizipia, das eine von dem anderen abhängig, nebeneinander zu stehen. Da sieht man nicht selten ein *καὶ* mildernd dazwischentreten, das den Ausdruck flüssiger macht, aber die logische Beziehung verdunkelt. Die Herausgeber haben mit wachsendem Eifer die *καὶ* gestrichen, aber es ist gar nicht sicher, dass alle interpoliert sind.

Quomodo adul. ab amico intern. 56 E *οἱ δὲ πολλοὶ τῶν βασιλέων οὐκ Ἀπόλλωνες μὲν ἂν μινυρίσωσι, Διόνυσοι δ' ἂν μεθυσθῶσιν, Ἡρακλεῖς δ' ἂν παλαίωσι προσαγορευόμενοι καὶ χαίροντες εἰς ἅπασαν αἰσχύνην ὑπὸ τῆς κολακείας ἐξάγονται;* Pohlenz streicht das *καὶ*. Quomodo quis sent. in virt. prof. 80 A *τούς γε μανθάνοντας ἔτι καὶ πραγματευομένους*

καὶ σκοποῦντας ὁ λαβόντες ἐκ φιλοσοφίας εὐθύς εἰς ἀγορὰν ἢ νέων διατριβὴν ἢ βασιλικὸν συμπόσιον ἐκκυκλήσουσιν, οὐ μᾶλλον οἴεσθαι χρὴ φιλοσοφεῖν ἢ τοὺς τὰ φάρμακα καὶ τὰ μίγματα πωλοῦντας ἰατροῦειν. Pohlenz hat das καὶ vor σκοποῦντας athetiert. Septem sap. conv. 146 D. Periander sandte ein Equipage, um seine Gäste zu holen. ὁ μέντοι Θεαλῆς τὸ ζεῦγος ἐπὶ ταῖς θύραις ἰδὼν καὶ μειδιάσας ἀφῆκεν. Hertlein erklärte das καὶ für unecht. Alkibiades 208 E. Byzantion gelangt in die Hände des Alkibiades. οἱ παρόντες ἐν τῷ Βυζαντίῳ Πελοποννήσιοι καὶ Βοιωτοὶ καὶ Μεγαρεῖς τοὺς μὲν ἀπὸ τῶν νεῶν ἐτρέψαντο καὶ καθεῖρξαν εἰς τὰς ναῦς πάλιν, τοὺς δ' Ἀθηναίους ἔνδον ὄντας αἰσθόμενοι καὶ συντάξαντες ἑαυτοὺς ἐχώρουν ὁμόσε. Das καὶ vor συντάξαντες hat Lindskog gestrichen.

Ich behaupte nicht ohne weiteres, dass die Konjunktion an allen diesen Stellen beizubehalten sei. Es kommen wenigstens in den »moralischen« Schriften unzweifelhaft mehrere Stellen anderer Art vor, wo ein καὶ später interpoliert worden ist. Aber jedenfalls muss die Echtheitsfrage gründlicher geprüft werden; ich habe selbstverständlich nicht den ganzen Plutarch auf diese Frage hin sorgfältig durchsehen können, möchte aber die Aufmerksamkeit derer, die sich mit sprachlichen Untersuchungen zu Plutarch beschäftigen, auf das προβληματικόν richten.

Es kann auch vorkommen, dass zwei solche Partizipia mit δέ verbunden werden, was jedoch viel seltener als die καὶ-Verbindung ist. Strabon XII 4,3 spricht von dem Berge Arganthonion. ἐνταῦθα δὲ μυθεύουσι τὸν ὕλαν ἓνα τῶν Ἡρακλέους ἐταίρων συμπλεύσαντα ἐπὶ τῆς Ἀργοῦς αὐτῷ ἐξίοντα δὲ ἐπὶ ὑδρείαν ὑπὸ νυμφῶν ἀρπαγῆναι. Das δέ nach ἐξίοντα erwartet man nicht.

STELLEN:

	S.		S.
Achilleus Tatios II 34, 4	56	Inscriptiones Graecae IV 952, 45 ...	45
VIII 7, 5	58	Johannes Chrysostomos, Ad pop.	
Aelian, Epist. rust. 2	44	Ant. 6, S. 408, 18 D.	56
var. hist. VIII 16	57	8, S. 428, 36 D.	46
XII 61	52	Josephus, Bell. Jud. VI 52	55
Aelius Aristides XLII 11	45	Julian 25 C, 47 D	58
Aischylos, Eum. 849 f.	51	60 A	59
Aisopos 138 b. u. 284 b	55	Ep. 59	57
Alexis, Fragm. 206	47	Kolluthos 268	50
Anthologia Palatina V 81	46	Libanios, Progymn. S. 419 F	57
Antiphon V 82	58	Lukian, Adv. indoctum 14	51
Apollonios Rhodios I 763	43	Alexander 13	52
II 1220	51	Asin. 2	57
IV 57 f.	54	Dial. mort 10, 4 u. ä.	44 ff.
Aristophanes, Acharn. 1093	46	Hermot. 34	56
Frösche 23	57	Oecus 23	56
Vesp. 666	46	Philops. 11	56
Aristoteles, Eth. Nic. 1111 ^a	45	Lysias XII 60	50
Babrius 71, 9	57	XXV 13	53
Christodoros 92	44	Menander, Perik. 202	44
Clemens Alexandrinus, Strom.		248	59
I S. 84, 14	46	Neues Testament: Ev. Matth. 8, 14	58
IV 471, 7	59	2. Kor. 8, 15 ...	46
Demosthenes XIX 36	41	Nonnos, Dion. 25, 417	44
Diodor XVII 25, 4	59	34, 1	51
79, 2	56	Photios, Bibl. 111 b Bekk.	43
XVIII 48, 2	42	Platon, Gesetze 842 E	45
Diogenes Laertios IX 111	43	Hippias maior 286 B	41
Dionysios v. Halikarnass, Ant. Rom.		Krat. 440 D	58
II 38, 5	56	Phileb. 25 B, Staat 573 D	49
IV 64, 3	53	Plutarch, Alkib. 208 F	60
Ars rhet. IX 11	42	Solon 87 A	56
De comp. verb. 12	42	Sulla 452 E	43
Dion Chrysostomos XLVII 9	42	Mor. 56 E, 80 A	59
LII 2	42	146 D	60
LXXX 4	57	Porphyrios zu Ptol. Harm. S. 25, 13 D.	56
Etymologicum magnum s. v. ἀργέστης		Quintus Smyrnaeus I 583	56
u. ä.	46	Sophokles, Aias 66	50
Euripides, Hipp. 391	50	Strabon XII 4, 3	60
Gregor von Nazianz, Carm. I 2, 25	48	Theognis 979	53
Homer α 10	48	Thukydides II 4, 4	54
Hypothesis zu Aisch. Pers.	42	IV 51 u. ä	58
zu Aristoph. Fröschen	42	Xenophon, Symp. 4, 22	57

LA THEORIE DU JUGEMENT DE M. MEYERSON

PAR

TORGNY T. SEGERSTEDT

Une pensée dominante dans la riche production de M. Meyerson, et à laquelle il revient souvent, est la thèse du caractère ontologique des sciences. Les idées scientifiques supposent, plus ou moins explicitement, une métaphysique qui affirme un monde en dehors de nous, un monde objectif et indépendant du sujet.

»Ainsi, non seulement le point de départ de la science est ontologique, puisque c'est le monde des *objets* du sens commun, mais quand elle abandonne ces conceptions ou quand elle les transforme, ce qu'elle adopte ainsi est aussi ontologique que ce qu'elle abandonne.» (De l'explication dans les sciences. (ES.) Paris 1927, p. 39.)

Le positivisme aussi, qui bannit principalement toute métaphysique, l'introduit inconsciemment dans son système; car un jugement portant que toute connaissance des choses en soi est impossible, est aussi un jugement qui est supposé énoncer une vérité sur la structure de l'univers.

»Ce que nous devons constater ici, c'est que, du fait même qu'elle adopte le schéma positiviste, la théorie méconnaît, tout comme celle du positivisme propre, le caractère ontologique de la science, le fait manifeste que celle-ci part du sens commun et que, comme nous l'avons établi, détruisant cette métaphysique, elle est aussitôt obligée d'en inventer une autre, qu'elle ne peut détruire une ontologie qu'à l'aide d'une autre ontologie, puisque, de toute évidence, elle ne saurait déduire quelque chose de réel d'un concept n'ayant pas de réalité, qu'au contraire, l'élément de réalité, le caractère ontologique se trouve même, dans les êtres créés par la science, grandement intensifié, si on les compare aux objets du sens commun.» (ES. p. 96.)

Mais la science ne suppose pas seulement un monde objectif, elle travaille aussi avec certaines hypothèses du caractère de cette nature postulée. L'hypothèse fondamentale impliquée dans chaque jugement, c'est le postulat de la rationalité de l'univers.

»Au fond de cette poursuite de l'explication par la science il y a évidemment un postulat: c'est l'affirmation que la nature est explicable, en d'autres termes que sa manière d'agir est conforme aux voies suivies par notre raison.» (Ib. p. 97.)

Dans »Du Cheminement de la pensée» (CH. P. Paris 1931.) il exprime la même chose de la manière suivante:

»Or, nous ne pouvons évidemment raisonner qu'en supposant, en postulant si l'on veut, que les choses auxquelles nous pensons se comporteront comme les concepts à l'aide desquels nous raisonnons; sans quoi raisonner constituerait un effort vain et décevant, puisque, selon la juste expression d'un grand penseur, 'penser devrait être dénoncé comme l'occupation la plus superflue et la plus ennuyeuse'.» (CH. P. p. 51.)

Même quand on déclare que l'univers est tout-à-fait incompréhensible pour notre intellect, on prétend donc qu'on a énoncé, avec cette proposition, une vérité de la nature; pour cette proposition on suppose, en tout cas, un accord entre l'intelligence et la nature. Un scepticisme total est, par conséquent, impossible, parce qu'il se détruit lui-même en formulant ses affirmations.

M. Meyerson parle, cependant, des degrés de cet accord. Il dit, par exemple:

»Il faut donc qu'il y ait, à ce point de vue encore, entre notre intellect et le monde qui nous entoure, un accord *au moins partiel*.» (ES. p. 572. Souligné par nous.)

Mais que signifie la thèse que l'univers est plus ou moins rationnel, partiellement en accord avec notre entendement? Par ces mots on peut vouloir dire: a) que l'univers a une partie qui n'est pas accessible à notre intellect. Mais il est contradictoire de parler de cette partie, parce que, quand on en parle, on en suppose une connaissance. Evidemment, il est impossible de maintenir cette thèse. M. Meyerson s'est exprimé au sujet de cette question avec une précision admirable:

»... et une partie qui n'aurait avec nous aucun rapport possible serait quelque chose non pas 'que nous n'aurions pas besoin de connaître', comme le formule Comte, mais que nous ne connaîtrions pas, dont nous n'aurions pas conçu l'existence, en un mot quelque chose d'inexistant.» (ES. p. 113.)

Mais peut-être veut-t-on dire b) qu'il y a toujours une partie du réel que notre *intellect discursif* ne peut pas comprendre. Cette partie irrationnelle peut avoir 1) une relation seulement externe à la région rationnelle. Cela implique que la partie irrationnelle n'a aucune influence sur la partie rationnelle. Mais puisque nos jugements scientifiques se rapportent à la partie rationnelle, la thèse de l'accord partiel perd toute son importance. 2) La relation entre la

partie rationnelle et irrationnelle est interne. Cela veut dire que la région irrationnelle est en même temps rationnelle et vice versa. En conséquence, chaque jugement est faux; il laisse toujours quelque chose d'indéfini chez le sujet, un reste irrationnel. La dernière signification du terme «irrationnel» est la seule que nous pouvons employer sans tomber dans des difficultés. M. Meyerson dit:

«Mais les résultats acquis par la science montrent précisément que la nature n'est pas entièrement rationnelle. Elle n'est pas non plus, sans doute, entièrement irrationnelle, car alors nous ne pourrions pas du tout raisonner sur elle. Elle est rationnelle et irrationnelle partiellement, par à-coup pour ainsi dire, sans que nous puissions savoir par avance où elle est conforme ou non aux exigences de notre raison.» (Ib. p. 493.)

La seule chose que l'auteur puisse entendre par ces mots, c'est que *notre intellect limité* n'est pas capable de concevoir tout l'univers. Mais l'irrationnel ne peut pas être quelque chose qui, en principe, soit incompréhensible pour un intellect, parce que la conséquence de cette doctrine est que le postulat fondamental du raisonnement est vide de sens; cela veut dire que tout jugement est vide de toute signification, par suite, le jugement de la structure irrationnelle de l'univers l'est aussi.

La doctrine que nous venons d'expliquer concerne peut-être spécialement la pensée scientifique; mais M. Meyerson pense qu'il n'est pas possible de séparer, en principe, le raisonnement ordinaire et le raisonnement scientifique. Nous avons, sans doute, la même supposition de la rationalité de la nature quand nous la jugeons extra-scientifique, aussi bien que quand nous travaillons avec la science.

«Enfin nous rappellerons encore qu'au cours de nos travaux nous avons pris soin de ne pas faire apparaître la raison scientifique comme se distinguant foncièrement de celle qui guide le philosophe ou l'homme de sens commun, que nous avons tout au contraire expressément affirmé que les voies par lesquelles la raison procédait dans ces trois domaines étaient, par essence, les mêmes.» (CH. P. p. 50.)

La pensée a donc deux postulats: elle suppose qu'il y a un monde objectif auquel nos jugements se réfèrent et elle suppose que ce monde extérieur est conforme avec notre entendement, est rationnel: bref, que nos jugements ont un sens. En effet, un jugement qui ne dit pas quelque chose de quelque chose, est évidemment un monstre.

En d'autres termes, la réalité est le sujet de chaque jugement; mais quelle est la relation entre le sujet et le prédicat dans un jugement? M. Meyerson trouve que l'idéal de la pensée est l'identité du prédicat et du sujet.

»Car l'inclusion, nous le savons, ne suffit point, et ce que la pensée cherche réellement à atteindre, c'est l'identité du sujet et du prédicat, seule susceptible de satisfaire pleinement la raison.» (CH. P. p. 279.)

Mais quelle est la signification du mot »sujet» dans cette phrase? Nous avons déjà dit que le sujet des jugements est la nature. (Nous employons les mots »réalité», »nature» et »univers» indistinctement.) Mais sans doute, M. Meyerson utilise le mot »sujet» de façon un peu équivoque. Il dit, par exemple:

»Cela est si vrai que, quand nous avons l'air de poser le même terme comme *sujet* et comme *prédicat*, (souligné par nous) comme par exemple quand nous disons *un sou est un sou . . .*». (CH. P. p. 97.)

Ici, évidemment, l'auteur pense que le sujet est le terme à droite de la copule et le prédicat le terme à gauche. Selon l'idéal de la pensée dont nous venons de parler, il est évident que le jugement mathématique, par exemple la proposition $a^2 - b^2 = (a + b)(a - b)$ peut être considéré comme un jugement parfait, car nous y trouvons l'identité complète. Si $a^2 - b^2$ est le sujet et $(a + b)(a - b)$ le prédicat, on peut dire que nous avons identifié les deux termes. Mais nous n'utilisons pas maintenant le mot »sujet» dans le même sens que quand nous disions que la nature est le sujet dans chaque jugement. En effet, quand nous employons le mot dans ce sens, les termes à droite et à gauche de la copule sont les prédicats. Ce que nous voulons dire, c'est que la proposition $a^2 - b^2 = (a + b)(a - b)$ est légitime dans l'univers. La même chose est plus évidente, peut-être, dans une formule chimique. Quand nous disons $\text{Na} + \text{Cl} = \text{NaCl}$, ce que nous voulons dire, c'est que le processus exprimé par la formule est réel et fait partie de la nature. Il y a une identité partielle entre le sujet et le prédicat que nous faisons voir, parce que nous ne pensons pas que la réalité soit $a^2 - b^2 = (a + b)(a - b)$.

Mais que savons-nous de cette réalité, quel est le sujet de tous les jugements? Le postulat de la rationalité de l'univers permet-il d'en déduire quelques traits? La science est fondée sur une métaphysique qui affirme le monisme; il faut que l'univers soit une unité.

Supposons qu'il y ait deux ou plusieurs réalités, il faut alors que ces réalités soient liées par une relation ou non. Naturellement, le sujet appartient à une de ces réalités, et s'il n'y a pas de relations entre elles, toute connaissance des autres réalités est impossible pour le sujet. Mais s'il y a une relation, cette relation peut être a) externe seulement ou b) interne. a) Une relation seulement externe, c'est-à-dire que la réalité A, par exemple, n'a aucune influence sur la réalité B; mais la connaissance suppose une influence d'objet à sujet. Par conséquent, si la relation est externe, il est impossible pour le sujet d'avoir aucune connaissance de cette autre réalité; en d'autres termes, elle est non-existante pour le sujet. b) Les deux réalités sont donc liées par une relation interne. Mais pour être distinguées, les réalités supposent un *fundamentum relationis*, c'est-à-dire une unité. La rationalité de l'univers implique que l'univers est un.

Mais ce monisme implique que chaque phénomène de la nature est lié à tous les autres, et que la relation entre eux est intérieure; car admettre un terme tout-à-fait indépendant, ce serait poser le pluralisme, et le pluralisme n'est pas, comme nous venons de le voir, conforme à la thèse de la rationalité de l'univers. M. Meyerson a décrit la dépendance interne des éléments dans les lignes suivantes:

»Et d'ailleurs, du moment qu'on est fermement convaincu que la nature est tout entière compréhensible, n'est-il pas indifférent au fond de partir d'un phénomène ou d'un autre? Pourvu qu'il soit analysé avec justesse, nous devons atteindre, à travers lui, le vrai principe (ou les vrais principes) créateurs, et, dès lors, tout le reste doit se dérouler par le raisonnement: que ce soit la dent, l'omoplate ou le condyle que l'on tient, toujours on retrouvera le même squelette entier, Cuvier nous l'a dit, comme le géomètre retrouve la courbe, avec toutes ses propriétés, indifféremment par l'une quelconque de ces dernières.» (ES. p. 126.)

Mais il est évident que cette déduction totale ne pourrait être faite que par un »*intellectus angelicus*», qui aurait une connaissance adéquate et parfaite de l'univers. Pour un intellect limité, la déduction est seulement partielle. Une si grande partie de l'univers demeure inconnue qu'il nous est impossible de déduire l'influence agissante que ces parties inconnues ont sur celle que nous connaissons. Il faut, en d'autres termes, que nous complétions la méthode déductive par la méthode inductive. Mais quand nous travaillons avec cette méthode, nous supposons aussi que les éléments sont enchaînés. M. Meyerson cite et approuve Hamelin.

»la connaissance empirique est 'un mode de pensée accidentel et provisoire: ils croient que les faits sont liés, non juxtaposés, et les procédés expérimentaux, loin d'avoir pour but de constater quelque existence sans raison, doivent mener à découvrir l'ordre rationnel des faits'» (CH. P. p. 110.)

Ce monisme implique aussi que chaque qualité appartient à l'univers. Il ne faut pas qu'aucune qualité soit exclue de la réalité; si on déclare que quelques qualités ne sont pas réelles mais phénomènes seulement, le mot phénomènes implique donc une relation à la réalité; si le phénomène est sans aucune relation à la réalité, il n'est pas un phénomène de la réalité mais une réalité indépendante — fait qui, nous venons de le voir, est impossible. Mais si les éléments sont des phénomènes de la réalité, c'est-à-dire, ont une relation à la réalité, ils sont aussi réels, parce que, nous venons de le voir, chaque relation est interne.

Si on définit le sujet du jugement comme nous l'avons fait, la conclusion en est que chaque jugement est analytique: chaque qualité appartient à la nature, qui est le sujet de chaque jugement et, par conséquent, chaque jugement est une analyse de ce sujet. Mais notre connaissance de la nature n'est que très incomplète, et c'est pourquoi il n'est pas possible pour nous d'en déduire toutes les qualités. Il faut que nous ayons recours à l'expérience et cet accroissement de la connaissance s'ajoute au sujet par une synthèse. Donc, on peut dire que le jugement est analytique ou synthétique: c'est une question de connaissance du sujet.

»Par conséquent, dit M. Meyerson, la distinction entre les jugements analytiques et les jugements synthétiques se révèle comme dépendant de l'état de nos connaissances; comme l'a dit Paul Tannery, 'un même jugement, s'il est détaché de la chaîne d'un raisonnement, peut être arbitrairement considéré comme analytique et synthétique'» (CH. P. p. 200.)

La pensée est en même temps analytique et synthétique; elle analyse le sujet, distingue les différentes »fibres» et elle essaye de trouver leurs relations. Mais en même temps elle identifie les qualités différentes et les fait remonter au même sujet; elle cherche l'unité — elle est synthétique.

Toutes les qualités sont liées et toutes appartiennent au même univers. Mais ces circonstances n'empêchent pas que certaines qualités soient pour nous plus importantes et plus réelles que d'autres.

«Car pour un esprit divin, toute propriété serait assurément révélatrice de l'essence. Mais notre intelligence humaine, qui ne pénètre le réel que pas à pas et n'établit jamais la cohérence que partiellement, est bien obligée d'admettre qu'il existe des connaissances qui touchent de plus près à l'essence que d'autres.» (CH. P. p. 293.)

Pour l'intelligence humaine il y a donc des degrés de réalité. Nous pouvons pénétrer la réalité plus ou moins complètement, mais toujours pas à pas: il n'est pas possible pour nous de saisir tout en même temps. Dans chaque jugement nous sommes obligés de laisser indéterminée quelque partie du sujet; chaque jugement est forcément faux, il y a toujours des éléments négligés, la réalité est falsifiée.

«On dira que l'on s'est rapproché du réel, qui n'admet point ces distinctions tranchées, et ce sera tout à fait juste: en isolant une partie du tout, en tirant une fibre du magna du réel, on a incontestablement fait violence à ce dernier, dont aucune parcelle ne peut être réellement détachée sans qu'il en résulte un dommage quelconque.» (CH. P. p. 250.)

Si on pense que chaque qualité est liée à toutes les autres, c'est-à-dire, est, au fond, une abstraction de la nature, qui est une continuité, il s'ensuit que la relation n'a pas une réalité indépendante, c'est-à-dire que les qualités A et B sont liées par la relation C, qui a la même réalité que A et B. Mais de la sorte, la question de la relation entre A et C et C et B etc. s'élève in infinitum.

«Dès lors, ce qu'elle cherche à connaître, c'est l'être véritable des choses, et c'est ce qui explique que l'énoncé exprimant une connaissance prend surtout la forme d'une affirmation concernant cet être; d'où l'importance de la copule. Considérée à ce point de vue, la relation ne peut paraître que comme une connaissance secondaire, d'un rang inférieur en quelque sorte à celles qui ont trait à l'être même, se superposant à elle et, au fond, jugée utile seulement dans la mesure où elle facilite l'acquisition de ces dernières.» (CH. P. p. 254.)

Mais, d'un autre côté, on peut se demander s'il est possible à la pensée de se mouvoir dans la réalité sans l'aide des relations. La pensée dissèque l'objet, mais est-il possible pour elle de le totaliser sans les relations? Si j'analyse, par exemple, un morceau de sucre, je le trouve blanc, dur et sucré, mais est-il possible pour moi de rétablir l'unité sans dire que le morceau de sucre est la blancheur, la consistance et la douceur en relation? Si nous disons que le morceau est l'unité de ces qualités, il est impossible au raisonnement discursif de trouver cette unité; pour le raisonnement la seule signi-

fication de cette phrase est que le morceau est la relation de ces qualités.

Evidemment, nous nous trouvons dans un dilemme. Notre point de départ était la conviction profonde de la conformité de la structure de la pensée et de la structure de la réalité. Mais nous avons constaté que la pensée, pour comprendre la réalité suppose en premier lieu que la réalité est une continuité, parce que c'est une condition pour le passage de la pensée d'un élément à l'autre. Mais elle suppose en second lieu pour sa marche les relations, qui menacent de faire éclater la réalité.

Cette difficulté nous oblige à examiner le concept de réalité d'un peu plus près. Nous avons déjà constaté qu'il faut que la réalité soit une, et ait une continuité, que tous les éléments soient liés et qu'aucun élément ne puisse être exclu de la réalité. Toute abstraction est aussi une altération de la réalité; mais si toute abstraction est une altération de la réalité, la conséquence en est que le concret est le réel. *La réalité est concrète.*

»Or, il est évident, au contraire, qu'en cette question les véritables convictions de l'homme formé à l'école de la science moderne sont très nettement nominalistes ou conceptualistes. Il croit, avec saint Thomas, que ce qui existe véritablement, c'est non pas le général, mais le particulier, infiniment divers en vertu de la lois des indiscernables: *existentia est singularium.*» (ES. p. 28.)

La réalité est individuelle, concrète; on l'appelle quelquefois aussi la donnée.

Il semble que ces traits suivent, avec nécessité, le postulat de la conformité entre la nature et l'entendement. Si ces traits de la nature ne sont pas vrais, la conséquence en est que quelques qualités, qui appartiennent au particulier, sont exclues de l'univers. Si on voit dans ces qualités l'apparence seulement, la difficulté de la relation entre la réalité et l'apparence irréalité existe toujours. Il semble en effet que la réalité, les choses en soi, ne se puissent manifester que par l'apparence. M. Meyerson a donné une formule de cette difficulté:

»Aurions-nous montré que le rouge de la rose tient à son essence, constitue son essence, et que toutes les autres propriétés de sa forme et de son comportement peuvent se déduire de ce seul attribut, ou que la qualité d'Athénien de Socrate explique tout de sa vie et dans sa philosophie, comme une seule propriété de la parabole permet de retrouver toutes les autres,

il resterait que la rose paraissait posséder des attributs distincts les uns des autres, et qu'il a fallu nous raconter la vie de Socrate et nous apprendre ce qu'était son enseignement.» (CH. P. p. 282.)

Certaines qualités nous semblent plus importantes que les autres, nous venons de le voir, mais c'est seulement toutes les qualités réunies, c'est seulement le concret qui nous donne la réalité.

C'est la thèse vers laquelle le postulat de la rationalité de l'univers nous dirige. La conformité entre l'entendement et la nature demande une réalité concrète et individuelle. Mais, d'un autre côté, la pensée ne sait se servir que de l'abstraction et du général. Il n'est pas possible pour la pensée de saisir le particulier dans un objet.

»Mais comme, d'autre part, ainsi que le remarque justement le même philosophe (saint Thomas) la science ne s'occupe que du général: *Scientia est universalibus*, la véritable *haecceité* des choses, pour nous servir de ce terme médiéval, lui échappe totalement, et il en résulte forcément que ses lois ne peuvent directement régir le phénomène réel.» (ES. p. 28.)

La pensée se meut avec des concepts abstraits, qu'elle a empruntés du réel. Elle peut, par exemple, analyser un morceau de sucre et expliquer toutes ses qualités chimiques, mais elle ne trouverait jamais la qualité qui fait ce morceau individuel et réel. La réalité n'est pas, en d'autres termes, une qualité des objets.

La science est donc, selon la théorie que nous venons d'esquisser, une abstraction seulement, un éloignement de la réalité. Mais il est évident que cette conception ne s'accorde pas avec la prétention de la science elle-même, dont les théories prétendent pénétrer jusqu' à la réalité réelle, trouver les choses en soi, déterminer la structure objective du monde. Pour la pensée scientifique la donnée, le monde concret du sens commun est une chimère seulement, qui se transforme perpétuellement. La donnée concrète est quelque chose de subjectif et d'irrationnel. Mais la science essaye de pénétrer ces fantômes pour trouver les objets constants, l'univers objectif.

La science est donc convaincue que ses «abstractions» ont une réalité plus intensive que celle des particuliers. Le système scientifique ne fait pas violence à la réalité, mais *il est la réalité*.

»C'est donc parce que la perdurabilité des objets du sens commun n'est pas suffisante que nous les abandonnons, que nous créons une série d'objets nouveaux, lesquels, par conséquent, apparaissent forcément doués d'une perdurabilité supérieure et, partant, plus détachés, plus indépendants encore

de nous, participant davantage au caractère de la chose en soi. Il est évident, d'ailleurs, que cette déduction ne s'applique pas uniquement à la science telle que nous la connaissons actuellement, mais à la science en général.» (Identité et Réalité, 3:ième ed. (IR.) Paris 1926 p. 430.)

La science repose, semble-t-il, sur l'hypothèse qu'il y a des choses indépendantes de chaque sujet et que ces objets indépendants sont les choses en soi, c'est-à-dire, ont une réalité plus intensive que la réalité que nous rencontrons dans nos sensations. C'est la signification du postulat ontologique, dont nous avons déjà parlé.

»Les exposés de la physique perdraient tout sens, si l'on tentait, ne fût-ce qu'un moment, d'abandonner le postulat d'une existence d'objets indépendants de la sensation.» (CH. P. p. 118.)

La pensée scientifique part donc des sensations, ou des objets du sens commun, mais s'en éloignant, elle essaie de trouver une réalité indépendante de ces objets, objective et constante. Mais le point de départ est toujours le monde du sens commun.

»La science, sans doute, part du sens commun; mais comment ferait-elle pour y revenir au bout de son chemin? — — — Mais la raison ne peut pas renoncer à sa fonction essentielle, qui est de raisonner, de réduire les sensations à quelque chose de cohérent, et c'est là ce qui la force à transformer, pas à pas et à son corps défendant, la réalité qui lui a paru, tout d'abord, si fermement établie.» (ES. p. 511.)

La science analyse et détruit les objets du sens commun, essaie de montrer qu'ils sont subjectifs et arbitraires seulement.

La thèse scientifique est donc que les sensations sont subjectives. Peut-être sont-elles, en quelque sorte, des apparences des choses en soi, mais celle-ci n'ont pas les attributs que nos sensations veulent leur donner. Les sensations ne nous apprennent rien des objets et elles sont, par conséquent, exclues du monde scientifique.

»Dès lors, l'explication du phénomène telle que nous la présente le mécanisme nous paraît encadrée, limitée, par deux irrationnels, l'un tourné du côté de l'objet: nous ne pouvons comprendre comment les corps peuvent agir les uns sur les autres; l'autre du côté du sujet: *nous ne comprenons pas comment les mouvements peuvent, en nous, se transformer en sensations.*» (IR. p. 350. Souligné par nous.)

Et dans le Cheminement de la pensée il dit:

»Nous avons ensuite, au cours d'un autre ouvrage, essayé de montrer par quelle voie *les sensations, qui ne peuvent manquer tout d'abord de nous*

apparaître comme appartenant exclusivement à nous-même parviennent cependant en quelque sorte à se détacher de nous pour former des objets que nous concevons comme ayant une existence permanente, indépendante de notre sensation.» (P. 356. Souligné par nous.)

La thèse de la subjectivité des sensations signifie, que, quand nous disons que le morceau de sucre est blanc, dur, et sucré, quand nous disons cela, ces attributs n'ont aucun rapport au morceau lui-même. C'est seulement la relation au sujet qui lui donne ces attributs. Mais, en réalité, le morceau est quelque chose de tout-à-fait différent, des atomes peut-être, qui ont des relations constantes et indépendantes du sujet. Le morceau, par exemple, est-il blanc? M. Meyerson admet, au contraire, que cette qualité appartient sans doute entièrement au sujet. Ce que nous trouvons chez l'objet, ce sont certaines conditions superficielles, qui reflètent la lumière à nos yeux où elles produisent une sensation que nous appelons blancheur.

C'est la doctrine scientifique de la sensation. Mais la doctrine du sens commun, celle que nous affirmons chaque matin quand nous nous éveillons, pour employer une expression favorite de M. Meyerson, ne révoque pas en doute l'objectivité des sensations. Quand nous disons «la rose est rouge» ou «donnez moi la pomme jaune», nous sommes fortement convaincus que la rose et la pomme ont ces qualités. Nous pensons que nous avons formulé une vérité du monde extérieur avec la même validité que quand nous disons $\text{Na} + \text{Cl} = \text{NaCl}$ ou $a^2 - b^2 = (a + b)(a - b)$.

»Il faudra, évidemment, partir de la sensation et l'objectiver. C'est ce que nous faisons constamment et instinctivement. Nous avons la sensation du rouge, mais au lieu de la traiter comme quelque chose nous appartenant, nous la transportons en dehors de nous, nous la lions à d'autres sensations, en formant ainsi ce que nous appelons un objet dont nous affirmons l'existence; c'est ainsi que ce qui était primitivement notre sensation devient une *qualité* de l'objet.» (IR. p. 366.)

Cette tendance à objectiver est tellement forte et instinctive, que nous l'avons aussi quand nous sommes théoriquement convaincus de la subjectivité des sensations.

»Et il est hors de doute que ce que nous percevons ce sont des objets, et que toute sensation, en nous, si nous n'en reconnaissons pas immédiatement la nature subjective, *décevante*, s'objective aussitôt en un réel.» (CH. P. p. 121.)

Ce que nous avons appelé la donnée, le monde des couleurs et des sons, semble être un monde de fantômes, un «ballet des esprits» seulement. Certes, elle est le point de départ de la science, mais sa variabilité, son caractère arbitraire, contraint la science à s'éloigner pour ne jamais revenir.

»Donc, dans la marche qui l'éloigne du sens commun, la science ne retourne jamais vers la sensation; au contraire elle pousse, toujours plus avant dans la voie et dans la direction qui ont mené la pensée de la sensation au sens commun.» (IR. p. 427.)

Il est évident que ce que nous avons appelé la donnée perd, après cette réfutation des sensations, toute son importance comme source de la connaissance du monde objectif. La donnée n'est pas la réalité, mais un écheveau de sensations. Nous n'avons aucun contact immédiat avec la réalité. C'est seulement grâce au raisonnement, après un travail intensif, qu'il nous est possible de pénétrer «derrière» les sensations et d'atteindre la réalité. M. Meyerson nie aussi un contact immédiat avec la réalité:

»Or il est clair que son attitude repose, au fond, précisément sur cette conviction que son esprit est parvenu, de manière ou d'autre, à entrer en communication immédiate avec le réel. *Que si, au contraire, on reconnaît que c'est là une opération entièrement chimérique, on comprend aussitôt qu'il ne peut s'agir que d'une connaissance médiate reposant sur un jugement.*» (CH. P. p. 365. Souligné par nous.) »Il nous a semblé, en effet, nécessaire de montrer, par des exemples précis, combien cette conviction intime du réel perçu sans l'intervention d'un jugement a d'empire sur notre esprit et combien elle tend à fausser les opinions que nous formulons.» (Ib. p. 369. Souligné par nous.)

Ainsi, quand j'ai l'expérience d'un objet, je n'ai pas une communication immédiate avec le réel. Ce qui vraiment s'est passé, c'est que j'ai essayé d'identifier et de maintenir ensemble un certain nombre de sensations, et que j'ai appelé cette unité un objet. Cette synthèse s'effectue, peut-être, inconsciemment, mais elle est toujours là. Une quantité de sensations est donc donnée, et ces sensations sont liées par une synthèse ou un *jugement* (les deux mots semblent ici être synonymes). On peut dire que cette faculté synthétique est caractéristique de l'entendement. Sans cette faculté, il n'y a pas pour nous de monde extérieur. Sans la faculté d'identifier et de maintenir les sensations, nous n'avons pas d'objets. Il ne serait pas correct de dire que, sans cette faculté, nous serions un flot de sensations,

parce qu'un flot suppose aussi une unité. Les sensations sont données. Nous ne pouvons en dire autre chose. Il est vain d'essayer de trouver leur source ou leur relation avec les choses; parce qu'un effort de ce genre suppose qu'il y a une unité indépendante de notre jugement, et suppose, par conséquent, une synthèse objective. On croit donc, si on essaye de trouver la relation entre les sensations et les choses en soi, qu'il y a une communication immédiate avec la réalité. Mais quand on a nié cela, il est impossible de préciser la relation entre la sensation et les choses en soi.

Mais nous avons déjà vu que les sensations ne nous apprennent rien. La seule chose que nous puissions dire des sensations, c'est que nous pouvons les unifier à un objet. Mais dans ces conditions, la science a-t-elle autre chose à faire qu'analyser et déterminer les différentes synthèses de l'entendement? Si notre doctrine de la sensation est vraie, il semble qu'une détermination des catégories de l'entendement soit la seule connaissance objective possible. Nous pouvons seulement dire que l'entendement range les sensations dans certaines catégories; et cette science sera tout-à-fait apriori. Nous supposons que le jugement scientifique aurait un rapport à la réalité, mais maintenant nous avons trouvé qu'il se réfère seulement à la structure apriorique de l'entendement. Les choses en soi ont perdu de leur netteté. Elles sont devenues vagues, dénuées de signification. De là à les nier il n'y a qu'un pas. Toute expérience est une production de l'intelligence — par conséquent toute la science devra être déductive. Nous trouvons aussi certaines formules de M. Meyerson où il semble s'approcher de cette conception apriorique, qui, nous l'avons indiqué, résulte de sa thèse suivant laquelle toute expérience repose sur un jugement.

»C'est exactement l'opération que nous croyons avoir accomplie, et c'est tout à fait dans le sens kantien que la tendance à l'identification nous apparaît comme précédant toute connaissance et toute expérience, comme apriorique par essence.» (CH. P. p. 611.)

Mais nous trouvons aussi des formules montrant que l'abîme entre Kant et lui est assez profond. M. Meyerson nie, par exemple que les mathématiques soient aprioriques:

»Les nombres se forment bien par abstraction, en partant du réel, compté, dénombré; mais c'est parce que ce genre est, au plus haut degré, susceptible de servir de champ d'application au procédé d'identification,

lequel constitue l'essence véritable de notre raison, qu'il nous apparaît comme une création de la raison seule, et que le savoir le concernant a pu être considéré comme étant purement apriorique d'essence.» (CH. P. p. 400.)

»Ainsi, en dépit de l'apparence, les mathématiques ne sont pas entièrement *a priori*. Elles ne sauraient l'être, parce que dans ce qui fait leur fondement ultime, dans les opérations numériques les plus simples et les constatations axiomatiques de la géométrie, se trouve intégrée une part *d'a posteriori*, d'observation et d'expérimentation.» (Ib. 402.)

M. Meyerson invoque aussi les fameux cailloux de J. S. Mill. Le point de départ des mathématiques est, par exemple l'unité que nous appelons un caillou, »les nombres se forment bien par abstraction, en partant du réel». Mais d'un autre côté le caillou comme unité est un résultat d'une synthèse: »l'identification nous apparaît comme précédant toute connaissance et toute expérience, comme apriorique par essence». Les cailloux supposent, semble-t-il, la synthèse de l'entendement. L'unité, qui est la fonction de l'entendement et la condition de chaque expérience, est évidemment apriorique. Mais il n'est pas conforme à cette thèse de dire que les mathématiques partent d'une unité donnée, que »les nombres se forment par abstraction des objets concrets». En effet, il n'y a pas d'objets donnés; ils sont tous les résultats d'une synthèse. Quand on dit que les mathématiques sont *aposteriori*, parce qu'elles font des abstractions du réel, on pense, évidemment, que ce réel est objectif, c'est-à-dire indépendant de notre synthèse.

Si on affirme que c'est l'unité seulement qui est donnée et que les sensations sont attribuées par l'entendement, on en vient à une espèce de panmathématique. Mais M. Meyerson n'est pas enclin à rendre aux mathématiques les honneurs d'être la réalité. Pour lui, les mathématiques sont un aspect du réel.

»Que si l'on juge, au contraire, comme nous le faisons ici, que le nombre est un concept abstrait du réel, une notion de genre créée par l'observation de ce réel, la constatation dont nous venons de parler apparaît comme un des éléments constitutifs les plus importants de cette notion.» (CH. P. p. 322.)

Mais ce ne sont pas les mathématiques seulement qu'on peut déclarer une abstraction. Nous avons déjà vu que toutes les sciences sont des abstractions (p. 35) et nous avons dit aussi que la pensée est obligée de se mouvoir en recourant aux termes et à leurs relations, c'est-à-dire à des abstractions.

»Mais alors il semble clair que le raisonnement ne saurait plus prétendre 's'appuyer sur le terrain solide du réel dans chaque phase de son développement' et qu'il cesse d'être 'la réalité elle-même mise en acte seulement au moyen de l'imagination'; il n'est plus qu'une représentation partielle et tronquée par cette abstraction et schématisation. En d'autres termes, son substrat n'est plus qu'un concept, un objet de pensée.» (CH. P. p. 317.)

Un aspect, une abstraction mais de quoi? De la réalité? Mais de quelle réalité? Le monde du sens commun, le monde des sensations n'est pas le réel, nous venons de le voir. Il est subjectif, un fantôme créé par l'entendement. Il n'a aucune communication immédiate avec le monde extérieur. L'instabilité du monde des sensations nous forçait de chercher un monde plus objectif derrière les sensations, réalité grise et abstraite. Et nous disions que le monde du sens commun était en quelque manière le phénomène de ce réel. Nous laissions la relation entre ces deux mondes indéterminée, mais nous pensions que nous avions trouvé un monde objectif auquel nos jugements se réfèrent. Et, ne l'oublions pas, c'était pour trouver ce monde, que nous supposons dans nos jugements, que nous commençons notre étude. Mais, maintenant, nous apprenons que ce monde de la science est une abstraction seulement du monde des sensations, de l'univers des qualités. L'univers de la science est donc une création de l'entendement seulement: c'est le monde subjectif des sensations qui est rendu encore plus subjectif, qui est rendu gris et abstrait.

Mais avec ce fait, il semble qu'un rideau s'est abaissé entre nous et la réalité extérieure. Nous sommes isolés; un idéalisme subjectif semble seul devoir rester. Tout ce que nous apprenons est le résultat du travail de notre entendement. Nous ne pouvons pas dire que quelque chose vient à nous, parce que cette expression suppose un monde extérieur. Nous nous trompions quand nous pensions que, dans nos jugements, nous déterminions le réel. Le réel nous est fermé; ou, plutôt, il n'y a pas de réalité en dehors de nous. Et donc, nous prétendons que ce dernier jugement est objectif. Un idéalisme subjectif n'est pas possible ni théoriquement ni pratiquement.

Nous résumons notre raisonnement: le point de départ était le fait que nos jugements, scientifiques et extrascientifiques, avaient un caractère ontologique. Les jugements postulaient un monde objectif, auquel ils se référaient. Mais si ce rapport avait une signification,

nous serions forcé de faire quelque hypothèse apriorique de ce monde. Nous supposons un accord entre la structure du réel et notre pensée. Et la pensée demandait que la nature soit une et que ses qualités soient cohérentes. Ces qualités, c'est-à-dire les sensations, étaient le point de départ de la pensée, quand elle allait expliquer l'univers. Nous trouvons, cependant, que la pensée se mouvait seulement avec les concepts abstraits; par conséquent, la pensée était forcée de reconnaître le particulier, c'est-à-dire les sensations, comme subjectif et de construire un monde objectif derrière ces sensations. Mais quand la pensée, ensuite, devait préciser la relation entre le monde subjectif et le monde objectif, elle se montrait incapable de le faire. Le pont entre le monde subjectif et le monde objectif était anéanti. Notre effort pour analyser la signification de nos jugements nous portait à ce dilemme. Il est évident que l'impossibilité de trouver la relation entre les sensations et les objets est le commencement de cette difficulté.

»Ainsi, il y a là une première limite — limite, de toute évidence, définitive — à notre désir de comprendre la nature, de la concevoir comme constituée conformément aux exigences de notre raison comme rationnelle. C'est une limite dont l'existence a été clairement reconnue par la science.» (ES. p. 190.)

Mais cette difficulté ne semble pas seulement être la première limite de la science, mais plutôt la ruine de la pensée. La catastrophe commençait avec la réfutation des sensations. Examinons les encore un peu. M. Meyerson déclare que les sensations sont irrationnelles. Mais il faut que nous soulignons que le mot «irrationnel» dans cette phrase n'est pas employé dans le même sens où nous le prenions à la page deux. Quand nous disons que les sensations sont irrationnelles, il semble, nous venons de le voir, que tout le contact avec la réalité est interrompu. Mais quand nous disons (p. 28) que l'irrationnel appartient à l'univers, ce que nous voulons dire, c'est qu'il y a toujours quelque chose dans l'objet que le jugement ne peut pas saisir — la réalité elle-même (cf. p. 35).

Il y a trois manières possibles d'expliquer les sensations. A. Il n'y a aucune relation entre les sensations et le monde extérieur. B. Il y a une relation causale entre les objets et les sensations. C. Les objets sont faits par les sensations; le sujet est, quand il a une expérience, plus ou moins identique avec l'objet.

A. Nous avons déjà vu que la conséquence de cette thèse est un idéalisme subjectif, que nous contredisons dans chaque jugement et chaque action. Evidemment, il est impossible de le discuter parce qu'en discutant nous la détruisons.

B. Il est très difficile de discuter cette thèse, parce qu'on a toujours l'impression de se mouvoir en cercle. Commençons par quelques points de vue principaux. Dans »Identité et Réalité» M. Meyerson caractérise la doctrine du mécanisme de la manière suivante:

»Les théories mécaniques résolvent l'univers en un tourbillon de corpuscules s'entre-choquant selon des lois immuables. Comme on l'a dit plaisamment, et d'ailleurs avec beaucoup de justesse, elle consistent à supposer qu'une intelligence supérieure — Dieu — aurait, en contemplant le monde, à peu près la sensation que nous éprouvons devant une partie de billard.» (IR. p. 327.)

Cette intelligence supérieure voit, en contemplant le monde, comment un objet, choquant le nerf sensoriel — parce que nous supposons qu'en réalité les nerfs sont aussi des corpuscules — produit une sensation. Nous ignorons ici que, au fond, le choc est quelque chose d'irrationnel; mais ce que l'intelligence supérieure constate, c'est un déplacement de l'énergie de l'objet O par la voie de la rétine (A), par exemple, le nerf optique (B), le cerveau (C) etc., jusqu' à la production de la sensation (S). $O \rightarrow A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow S$. Supposons aussi qu'il soit possible de mesurer l'énergie de la sensation; cette énergie est, dans ce cas, la même que la perte de l'énergie de l'objet. C'est une conséquence du principe de la conservation de l'énergie, sur lequel le mécanisme est fondé. Mais de ce fait résultent deux difficultés. 1) Evidemment, l'objet n'est pas le même pendant l'observation qu'avant. Il a en effet perdu une certaine quantité de l'énergie, équivalente à l'énergie de la sensation. Supposons que l'objet ait certaines relations aux objets A et B et que ce soient ces relations que nous désirions étudier. Mais la relation entre O et A et O et B est évidemment modifiée au moment où O perd une quantité d'énergie S, perte qui a lieu quand nous l'observons. Nous ne pouvons pas, en d'autres termes, étudier les phénomènes et leurs relations, parce qu'ils se transforment pendant notre observation. 2) Quand j'ai l'expérience d'une table rouge, par exemple, elle réfracte une certaine quantité de l'énergie qui crée mes sensations; je me tourne et mes sensations ont disparu. Mais où est maintenant l'énergie

équivalence à mes sensations? Elle n'est pas détruite; le postulat de la conservation de l'énergie ne l'admet pas. Il semble que la thèse de la relation causale entre les choses et les sensations est dangereuse pour la doctrine mécanique elle-même.

Après ces remarques, revenons au point de départ: les choses sont les causes des sensations. Mais causalité veut dire identité. Quand nous disons que le mouvement d'une bille de billard est la cause du mouvement d'une autre bille, nous pensons qu'il y a une identité entre les deux mouvements. Mais dans cette relation entre l'objet et la sensation, ce n'est pas l'identité que nous désirons souligner, mais plutôt la différence. Car, s'il y a identité entre la cause et l'effet, il n'y a aucune raison de parler de la subjectivité des sensations. La réfutation des sensations signifie qu'il n'y a pas d'identité entre la cause et l'effet. Si la relation entre l'objet et les sensations est constante, les sensations auraient leur valeur comme source de connaissance, et nous n'avons aucune raison d'essayer de passer »derrière les coulisses de la nature». Les sensations ne seraient pas plus subjectives que, par exemple, le mouvement de la bille de billard n'est subjectif, parce qu'il appartient à cette bille particulière. Evidemment, la subjectivité des sensations signifie que la relation entre le sujet et l'objet est irrégulière.

Mais quand nous affirmons néanmoins que les choses sont les causes des sensations, il faut, en tout cas, que nous disions que les choses sont les causes potentielles des sensations.

»Cette *possibilité* des sensations, ainsi que l'indique du reste l'étymologie, est un être du même ordre que la qualité en *puissance* d'Aristote ou l'énergie *potentielle* des physiciens. C'est quelque chose qui ne se manifeste en aucune façon, et qui, par conséquent n'existe pas, mais nous sommes cependant obligés de supposer l'existence pour satisfaire à notre besoin d'identité; parce que nous savons que cela *peut se manifester*.» (IR. p. 410.)

Les objets n'existent pas derrière les sensations, ils sont seulement des constructions. Les objets, tels que nous les connaissons sont des sensations. En tous cas, nous connaissons les objets scientifiques seulement par le raisonnement; ils sont les causes hypostasiées des sensations. Mais comment nous est-il donc possible de constater cette relation? La relation causale hypostasiée demande une intelligence supérieure qui peut observer et le noumène et le phénomène. Car l'intelligence humaine ne peut pas saisir l'objet sans sensations et, par conséquent, ne peut pas expliquer la relation. Au fond, nous

n'avons pas le droit de parler de la relation entre les choses et les sensations.

Mais pourquoi appelons-nous les sensations subjectives? Il est évident déjà pour le sens commun que les sensations changent. La couleur d'un objet n'est pas constante, et pendant la nuit elle semble disparaître. La diversité de sensations n'est pas compatible avec l'effort de la pensée pour trouver l'unité. La pensée s'efforce d'éliminer la différence, mais les sensations semblent s'opposer à cet effort. La pensée travaille en vain: les sensations ne se laissent pas réduire à l'unité. L'idéal de la pensée n'est qu'un idéal, parce que la pensée elle-même ne peut pas se mouvoir sans la diversité. Si elle trouve l'unité parfaite, elle succombe.

Mais l'argument le plus fort pour la subjectivité des sensations est la théorie de l'énergie spécifique des organes sensoriels (Müller). Selon cette théorie les qualités différentes des sensations ne sont pas dépendantes des causes objectives, mais sont causées par les organes qui transportent l'impulsion. Ainsi, quel soit le mode d'excitation du nerf optique, nous recevons une sensation lumineuse, pendant que la même impulsion au nerf auditif donne une sensation de son. Bref, on peut dire que la théorie pose que les qualités dérivent des organes sensoriels; cette thèse fait immédiatement éclater une difficulté: il faut que ces organes soient aussi de la même structure que l'univers du dehors; si non, une relation n'est pas possible. Mais d'un autre côté, il semble que ces nerfs nous obligent à supposer une différence qualitative chez les corpuscules, chose qui n'est pas conforme à la doctrine mécanique. S'il n'y a pas de différence qualitative dans les nerfs ni dans les objets, la différence dans les sensations est un mystère; mais si on dit que les nerfs ont une différence qualitative impossible à trouver dans les objets, la différenciation des nerfs est inexplicable; elle semble tout à fait sans cause. Il n'y a aucun sens à parler d'une adaptation au cours des siècles, parce qu'il n'est pas possible d'expliquer à quoi les nerfs sont adaptés, dans un univers sans qualités. Une adaptation suppose des qualités dans l'univers. Et de plus, l'impulsion mécanique ne nous donne qu'une qualité pure, tandis qu'une impulsion normale ne nous donne jamais une qualité mais un objet avec une qualité, non le vert mais quelque chose de vert. L'analyse de M. Meyerson ne semble pas exacte, quand il dit:

»Il faudra évidemment, partir de la sensation et l'objectiver. C'est ce que nous faisons constamment et instinctivement. Nous avons la sensation du rouge, mais au lieu de la traiter comme quelque chose nous appartenant, nous la transportons en dehors de nous, nous la lions à d'autres sensations, en formant ainsi ce que nous appelons un objet, dont nous affirmons l'existence, c'est ainsi que ce qui était primitivement notre sensation devient une *qualité* de l'objet.» (IR. p. 366.)

Cette analyse ne semble pas tout-à-fait correcte, parce que nous ne commençons pas par avoir la sensation pour l'objectiver ensuite, mais nous partons de l'objet et nous trouvons après une analyse les différentes qualités. C'est donc l'unité qui est donnée et l'analyse qui suit. Mais si on commence avec le résultat de l'analyse, c'est-à-dire, avec les qualités comme unités indépendantes, il est impossible pour la pensée de rétablir l'unité (cf. p. 73). Si on dit que les sensations sont des unités données qui, par synthèse, sont unifiées et transformées en objet, il est évident que selon cette doctrine, il n'est pas possible de dire qu'il y a une relation entre les objets et les sensations.

Mais revenons à la théorie de Müller. Les sensations sont, selon cette théorie, causées par les impulsions mécaniques, c'est-à-dire, par les chocs. M. Meyerson décrit les idées mécaniques de la manière suivante:

»Quand des mouvements de la matière frappent certains de nos organes et se transforment, ils deviennent sensations; d'autre part il se forme, dans les profondeurs de notre être ce que nous appelons des volitions qui, passant par d'autres organes, deviennent des mouvements.» (IR. p. 350.)

C'est donc un choc qui est la cause de nos sensations. Mais un choc, n'est-il pas une sensation aussi? La théorie de Müller essaye de dériver toutes les sensations d'une seule espèce de sensations, mais est-elle vraiment délivrée des sensations? L'univers du mécanisme n'a ni couleurs ni sons, ni chaleur ni froid, mais il est bâti par les sensations tactiles. Et les mots atomes et corpuscules indiquent que nous ne sommes pas tout-à-fait délivrés des sensations visuelles. M. Meyerson dit, par exemple:

»On peut, évidemment, assimiler l'atome ou la molécule de la théorie mécaniste pure à une bille de billard et dès lors le traiter selon le précepte de J. S. Mill ou de M. Bertrand Russell en 'possibilité de sensation' ou en 'sensibilium' — mais d'une sensation, qu'on le remarque bien, déjà transposée, puisqu'il s'agira non pas des sensations d'un homme, mais de celles

d'un être qui, fait entièrement à notre image, aurait des sens assez affinés ou serait lui-même assez réduit de taille pour percevoir ces billes minuscules.» (ES. p. 524.)

Il n'est pas possible pour nous de percevoir une bille de billard sans les sensations, et sans doute, il est aussi une espèce des sensations que l'intelligence éprouve, avec des sens assez affinés, quand elle contemple les atomes. Il faut donc dire que ces atomes sont construits de sensations ou qu'ils sont des possibilités de sensations. Si on dit que les atomes sont des possibilités de sensation, la difficulté disparaît; il est nécessaire de trouver les éléments des atomes etc. in infinitum. Si on dit, d'un autre côté, que les atomes sont construits de sensations il faut se demander quelle est la différence entre les sensations du sens commun et les sensations de cette intelligence affinée.

Même si les théories mécaniques ne sont pas tout-à-fait libérées des sensations visuelles, elles sont, semble-t-il, principalement fondées sur les sensations tactiles. La thèse de l'énergie spécifique des organes sensoriels est donc, comme la théorie mécanique en général, seulement un exemple d'une tendance de la pensée à réduire toutes les sensations à une espèce de sensation; mais la pensée travaille néanmoins avec les sensations.

Dans toute l'histoire de la pensée humaine nous trouvons la même tendance à isoler un élément et à le déclarer comme la Réalité. Thalès, par exemple, fit de l'eau la Réalité et Heraclite le feu. Derrière cette tendance nous trouvons l'idée que réalité est une qualité. Nous la trouvons dans l'argument ontologique; Kant a indiqué, dans sa critique de cette preuve, que la réalité n'est pas une qualité. C'est la même chose que nous voulons exprimer quand nous disons que nous pouvons analyser un objet sans trouver sa réalité. Nous avons aussi trouvé que cet effort pour isoler une qualité nous dirige vers des difficultés insurmontables. Car nous avons toujours le problème de la réalité de l'irréel.

La théorie mécanique est donc un exemple d'une tendance générale de la pensée à réduire tous les éléments à un élément. M. Meyerson déclare cependant qu'il n'est pas possible de regarder la matière comme *un* élément seulement.

»La matière est un concept complexe, à l'élaboration duquel tous nos sens participent, en premier lieu, du moins chez les hommes normaux, la vue et le toucher.» (IR. p. 412.)

Qu'il soit possible ou non pour la science de réduire les éléments, ce que nous désirons souligner ici, c'est que la science suppose toujours l'objectivité d'une espèce de sensations, au moins.

Notre analyse a montré qu'il n'est pas possible de parler de la relation entre les sensations et les objets. Peut-être pouvons nous dire que les objets sont les possibilités de sensation, mais cela revient à dire qu'ils sont au fond non-existants pour nous. En réalité la pensée et scientifique et extrascientifique suppose l'objectivité de la sensation, c'est-à-dire, que les objets sont faits par les sensations. Et avec cette doctrine nous abordons la troisième possibilité.

C. Nous avons déjà plusieurs fois rencontré la thèse de la subjectivité des sensations; les sensations appartiennent à moi-même et c'est seulement par une transaction de l'intelligence faite plus ou moins instinctivement, qu'elles sont objectivées. Pour le sens commun un objet est blanc, dur et sucré, c'est-à-dire consiste en sensations. Mais si les sensations sont des états subjectifs qui sont objectivés dans un objet, il ne semble y avoir aucune difficulté à dire que le sujet et l'objet (c'est-à-dire les états subjectifs objectivés et unifiés par une synthèse du sujet) sont identiques. Mais le remarquable est que le sens commun est beaucoup plus frappé quand on dit que le sujet est identique avec l'objet, que quand on dit que les sensations sont objectives. Le sujet a une sensation d'un objet bleu, mais le sujet lui-même n'est pas bleu. Mais qu'est ce donc qui est bleu? Selon les théories mécaniques ce n'est pas l'objet, mais d'autre part, le sujet proteste violemment et dit qu'il a seulement trouvé la quantité chez l'objet. Mais le bleu appartient donc à quelque chose. Il semble que nous soyons tombés dans un dilemme encore plus difficile, parce que maintenant nous ne pouvons même pas dire que les sensations sont subjectives.

Revenons au point de départ: la conformité entre notre entendement et la nature. Cette phrase peut seulement impliquer que *ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum*, c'est-à-dire que les idées et les choses agissent parallèlement, mais sans relation. Cette thèse est un postulat posé par l'impossibilité de préciser la relation entre les choses et les idées. Mais si nous approuvons ce postulat, il n'y a aucune raison de s'occuper des choses. Les idées nous en donnent une connaissance suffisante. Mais

il n'est pas possible de faire une différence de principe entre les idées et les sensations; car si nous le faisons, nous trouvons la même difficulté avec la relation, cette fois entre les idées et les sensations. Il faut que les idées et les sensations soient de la même matière, qu'on dise que les idées sont des abstractions des sensations, ou les sensations des idées diffuses.

Il semble que le concept de vérité ne permette pas une relation entre la représentation et la chose représentée. Car si on dit qu'une représentation est vraie quand elle donne une copie exacte de la chose, il faut donc se demander comment nous pouvons constater cette exactitude. Nous sommes forcés d'introduire un juge impartial, qui a une représentation vraie et de la chose et de la représentation, mais pour constater l'exactitude de ces représentations, il faut un autre juge etc. Le concept de la vérité ne permet pas une relation. Mais si cela est vrai, la seule chose qui reste, est de déclarer le sujet et l'objet identiques dans l'acte de la connaissance. Mais pour rendre une identité possible il faut que l'objet et sujet soient de la même matière. Il semble que nous finissions dans une philosophie du spiritualisme.

Mais cette unité entre le sujet et l'objet ne suppose pas seulement que le sujet peut pénétrer l'objet, mais aussi que la faculté synthétique qui caractérise le sujet, que cette faculté même a une analogie objective. C'est cette hypothèse d'une synthèse objective qui est la vraie signification du postulat de la conformité entre l'entendement et l'univers. Mais il n'est pas possible pour la raison déductive de trouver cette unité objective. Il faut qu'elle ait recours à des expériences; car l'intellect peut recréer la synthèse objective, mais il ne peut pas la créer. C'est la contenu de la doctrine qui affirme que la réalité n'est pas une qualité. La pensée peut analyser les qualités d'un objet, mais elle ne trouve pas l'unité. Dans l'expérience seulement nous connaissons l'unité. M. Meyerson dit:

»En effet, la matière échappe à l'effort déductif de la raison, et ce n'est que par l'expérience que nous la connaissons. (CH. P. p. 588.) (Matière est ici synonyme d'unité objective.)

Dans l'expérience, le sujet et l'objet sont une unité. Le sujet glisse de qualité à qualité. L'expérience seulement nous donne l'unité, l'individualité, la réalité.

Mais cette identité dans l'expérience est seulement partielle.

Toutes les qualités sont liées, comme nous venons de le voir. L'objet bifurque, pour ainsi dire, à l'infini. Mais le sujet est limité. Et, par conséquent, l'expérience est seulement partielle et incomplète. Il faut un *scientia intuitiva* pour saisir toute la réalité. Mais cette expérience incomplète nous oblige à construire la synthèse dont nous ne pouvons faire l'expérience. Nous construisons le cadre de notre expérience. Et ces constructions, nous les appelons les sciences. La science n'est pas une abstraction de la réalité, mais plutôt un effort pour rompre notre limitation, un effort vers la *scientia intuitiva*.

Mais ce que nous affirmons dans chaque jugement, c'est que la donnée immédiate est la réalité, la réalité partielle et incomplète, certes, mais donc la réalité, et non seulement un »ballet des esprits«. Nous affirmons avec Bradley :

»La vie sensible, la chaleur et la couleur, l'odeur et les sons, sans tout cela, la nature n'est qu'une fiction intellectuelle. Les qualités premières sont une construction que la science exige, mais, en tant que séparées des qualités secondes, elles n'ont pas de vie comme fait. La science a des Enfers d'où elle revient pour expliquer le monde, mais les habitants de ses Enfers ne sont que des ombres.« (Cité par M. Meyerson ES. p. 192.)

DEN ÄLDSTA TRADITIONEN INOM
SVENSKT PORTRÄTTMÅLERI

AV

KARL ERIK STENEBERG

Genom förständig ekonomi hade Gustav Vasa lagt den materiella grunden för en hövisk konstkultur vid våra avlägsna breddgrader; genom sin slösande praktkärlek tillskyndade Erik XIV dess blomning. Utan rötter i ett bredare behov måste likväl denna plötsliga och intensiva konstodling bli av kort varaktighet. Åtminstone fick efter Eriks avsättning en lyxplanta som måleriet i avsaknad av drivhusvärmen vid hans hov ganska snart ett tynande utseende. Särskilt porträttkonsten hade varit så intimt framvuxen ur den individualism, som i utpräglad grad kännetecknar Erik XIV och som — trots nutida kritik mot Burckhardts renässansbegrepp — måste anses som ett förhärskande tidsdrag, att den under en kyrkligt och extensivt sinnad efterföljare som Johan III kan synas ha förlorat sin främsta förutsättning. Vid ytligt betraktande förefaller också 1560-talet för porträttmåleriets vidkommande som en tillfällig episod utan betydelse för någon följande konstutveckling. Men av en närmare granskning torde framgå att dess betydelse blev stor och varaktig.

Genom Christoffer Eichhorns forskningar för ett halvsekel sedan känna vi till namnet icke blott Erik XIV:s hovkonstnärer utan även några målare, som under 1500-talets slut och in på Gustav II Adolfs tid varit sysselsatta inom porträttfacket.¹ Några konsekvenser ha Eichhorns rika fynd emellertid inte medfört för bestämningen av bevarade porträtt. Upprepade försök att fördela Erik XIV:s porträtt på hans hovkonterfejare ha visserligen blivit gjorda, men i fråga om den påföljande tiden, särskilt Gustav Adolfs tid, synes forskningen ha fastfläst sig vid uppfattningen om måleriets snabba tillbakagång; endast i några enstaka fall har man inom porträttbestån-

¹ C. Eichhorn, *Nya svenska studier*, 1881. Detta grundläggande verk kompletteras av Eichhorns och G. Upmarks konstnärarsart. i *Nord. familjeboks 1:sta upplaga*. Senare sammanf. av N. Sjöberg (*Sv. porträtt*, II, 1907; dens. i *Romdahl och Roosval, Sv. konsthistoria*, 1913) samt O. Granberg, *De sv. konstsaml:s hist.*, I, 1929.

det sökt ett samband med någon av de arkivaliskt påvisbara målarna. I brist på bättre har ofta det allmänna bruket enhetligt betecknat porträttens okända upphovsmän som »resande tysk konterfejare», en benämning som vanligen är lika ogrundad som föreställningen att svenska porträtt från 30-åriga krigets tid tillkommit under fälttåg i Tyskland och lika missvisande som den för porträtt av realistiskt, nederländskt tycke brukliga förlägenhetsattributionen »Mierevelds skola». Därmed stämplas denna tids svenska porträttkonst mer eller mindre som importgods. Att vi redan nu haft stationära målare i landet har således icke nog beaktats, långt mindre har det förhållandet blivit undersökt, huruvida redan under den äldre Vasatiden en skoltradition kunnat framväxa inom porträttmåleriet. Först med Ehrenstrahl eller i bästa fall Jacob Elbfas anses en sådan skolbildning ha börjat.

Att månet svenskt porträtt verkligen tillkommit under en utlandsresa skall icke förnekas. Vidare består en ofrånkomlig kvalitetskillnad mellan Erik XIV-porträtten och den följande tidens konterfej. Härei torde bristen på vetenskapligt intresse för de senare finna förklaring. Den lucka, som vår konsthistoria till följd härav uppvisar, har även andra orsaker. Framför allt har oerhört mycket gått till spillo under tidens lopp; och mycket är endast känt genom enkla kopior. De få originalen äro ofta illa farna, och först ett ingående och upprepat studium övertygar om deras ursprung och inbördes sammanhang.

Vi skola här jämte dithörande arkivmaterial meddela resultaten av en närmare undersökning.

✱

Invandringen av konstnärer och konsthantverkare i Sverige ökas på ett frapperande sätt vid slutet av Gustav Vasas tid. De rikhaltiga arkivalierna från Erik XIV:s första regeringsår äro ägnade att framkalla en livlig tavla av flitiga pärlstickare och tapetvävare, guldsmeder, lövsnidare, dekoratörer och arkitekter, på kungligt uppdrag verksamma vid slotten och i Antwerpen.² I detta överflöd verka uppgifterna om porträttmålare knapphändiga, och möjligen är det denna omständighet, som hos tidigare forskare föranlett omdömet att

² För arkivstudiet erhålles ett värdefullt stöd av Eichhorns efterlämnade papper, Stockholm, samt H. Odelbergs anteckningssamling, Nordiska museet.

Fig. 1. Sigismund. 1584—85. Uffizi, Florens.

måleriet inte spelade någon större roll vid Eriks hov. Påståendet är oriktigt. Även utan stöd av de utmärkta Erik XIV-porträtten kunde lätt påvisas, att konungen i sin för en ung regent i en ung stat naturliga Geltungsstreben icke försummat att med hjälp av sin tids eleganta porträttkonst framhäva sin person; och på hans aktiva konstintresse, hans förmåga som tecknare och etsare, finnas säkra tecken. Redan 1551 erhåller han genom en bokbindare »några sthecksredskap» från Nürnberg.³ Under samma år påträffas den förste kände, utomlands utbildade svenske målaren, Hans Erichson, vilken hemsänder en tavla från Antwerpen.⁴ Mot decenniets slut inkomma i riket två av vårt 1560-tals mest framstående porträttmålare, Antwerpenmästarna Dominicus ver Wilt och Lambert Ryckx.⁵ Är det Erik, som står bakom denna införskrivning under faderns sista år?

Därom veta vi intet med visshet, och frågan är kanske inte heller av större vikt. Säkra och betydelsefulla äro däremot några uppgifter i handlingarna från Eriks regeringstid, vilka synas utöver konungens rent aktuella och praktiskt betingade porträttbehov röja ett märkligt förutseende och en vis omtanke beträffande konstlivets befordran och växt. Bland de förpliktelser, som omständligt framhållas i Dominicus målares beställningsbrev den 1 maj 1561, heter det sålunda att denne skall »ingalunda något in för oss hellre ttöm som wij til hannes ämbettes wndervisning til honnom förordtnerandes warde fördolie utan thett fliteliga töm underwissa»⁶; och mästern Lambrecht förhålls den 25 september 1566 i en liknande vändning att »för them, wij till honom till samme embetes underuisningh låte förordne, intet haffue förborget».⁷ Värdet i denna bestämmelse för två konstnärer, som bevisligen haft lärjungar även i sin hemstad Antwerpen, förringas inte av att ordalagen upprepas vid anställandet av andra konstnärer och hantverkare. Det finns även exempel på att bestämmelsen följdes. Sålunda upptages i en förteckning på Kalmar slottsfolk en »Jörienn malere, Dominici mestersven»,⁸ och

³ K. a. Räntekammarb. 1551. M. Arens reg. fol. 9 r.

⁴ O. Granberg, a. a. — Hist. tidskrift 1885, sid. 128.

⁵ Om Ryckx se även O. Granberg i Konsthist. studier, 1895.

⁶ K. a. Sandbergska saml. Ä. Ä. fol. 3358.

⁷ K. a. Kungl. brev. Erik XIV.

⁸ K. a. Räntekammarb. 1559, »Musterreg.» etc.

Lambert Ryckx säger sig i en skrivelse ha »E: Kö: May: Jungenn in die arbeit gestellet vnnd dieselben mit grosser muhe vnterwiesenn, Damit Ewer Kö: May: bestes vnnd nuts müchte gesucht werden».⁹ Om också undervisningen huvudsakligen torde ha meddelats vid arbetet med de dekorativa uppdrag, som väl tagit lejonparten av konstnärernas tid, så ha heltvisst eleverna även haft tillfälle att tillägna sig färdighet i porträtt- och annat stafflimåleri. Några vidare spår av den första svenska elevkullen inom denna konstgren kunna svårligen framletas. Men notiserna meddelas här som tecken på en

Fig. 2. Detalj av fig. 1.

Fig. 3. Detalj av fig. 1.

medveten avsikt att ge de främmande målarnas uppehåll en betydelse utöver stunden. En gång väckt kom denna tanke att omsider genom en annan av Erik XIV:s konstnärer bära mera påtagliga frukter, som senare skall visas.

ver Wilt och Ryckx blevo ganska långvariga gäster i vårt land men sökte sig slutligen tillbaka till ett mildare luftstreck; 1566 resp. 1572 nämnas de sista gången här. Ej heller svensken Hans Erichson fick verka många år under Johan III, vars uppskattning han åtnjöt; han är nämligen inte som man trott identisk med den gamle Hans målare i Strängnäs, som förekommer ända in på 1590-

⁹ R. a. Brev till Gustav Vasa, odat. Säkert ställt till Erik XIV.

talet, utan med den lille mästare Hans, som dör redan 1572.¹⁰ Efter detta år kvarstå av Erik XIV:s mera betydande konstnärer endast Willem Boy och Baptista van Uther.

Willem Boy, känd tack vare Eichhorns, Odelbergs och Hahrs grundliga undersökningar,¹¹ anlätades av tre Vasakonungar som skulptör och arkitekt och räknas även som porträttmålare. Grunderna för det sista antagandet äro emellertid lösa. Det torde bygga på att han i de svenska räkenskaperna till en början kallas »konterfejare». Men denna benämning måste man givetvis fatta i vidare mening än som blott och bart porträttmålare. Under konterfej innefattades all slags bildkonst; Johan III avsåg med den svenska motsvarigheten »efterliknelse» t. o. m. en byggnadsdessin el. d. Man kunde anmärka att Boy i hovhållningen till en början uppföres under rubriken »Målere» — eller »Conterfeyer och målere» —, men därvid torde det ligga en viss distinktion i hans benämning »aff-controfeier», då Lambricht (Ryckx) och Baptista (van Uther) ha tillägget »målere» efter sina namn.¹² De senare äro bevisligen porträttörer. Skulptör, »bildmästare», är Boys verkliga kvalitet. I sitt hemland, Flandern, kallas han i en officiell skrivelse 1572 för »stenhuggare och skulptör av bilder, epitafier, monument och dylika saker såväl i sten som metall». Hans identitet med Gérard Boyens, en mästare i Mechelns Lukasgille, förefaller osannolik. När mästare Willem 1565 av Erik XIV får uppdraget att genast »förfärdige Trij af våre Conterfeij lijke som dett war du oss senest öfwer antwaredade»,¹³ så torde av antalet framgå att det är fråga om medaljer. Exempel på hans medaljkonst finnas bevarade. Hans egenskap av porträttmålare måste däremot starkt ifrågasättas. Det torde vara berättigat att utesluta honom ur här behandlade sammanhang.

De porträtt, som tillskrivits Boy, kunna utan svårighet sättas i samband med andra mästare. Gustav Vasas helfigursmålning, som kompositionellt täcker hans relief av Boy — båda på Gripsholm —, är till utförandet från seklets slut och kan lika litet som Erik XIV:s

¹⁰ Hist. bibl. I, sid. 191. — K. a. Beställningsreg. 1562—78 förtecknar 1565 »Hans Erichson målere» med tillägget »lille» i marg.

¹¹ C. Eichhorn och H. Odelberg, Guillaume Boyen, 1872. — A. Hahr, Studier i Johan III:s renässans, II, 1910.

¹² K. a. Beställningsreg. 1562—72 samt 1562—78.

¹³ R. a. Riksreg. 1565, fol. 188 r.

likartade Antwerpengravyr från 1562 ge någon fast hållpunkt. Gravvyrén kan — lika bra som på ett förlägg av Boy — återgå på ett porträtt av Lambert Ryckx, vid denna tid några år verksam i Antwerpen, där han stod i förbindelse med Eriks beskickning.¹⁴ Eriks utmärkta porträtt i rustning (Nationalmuseum) och den 1561 daterade pannån av samma ansiktstyp i Meiningen¹⁵ passa kronolo-

Fig. 4. Mauritz Sture. Gripsholm.

giskt till ver Wilt, som nämnda år utom Boy är den ende stationäre konstnären vid hovet. För bestämningen av Johan III:s förnäma originalporträtt på Tyresö (1570),¹⁶ som dock aldrig tillskrivits Boy, vore en konfrontation med Ryckx' signerade madonnabild (1548)¹⁷ hos bankdirektör C. Frisk i Stockholm av stort värde; stilen i händernas teckning liksom utförandet av hår och skägg synas berätt-

¹⁴ Rombouts-Lerius, De Liggeren der Antwerpsche Sint Lucasgilde I. — K. a. Klädkam., Arvid Trolles räk. Jfr. K. a. Röda nr-ser. 167, Sammandrag, restansier etc.: index och fol. 35.

¹⁵ O. Sirén i Ord och Bild 1905.

¹⁶ Reprod. i Svenska slott och herresäten, 2, Södermanl., 1908.

¹⁷ T. Borenius i Burlington Magazine 1919.

tiga en förmodan att dessa två målningar äro av samma hand. Hade något av här genomgångna porträtt varit av Boy, så skulle den omständigheten att dess målningssätt icke återfinnes i någon enda bild från de följande årtiondena av Boys vistelse i Sverige ha varit närmast oförklarlig.

Landets jämförelsevis knappa resurser på detta område under större delen av Johan III:s regering framgå av hovräkenskaperna och kunna direkt belysas av en korrespondens mellan hertig Karl och lantgreven Wilhelm IV av Hessen, bl. a. rörande porträtt av Vasarna som lantgreven önskar erhålla för sitt galleri.¹⁸ Det första brevet är daterat 1579, men ännu i början av 1582 har lantgreven inte fått sin önskan uppfylld. Den 16 mars skriver hertig Karl från Nyköping: »Was dann dieselben Conterfeten belanget, so E. L. vonn uns freundlich begeren, alss nemlich unsers Herrn Vatters seliger gedechtnuss, dessgleichen unserer Brueder Köning Erichs seligen unnd Köning Johans, auch unsere, hetten wir E. L. gerne lengst zugeschickt. So hat ess aber an dem Mahler gemangelt, der uber vielfeltigs vertrusten nichts daran gethan, entschuldigt sich mit der Kon. M. Ime aufferlegten arbeit, habe noch nie vonn Stockholm zu uns anhero zu reisen erhalten können.» Den 18 juni urskuldar sig Karl på nytt för porträttens uteblivande: »weill wir aber selbst keinen mahler haben, der sie dermassen malen könte, wie wir sie E. L. gerne gönneten, so haben wir mit des Könings unsers Brueders Mahler zu Stockholm gehandelt, welcher sie zwar abzuconterfeten angenommen, sich aber seithero damit entschuldigt, das ehr durch des Könings seines Herrn arbeit daran gehindert worden».¹⁹ De bevarade breven förmåla inte huruvida lantgreven lyckades få sina porträtt; det är troligt att så blev fallet, ty i juni 1584 meddelar Karl sin bror att nyligen från »Landgraff Wilhelm till Hessen någre Conterfey tillhande komme» äro,²⁰ förmodligen en gengåva, och Hessisches Landesmuseum i Kassel äger i en serie småkopior, utförda för samme lantgreve på 1580-talet, bl. a. Gustav Vasas och Erik XIV:s porträtt av vanliga typer.²¹ En anteckning i hertig Karls räkenskaper om en utbetalning av 8

¹⁸ Anf. av C. Rommel, *Neuere Geschichte von Hessen*, 1835, V., sid. 692.

¹⁹ Staatsarchiv Marburg, Abteilung Schweden 1567—89.

²⁰ R. a. Hertig Karls reg. Anf. av S. Strömbom i *Nationalmusei årsbok* 1933.

²¹ Medd. av Dr. H. Schwindrazheim, Altona.

daler den 15 februari 1591 till »K: Mt:z Måler Johan Baptist för ett K. Göstafs Conterfeij som H. F. N. för någre åhr seden genom Måns Suensson hade latit tage aff honom»²² kan dessutom möjligen sättas i samband med den citerade brevväxlingen; i varje fall bestyrker den en näraliggande förmodan att den målare, som närmast ifrågakom för en dylik beställning, var Johan Baptista van Uther.

Det råder alltså en stark kontrast mellan överflödet på skickliga målare hos Erik XIV och den märkbara brist under Johan III:s tid, som härmed påvisats och som synes ha härskat under större delen av 1570—80-talen. De få konterfejare som påträffas utanför kungahovet — såsom hos hertig Karl en Jost målare, som 1572 utför hertigens porträtt, och en viss Guttorm, som 1578 får betalt för konterfejret av två vanskapliga barn i Nyköping²³ — ha för visso varit av det enklare slaget. Okänd till namnet är den hertig Karls målare, som 1584 avkonterfejar hertig Magnus i Vadstena.²⁴ Porträtteringsbruket upprätthölls således på flera händer, men konstnärlig betydelse kan endast tillerkännas Baptista van Uther, vilken här särskilt skall beaktas såsom en av de båda föreningslänkarna mellan Erik XIV:s och Gustav II Adolfs tidevarv.

Johan III:s håg till det sköna inriktade sig med lidelse på arkitekturen; måleriet kom i andra rummet. Sin hovmålare van Uther ärvde han efter sin broder, och många år fick denne Vasasönernas trogne konterfejare utföra all mera konstnärlig målning för konungen. Inkommen 1562,²⁵ är van Uther känd genom ett rikt flöde av arkivnotiser; vart och vartannat år möter hans namn i handlingarna. Hans beställning förnyas av Johan III 1569. Hans verksamhet faller helt inom måleriet. I juni 1576 håller han på med hertig Sigismunds och prinsessan Annas porträtt och får från drottningen order att ofördröjligen skicka dem till Svartsjö;²⁶ 1586 målar han i Kalmar ånyo de båda kungabarnen. Men han var inte uteslutande porträttör utan fick även beställning på stora dekorativa arbeten och utförde numera förlorade altartavlor för slottskapellen på Västerås', Stegeborgs och Svartsjö slott; allt detta är sedan länge

²² K. a. Hertig Karls räntek., Böcker och handl. 1590—92.

²³ G. O. F. Westling, Hertig Karls furstendöme, 1883.

²⁴ L. G. T. Tidander, Hertig Magnus av Östergötland, 1895.

²⁵ K. a. Räntekammarb. 1562. Joen Ersons utg.

²⁶ K. a. Johan III:s reg. 1576, fol. 135 r.

känt. Han är flitigt verksam in i det sista. »Johan Baptista Målare i Stockholm» antecknas som »död i october månad anno 97».²⁷

I det brev varmed van Uther den 4 okt. 1562 tages i Erik XIV:s »tjänst och Bestälng för ehn målare» upprepas äliggandet att »för them wij tijll honom till samma ämbetis wnderuijsnig säte lathe

Fig. 5. Katarina Stenbock. Torpa.

intheit förborge».²⁸ De småmålare, som nämnas vid arbete i slotten samtidigt med van Uther, kunna tänkas ha åtnjutit hans undervisning. Betydelse i vår konsthistoria fick endast en, den »Holgerd Hansson, Baptista målares mästerson»²⁹, som 1584 får 5 daler till

²⁷ K. a. Beställningsreg. 1589—98, »153 fol.».

²⁸ K. a. Kungl. brev. Erik XIV.

sin hovlön.²⁹ Med mästerven menades den främste av gesällerna.³⁰ Även om benämningen inte nödvändigtvis innebär lärjungskap, kan Hölger Hansson under de förhållanden vi skildrat knappast ha undervisats av någon annan än Baptista van Uther. Den korta notisen antyder en knutpunkt i det svenska måleriets utveckling.

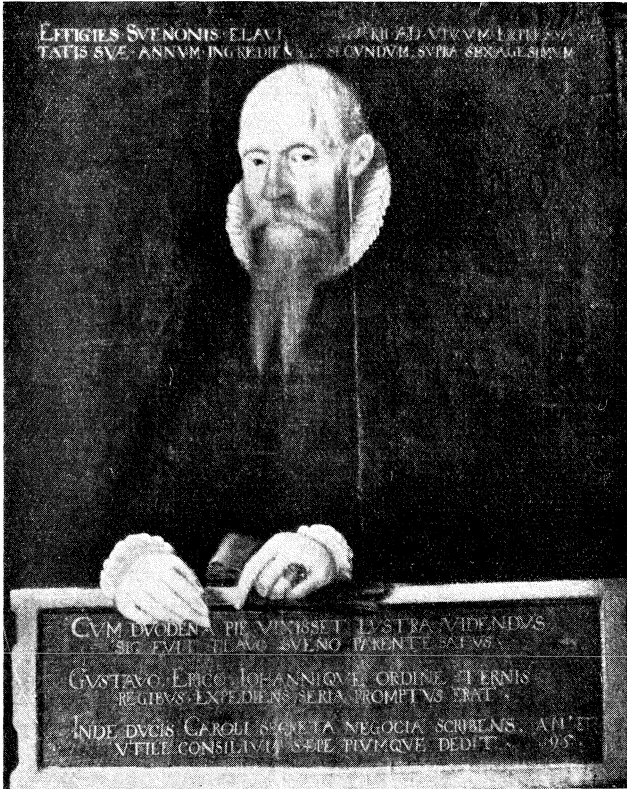

Fig. 6. Sven Elofsson. 1595. Skokloster.

För åsikten att van Uther anlätts som lärare kan ännu en uppgift vara av betydelse. 1604 får hustru Barbro, Johan Baptistas efterleverska, en process på halsen, emedan hennes salig make inte uppfyllt sin förbindelse att lära ut målarkonsten till en viss Hans

²⁹ R. a. Kungl. arkiv 3. Johan III, Levnadsförhåll.: Hovförtäringen.

³⁰ A. F. Dalin, Ordbok över Svenska språket, 1853.

Nilsson.³¹ Upplysningen kan synas en smula negativ, men den visar att van Uthers konstnärskap kunnat verka befruktande även utanför hovkretsen.

Om Holger Hansson kan med full visshet sägas att han var porträttmålare och som sådan sin tids mest anlitade. Hans namn förekommer med korta mellanrum under 40 års tid. Under 1580-talet intager han en ganska blygsam plats bland byggnadsfolket vid Stockholms slott, men vid första tillfälle då han omtalas i samband med ett porträtt (1599) har han själv en mästerverk.³² År 1603 upp- bär han arbetslön för »contrafacter». Följande räkning förtjänar anföras i dess helhet:

»Holger Hanson Conterfeirer hafver Arbetet til K: M: W: Allernådigeste herres CröningsHögtijdh a:o 606 och 607

Till K: M: behof hafver han giordt et Conterfei efter H: K: M: egen Person, et efter Hertig Göstaf, et efter Fröken Catrina et effter Fröken Margreta för st:t i Arbetz Lhön — 16 dal

Löp Penningar — 80 dal

Till H: M: Croningzhögtijd hafver han arbetet efter:ne Partzel n:

st:t — 12 dal — Hufwud Baner	— 1 st	} löp — 39 1/2 dal
st:t — 4 dal — Corneter	— 3 st	
st:t — 1 dal — Herholtz kiortler	— 3 st	
st:t — 4 mark Krönings Pellare som brukades under Konungens och Drottningens Himel	— 8 st	
st:t — 6 mark Knechte Fäniker med Förgylt Soll och Jehowa inuti schrefwet och runt om kring med Stierner n: — 3 st		
Summa som han arbetat hafver löp Penningar — 119 1/2 dal». ³³		

Vid sidan av andra arbeten säges alltså här mästare Holger ha utfört porträtt av Karl IX, den 11—12-åriga Gustav Adolf, hans 22-åriga syster och med denna jämnåriga kusin Margareta Elisabet. För hertig Johans av Östergötland »behov till Cröningen» utför »Hälger måleer i Stäckholm» 1607 en del arbete, varav nämnes målning av »Rennestaker» (torneringslansar).³⁴ Av Augdows belägring ritar han 1615 en framställning, vilken var avsedd som förlägg för

³¹ St. a., Stockholm. Tänkeboken 1604—05, fol. 170.

³² St. a., Stockholm. Tänkeboken 1599, fol. 101. Anf. av F. U. Wrangel, Stockholmsmiana I, 1902, sid. 72.

³³ K. a. Likvidationer 91, före 1620, nr 21, fol. 36.

³⁴ K. a. Hertig Johans räntek., Räkensk. 1605—1614.

en tapetbeställning utomlands; härvid lägger Gustav Adolf i dagen ett visst intresse. Konungens halvbror Carl Carlsson Gyllenhielm visar sig mån om att med ett galleri av Vasaporträtt understryka sin kungliga släktskap och låter vid ett tillfälle i Stockholm »förhöra hoos Holgert målare om någre Fursters Conterfeij». ³⁵ Om en större beställning av samma slag för Stockholms slott får man utförligt besked. Enligt befallningssedel den 31 aug. 1622 skall Holger målare förfärdiga »någre Konungzlige Contrafacturer i den nya Räckninge Cammeren»; han erhåller den 14 sept. lärft ur klädeskammaren ³⁶ och kvitterar den 2 okt. betalning »för några Contrafactur». ³⁷ Dessa voro emellertid då ingalunda färdiga, ty nästa år får Holger den 17 mars från Västerås en påminnelse om porträtten, vilka nu uppräknas; det är fråga om sex stycken, nämligen: »Konung Johanh, drottning Gunhild, Konningh Erichz, den 14:des, Hertig Johans till Östergötlandh, hans Gemåhls Marie Elisabetz och Hertig Carlz». ³⁸ Endast fyra av dem hann Holger själv utföra. Han måste ha avlidit någon gång mellan sistnämnda datum och den 28 mars 1625, då hans änka Gertrud får betalt på en större fordran. ³⁹ I slutet av maj 1627 får änkan 40 daler för Eriks och Johans porträtt, »som här i Räkne Cammaren insatte äre», och som hon »latit förfärdige och göre». ⁴⁰ Man får därav närmast sluta sig till att de utförts av en lärjunge till hennes make, och i uppgiften vågar man måhända spåra förefintligheten av en fortsatt verkstadstradition.

Flitigt sysselsatt för hov och stormän, led mästare Holger tydligen ingen brist under sitt jordeliv. Av en process, som hans änka inledde 1627, ser man att han ägt ett stenhus i Stockholm. ⁴¹

Av särskilt intresse är det faktum att han var svensk, vilket framgår av namnet och språket i hans kvittenser. Han är vår förste påvisbare inom landet utbildade mästare. Då han aldrig synes ha haft tillfälle att resa utomlands för studier, kunna hans porträtt förmodas bevara den van Utherska 1500-talsstilen.

³⁵ R. a. C. C:son Gyllenhielms arkiv, Koncepter.

³⁶ Sl. a. Klädeskammarräkn. 1622.

³⁷ K. a. Räntekammarb. 1622.

³⁸ K. a. Kammarkoll. reg. 1623.

³⁹ K. a. Journal till rikshuvudboken 1624—26, nr 2264.

⁴⁰ K. a. Räntekammarb. 1627, Verifik. nr 386.

⁴¹ St. a., Stockholm. Tänkeboken 1627, fol. 106.

Det andra konstnärliga sammanhang mellan äldre och yngre Vasatid, som blottas av arkivaliernas personuppgifter, är något senare, otydligare och av mindre nationell betydelse. Dess inledande mästare, Arendt Lamprechtz, troligen identisk med Aronn v. Emden,

Fig. 7. Gustav Vasa. Bysta.

verkar samtidigt med Holger Hansson.⁴² Namnet tyder på nederländsk härkomst, men är för vanligt för att man skulle våga gå med på ett antagande att han varit son till den ovannämnde Lambert

⁴² K. a. And. Svenssons räk. för löningen på Kalmar slott 1585. — K. a. Räntekammarb. 1586—87. Kvittensreg. 1587. — En »Arendt Korneli» nämnes 1586; 1585 förekommer målaren Cornelius samtidigt med Aronn. Lamprechtz kallas en gång (Riksreg. 1561 fol. 101 r) Arent Bengtsson.

Ryckx. Säkert är han emellertid, som man även antagit, fader till den en mansålder senare framträdande Cornelius Arendtz; att denne vid ett och samma tillfälle 1622 kallas Cornelius Arentsson och själv tecknar sig Cornelius Lamprechtz ger det bindande beviset härför.⁴³

Fig. 8. Sigismund. Bysta.

Av dessa båda Lamprechtz, far och son, är endast den senare med visshet känd som porträttmålare. Men den äldre, mästare Arendt, synes i varje fall ha sysslat med stafflimålning. I Kalmar erhåller nämligen år 1586 »Arennd Måler Till ennd taffle som Konung Maytz lätt måla: Rössell 14 lodh, F: bergrönn 4 pdh 20 lodh, F: gulglitter 1 pdh 3 lodh, Lim 3 pdh, Skettgäll 8 lodh, Sinobell 1 pdh,

⁴³ K. a. Räntekammarb. 1622, Kvitt. samt Huvudbok (Ämbetsfolks bet., fol. 17).

Olieblådh 3 pdh». ⁴⁴ Under 1585 »målte han en sall i slotet som är med simsons historia»; denna ännu bevarade följd av fresker i Grå salen i Kalmar slott visar en livlig och ganska säker figurstil. ⁴⁵ Av dessa skäl låg troligen även porträttkonsten inom hans område, ehuru handlingarna tiga på den punkten. Liksom andra samtida konstnärer fick han fylla tiden med hantverksmässiga uppdrag. Ännu 1623 omnämnes »Mäster Ahron målare» vid Stockholms slott. ⁴⁶ En större räkning hos kronan åtföljes av en egenhändig suplik på tyska samt en den 4 april 1623 daterad befallning, att likvidera »S: Arendt måleres Erffwinger», ⁴⁷ varav framgår att han avlidit före nämnda datum.

Sonen Cornelius förekommer första gången 1611 ⁴⁸ och verkar ett gott stycke in på Kristinas tid. Liksom Holger Hansson får han 1622 beställning på porträttkopior för räknekammaren, och liksom denne sölär han med arbetet. ⁴⁹ På hans lott komma de yngre Vasarna. Den 16 aug. utlämnas lärft för Gustav Adolfs och Maria Eleonoras porträtt, ⁵⁰ men ännu i mars 1623 har målaren icke infunnit sig med dukarna. Liksom mäster Holger anmodas mäster Cornelius därför att skynda på med de där porträtten, vilka nu sägas vara fyra: »H. K. Mtz nu regerendes, Hennes Mtz drottningens Maria Eleonora, högloflig hoos Gudh, Konung Carlls den 9:de och drottning Kristinas». ⁵¹ Då uppmaningen ännu den 11 mars följande år icke haft någon synbar verkan, blir målaren på K. M:ts order tagen i grundlig upptuktelse och befalld att komma med de porträtt han lyckats få färdiga. ⁵² Från hovet synes han sedan inte ha fått några beställ-

⁴⁴ K. a. Småland, 1586 nr 10 A. Kalmar slotts byggning. Räkensk. 1586, fol. 14 v.

⁴⁵ Anf. av C. Eichhorn i Sv. fornminnesfören:s tidskrift 4, 1878—80. — Prof. Martin Olsson har med stort tillmötesgående ställt fotografier av de svåråtkomliga freskerna till förfogande. Förf. står i tacksamhetsskuld till prof. Olsson även för tillstånd till jfr. med arkivutdrag rör. Stockholms och Kalmar slott.

⁴⁶ K. a. Räntekammarb. 1623.

⁴⁷ K. a. Likvidationer 91, före 1620 nr 1. A—C.

⁴⁸ K. a. Räntekammarb. 1609—11.

⁴⁹ K. a. Kammarkoll. reg. 1622. Anf. av S. Strömbom, *Iconographia Gustavi Adolphi*, 1932.

⁵⁰ Sl. a. Klädeskammarräkn. 1622.

⁵¹ K. a. Kammarkoll. reg. 1623.

⁵² S. Strömbom, a. a.

ningar under Gustav Adolfs tid, kanske på grund av sin försummelse eller därför att bättre porträttörer funnos att tillgå. Först i februari 1632 får han avmåla den unga Kristina.⁵³ Av privata beställare anlitas han däremot ofta under 1620—30-talen; bl. a. framgår av

Fig. 9. Gustav II Adolf. Gravyr 1618.

Johannes Burei almanacksanteckningar att han 1628—29 porträtterade denne och hans döttrar.⁵⁴ Det finns även ett exempel på att han fungerat som konstexpert, för Gyllenhielms räkning.⁵⁵ Hans verksamhet faller endast till sin kortare, tidigare del inom här be-

⁵³ K. a. Räktekammarb. 1632, Huvudbok samt Verifik. nr 192.

⁵⁴ G. E. Klemming, Ur en samlares anteckningar, 1883—86.

⁵⁵ R. a. C. C:son Gyllenhielms arkiv, Koncepter.

handlade epok, vilken vi få anse avslutad då Hansson och Lamprechtz några år efter 1620 lämnat det jordiska.

Om vi sålunda genomgått tidens ledande specialister på området, är därmed inte uteslutet att ännu några målare av vikt kunna dölja

Fig. 10. Carl Bonde. 1616. Esplunda.

sig bland arkivaliernas täta flora av hantverkarnamn. Vi skola nedan beröra ett fall som pekar i sådan riktning. Under Karl IX:s tid saknas icke ansatser till förnyad konstnärsimport. En korrespondens 1602 mellan drottning Kristina, dotter till den konstälskande hertigen Johan Adolf på Gottorp, och ståthållaren över Estland Mauritz Lewenhaupt upplyser om att hennes make och lille prins Gustav Adolf vid ett besök i Reval blivit avmålad av en konterfejare, »som

med samma Embethe temelig artigdt omgå kan» och som drottningen nu vill ha över till hovet.⁵⁶ Lyckades hon månne få honom hit? I maj 1605 »annammade Johann Ulrich Conterfeijer till allehanda ferga och Olia han behöfde till Conterfeing» en penning-

Fig. 11. Beata Oxenstierna. 1616. Hörningsholm.

summa.⁵⁷ Vår förste kände kopparstickare, tysken Hieronymus Nützel, står under 1590-talet i hertig Karls tjänst, och under 1610-talet tillföres den svenska porträttkonsten med Valentin Trauthman

⁵⁶ R. a. Riksreg. 1602, fol. 172 r. — R. a. Kungl. arkiv. Skrivelser till drotn. Kristina d. ä.

⁵⁷ K. a. Räntekammarb. 1605. Anf. av C. Eichhorn, Nya sv. studier.

ännu en gravör.⁵⁸ I drottningens tjänst står 1615 konterfejaren Johan Glaudij,⁵⁹ som senare verkar hos hertig Karl Filip till 1622;⁶⁰ hans arbetsområde är dock ej fixerat.

Först under Gustav II Adolfs senare regeringstid märkes en mera betydelsefull nyinvandring av nederländska målare, i viss mån jämförlig med 1550—60-talens, ehuru det kungliga intresset heltvisst icke tog motsvarande proportioner, och måhända ej heller porträttbeståndet är ägnat att i samma grad belysa 1620-talets konstnärliga egenart. Årtiondets främsta namn äro Laurens van de Plas (inkommen 1618), Jacob Hoefnagel (1622), Ferdinand Geldorp Gortzius (1627) och Jacob van Doordt (1629).⁶¹ Även Jacob Elbfas, som enligt egen uppgift kom hit från Strassburg med Johan Kasimir (alltså tidigast 1622), representerar delvis ett nytt stilideal.⁶² Detsamma kan ehuru i mindre grad sägas om Cornelius Arendtz, vare sig det moderna i hans konst är förvärvat under utländska studier eller en följd av påverkan från de nyimporterade mästarna inom landet. Till dessa stilistiska frågor blir det tillfälle att senare återkomma. Redan på grundval av framlagda data finnes anledning att beteckna 1620-talet som ett gränsområde i den svenska målerihistorien.

✱

Som otvetydigt framgår av föregående små biografier kunde porträtteringsbruket hållas vid makt tack vare en viss tillgång på dels invandrade, dels inom landet skolade målare. Vi förlägga nu undersökningen till det svenska porträttbeståndet för att se i vad mån arkivaliernas vittnesbörd kunna erhålla en motsvarighet inom detta. Dess bearbetning har att i första rummet söka avgöra, vilka porträtt som med ledning av sina modellers biografier kunna anses ha tillkommit inom Sveriges gränser. Efter att ha förutskickat denna metodiska princip skola vi i det följande icke i varje särskilt fall diskutera dess tillämpning.

Vid granskning av det porträttmaterial, som på så vis samman-

⁵⁸ G. E. Klemming, *Ur en antecknares samlingar*, 1880—82.

⁵⁹ K. a. Röda nr-ser. 181, *Hovförtär*. i Nyköping. Anf. av S. Strömbom, a. a.

⁶⁰ K. a. *Skuldböcker*, 20, *Hertig Karl Filip's Skuldbok*, fol. 54.

⁶¹ Om dessa se K. E. Steneberg i *Scandia* 1934.

⁶² R. a. *Skön konst, Målare*.

föres, komma vid ett jämförande studium en del slutsatser att utkristallisera sig. En bestämd fördelning på konstnärerna kan dock icke göras; därför skulle fordras att var och en av dessa efterlämnat åtminstone ett signerat verk, vilket är fallet endast med Cornelius Arendtz. Även möjligheten till attributioner på arkivalisk grundval är ytterst begränsad, då de i hovhållningens utgiftsposter och korrespondens nämnda exemplaren av kungliga konterfej undantagslöst torde ha gått tillspillo, och bevarade porträtt av enskilda endast i helt enstaka fall finna sin nödvändiga komplettering i stormansarkivens kassaränskap. Ehuru antydningar i sådan riktning icke skola undvikas, är avsikten lika litet att framforcera några konstnärbestämningar och därmed tillgodose denna i det allmänna intresset förhärskande synpunkt som att försöka infoga alla våra bevarade porträtt i ett idealschema. Bearbetningens vanskligheter ligga bl. a. i den rikliga förekomsten av kopior, utförda vid arvskifte eller för kungliga serier, vilka verka förbryllande genom att stil, datering och teknik icke kongruera. Axiomatiskt, måste som originalmålningar betraktas de tidiga 1600-talsporträtt, som visa en teknisk samhörighet med 1500-talsmåleriet; för 1500-talsporträttens vidkommande får man stödja bestämningen på utländska arbeten. Det behöver knappast sägas att originalen utmärka sig framför kopiorna genom sin högre kvalitet och en säkrare karaktär. I fråga om tidsbestämningen torde den regeln kunna uppställas att årtalet på en kopia eller replik, som tillkommit under modellens livstid, bör anses datera sitt exemplar men inte dess förebild, originalet. På kopior, målade efter den framställdes död, återfinner man däremot med sannolikhet originalens årtal. Åldersuppgifterna, där sådana finnas, samt porträttens dräktmode äro i regel tillförlitliga hjälpmedel vid dateringen.

Av det sagda framgår att för en gruppering i första rummet ett

Fig. 12. Detalj av fig. 10.

nära studium av porträttens tekniska kännetecken och individuella målningsätt erfordras; de stilistiska dragen kunna till följd av sin mera allmänna karaktär icke erbjuda samma säkerhet.

Det hade varit lockande att i detta sammanhang upptaga Erik XIV:s porträtt; men några senare, om en skoltradition vittnande svenska arbeten med deras tekniska och kompositionella särdrag finnas icke. Pannåerna i Meiningen och Nationalmuseum stå i sin flamländska tonighet, sådan den i hemlandet främst representeras av Frans Floris, ensamma i den svenska konsthistorien. Meiningen-porträttets stil återkommer visserligen i Nils Stures Gripsholmsbild från 1560-talet, men denna, en kopia, torde återgå på samme mästare. Två ståtliga dukar, porträttet av Erik XIV på Gripsholm⁶³ och det av Johan III på Tyresö, kunna ej heller jämföras med några senare porträtt i fråga om utförandet; Erik XIV-bilden är emellertid i egenkap av det första kända helfigursporträttet i Norden av stor kompositionell betydelse.

Som tidigaste bevarade specimen i den kontinuerliga utveckling, som vi här skola söka påvisa, får man anse ett par sedan länge kända helfigursporträtt av Johan III och Sigismund, vilka tillskrivits van Uther. Gustav Upmark d. ä. har vid publicerandet av Uffizigalleriets intressanta Sigismundporträtt (fig. 1, 2 och 3)⁶⁴ jämte värdefulla, hithörande uppgifter gjort antagandet av dess identitet med ett av de konterfej, som 1586 beställdes av van Uther. Visserligen synes inskriptionen AETATIS SVAE XVIII datera det till 1584—85, men som Upmark framhåller kan målaren med åldersuppgiften ha avsett »19 år» i stället för »på 19:de året», som den korrekt borde tolkas; i så fall ger den dateringen 1586. Någon viss-
het uppnår man dock icke på denna väg.

Den åsyftade notisen från 1586 lyder: »Till Johann baptist måler at Conterfäie ut mind N. förste och mind N: fröijkenn: Fint lack

⁶³ Tillskr. Steven van der Meulen av S. Strömbom i Nationalmusei årsbok 1933 (med reprod. av samtliga Erik XIV-portr.), varest denne målare identifieras med en 1561 omnämnd Staffan konterfejare (jfr. N. Sjöberg i Nord. tidskrift 1907).

⁶⁴ Ord och Bild 1898. — Med undantag av detta äro här reprod. porträtt icke tidigare behandlade. För fotogr. har förf. att tacka följande instit.: Livrustkammaren (fig. 17, 21 och 22), Nord. museet (fig. 4 och 13), Sv. porträttarkivet (fig. 7), Skoklosters arkiv (fig. 6 och 18) samt Uffizigall., Florens (fig. 1). Övriga reprod. (fig. 2, 3, 5, 8—12, 14—16, 19—20 samt 23) äro efter fotogr. av förf.

4 $\frac{1}{2}$ lodh, Gummij 2 lodh, Sinobel 30 lodh, Ryssegell 1 pdh, Olioblådh 6 pdh, F: Gulglitter 1 $\frac{1}{2}$ pdh, Lim 4 pdh».⁶⁵

Finnas uppräknade färgslag (zinnerber, ryssgult och oljeblått) i porträttet? Upmärksam håller detta för troligt: dräkten är röd, broderierna gula, och den gröna bakgrunden kan vara utförd i en bland-

Fig. 13. Okänd dam. 1617. Tyresö.

ning av gult och blått. En mikrokemisk analys av några ur färgskiktet tagna prov visar emellertid att så icke alldeles förhåller sig.⁶⁶

⁶⁵ K. a. Småland 1586 nr 10 A. Kalmar slotts byggning. Fol. 14.

⁶⁶ Den kemiska undersökningen har utförts av Herr F. Müller, Berlin, för vilket förf. här får uttrycka sin tacksamhet. — För identif. av ryssgult (auripigment) och oljeblått (koppersulfuret) jfr. G. Kallstenius, Oljemåleriet, 1913.

Dräkten är visserligen målad med zinnerber (provet visar reaktion på kvicksilver) men det gula är ockra (positiv reaktion på järn och kisel syra), och en fysikalisk och kemisk undersökning av bakgrundens gröna skikt fastställer här grönjord, således ett pigment som saknas i listan. Blått, varav denna uppvisar största mängden, förekommer ej i bilden. Alltså kan en attribution på grundval av uppgiften om van Uthers färger tyvärr icke göras.

Johan III:s porträtt i Siena, liksom Sigismunds ursprungligen tillhörigt ätten Medici, har av Nils Sjöberg publicerats som även det ett arbete av van Uther.⁶⁷ Attributionen stöder på den föregående. Bilderna äro, som framgår vid granskning av originalens målningssätt, otvivelaktigt av samma hand. Koloristiskt skiljer sig Johan III:s porträtt med dess svarta dräkt mot mörk bakgrund från den ljusa brokigheten i Sigismunds, men i bakgrunden märkes vid huvudet en blågrön ton; en analys visar att det är fråga om ett så obeständigt ämne som spanskgröna, vilket ursprungligen torde ha givit bilden en även i detta avseende likartad prägel. Porträttets inskription AETATIS SVAE XXXV — icke XXXV, som den tidigare uppfattats, troligen till följd av påmålning — daterar det till 1582. Den följande radens REGNI VERO XVIII är oförklarligt och felaktigt.

Trots dessa korrigeringar består en stark sannolikhet för van Uthers autorskap. Som ovan framhållits var han vid denna tid, eller i varje fall 1582, den ende porträttmålaren vid Johan III:s hov. Detta enda skäl torde vara tillräckligt vägande, och i fortsättningen komma vi här att betrakta de båda porträttens attribuering till van Uther som utgångspunkt.

Tillsammans med Erik XIV:s originalbild på Gripsholm bilda de båda italienska dukarna ett inom vår äldre porträttkonst ojämförligt triumvirat. Deras representativa helfigursschema, resultatet av en internationell utveckling, som vid 1500-talets mitt i denna, särskilt för hovporträttet typiska form nått sin fulländning, kom nu att i vårt land verka förebildligt intill mitten av nästa århundrade. Samma vertikala stelhet och dragning mot det frontala präglar länge Vasatidsporträtten och ger inte helt vika, förrän David Beck på 1640-talet inför van Dycks rörligare bildidéer; ett motiv som den mot höften vilande flata handen möter man långt in på Gustav Adolfs tid.

⁶⁷ Nordisk tidskrift 1907. Liksom Sigismunds porträtt samt det av Kat. Stenbock på Torpa utställt i Kalmar 1926 (Nationalmusei utst. kat. nr 22).

Fig. 14. Axel Banér. Sjöö.

Med största sannolikhet har man rätt att av de italienska porträtten bilda sig en uppfattning om van Uthers måleriteknik. Den mikrokemiska undersökningen fastställer blyvitt i dukarnas grundering, varmed en större ljuskraft kunde uppnås, och i färgskiktet bindemedeln olja, äggvita och något harz. Detta tyder på en bland-

Fig. 15. Okänd man. Bysta.

teknik, sådan den utbildats hos van Eyck och äldre tyskar; genom en upphyggnad i skikt av äggtempera, olja och harzlasyrer fick måleriet hos dessa sin tunna, distinkta karaktär. van Uther-porträttens kännetecken äro just deras tunna färg, i vilken på sina ställen dukens textur framträder som relief, dessutom den utsökta precisionen i detaljer som smycken och broderier samt modelleringens finhet, allt drag, som skilja dessa originalarbeten från kopisternas

hantverk. Hos de senare, särskilt i vissa kungaserier, är en blick på det såsiga målnings sättet tillräcklig för en uppfattning om upphovsmannens tekniska primitivitet. En måleriteknisk släktskap med van Uther kan särskilt observeras hos samtida tyska målare, t. ex. hos Hans Krell, »der Fürstenmaler»; den europeiska konstforsk-

Fig. 16. Erik Ulfsparre. 1624. Täckhammar.

ningen har emellertid hittills alltför litet beaktat den materialanalytiska synpunkten för att man skulle kunna åberopa ett tillförlitligt jämförelsematerial.

De berörda tekniska särdragen framträda i ännu några målningar från denna tid. Vi ha tidigare som sannolika arbeten av van Uther behandlat porträtten av ett okänt par på Tyresö, midjebilder

från omkring 1575.⁶⁸ I Gripsholmssamlingens porträtt av unge Mauritz Sture (fig. 4) är mittpartiet, en bröstbild, av samma hand. Fullt i nivå med de italienska dukarna är en i samlingen på Torpa bevarad knäbild av Katarina Steubock (fig. 5), vilken nyligen befriats från en klumpig påmålning. Vid återgivandet av änkedrottningens drag kommer det van Utherska målningssättets finhet fullt till sin rätt. Det sätt varpå den svarta dräktens jämna kontur avtecknar sig mot en grå bakgrund kunna vi, liksom handens placering, återfinna i flera senare dukar. Drottning Katarinas helfigursporträtt på Kolk i Estland⁶⁹ av samma typ är icke original utan en kopia av Jacob Elbfas, såsom framgår vid jämförelse med dennes signerade arbete på samma slott.

Skoklostersamlingens utomordentliga bild av Sven Elofsson (fig. 6), målad 1595, tillkommer som den sista i denna grupp. Trots dess något lösare hållning i helhet såväl som faktur torde det huvudsakliga intrycket berättiga till att den upptages under van Uthers namn, åtminstone så länge inte någon lärjunge av samma skicklighet är känd. Ett av våra tidigaste borgerliga porträtt, avviker den kompositionellt från van Uthers hovstil och uppvisar i stället ett i porträtt av lärde män ofta använt schema, vilket kan studeras i åtskilliga gravyrverk. I all sin kärnfulla människoskildring får Sven Elofsson-porträttet genom sin diskreta, mörka färggivning och sin poetiska kartusch något av en epitafiebilds avlägsna rofylldhet.

Med nödvändighet ställer man sig frågan, huruvida van Uthers porträttkonst satt spår hos den följande målargenerationen, vars tydligast gripbara gestalt var Holger Hansson. Svaret måste bli jakande. Studiet av en porträttgrupp från 1600-talets början angiver orsakerna härtill.

I en serie Vasakonungar, förvarad på Bysta och bestående av Gustav Vasa (fig. 7), hans tre söner och Sigismund (fig. 8), återgå Gustav Vasas och Eriks porträtt på original från 1550-talet, medan Johans till typen kommer mycket nära Sienabilden; även Sigismunds, från 1590-talet, ligger som typ inom tiden för van Uthers verksamhet. I de två sistnämnda framträder tydligast den tidigare påvisade frontala tendensen, med utåtstående armbågar och flat hand-

⁶⁸ Nordiska museets årsbok 1933.

⁶⁹ Personhist. tidskrift 1908.

ställning. I seriens små koloristiska skiljaktigheter, särskilt i fråga om karnationen, spåras förebildernas olika mästare. Men kopisthanden är en och samma, dess kännetecken den tunna tekniken samt ett grafiskt drag, som tydligast skönjes i händernas kontur och skuggning. Samme konstnär — vi kunna kalla honom Bystaseriens mästare — har som vi strax skola visa utfört ännu några arbeten, som med säkerhet tillhöra 1600-talets första fjärdedel; dukarna på Bysta böra alltså bestämmas till ungefär denna tid.⁷⁰

I sin egenskap av kopior få de nog anses uppvisa mera av sina förebilders än av kopistens stilistiska egenart. Men när den senare möter med självständiga arbeten, frapperas man av deras anslutning till 1500-talsstilen. Så är fallet med hans fullödiggaste verk, ett 1616 daterat porträtt av Carl Bonde på Esplunda (fig. 10, 12). Genom en stilisering, som tydligast präglar armar och händer men även kan iakttagas i draperi och dräkt, visar detta en med Bystabiliderna överensstämmande strävan att uppnå kontakt med bilytan. Den frontala hållningen, som skönjes redan i van Uthers 1580-talsporträtt, framträder här utpräglad. Åsikten att denna likhet baserar på ett direkt skolsammanhang vinner sin egentliga styrka genom en granskning av målningssättet. Dess väsentliga drag äro en tunn färgpåläggning och en knapp skugggivning; dessutom är den grafiska formkaraktären omiskännelig. Det verkningsfulla intryck, som åstadkommits med så sparsamma medel — man fäster sig sålunda vid finheten i ansiktets modellering och rödbrusiga karnation och i skäggets och kragens detaljer samt den förnäma klangen i dräkstens brunt mot brunt — förutsätter en teknisk uppbyggnad, identisk eller starkt besläktad med van Uthers ovan analyserade. Till en grafisk betoning av konturen finner man även ansatser hos van Uther; man torde f. ö. kunna påstå — ehuru en sådan förklaring kan uppfattas som alltför materialistisk — att det speciella tekniska förfaringsättet inbjuder till en stegring av detta drag.

Observationerna peka tydligt i Holger Hanssons riktning. Hans

⁷⁰ Till serien höra även porträtt av Karl IX, Gustav Adolf och Maria Eleonora, de två sistnämnda dat. 1626 resp. 1623 och utförda av en annan hand än de övriga. Karl IX- och Gustav Adolf-porträtten bryta mot den tradit. stilen genom de höjda armarnas djärva diagonaler, och man föranledes därför beakta, att Dordrechtmästaren van de Plas omkr. 1620 utförde de båda konungarnas porträtt (jfr. K. E. Steneberg i Scandia 1934).

autorskap kan emellertid icke ledas i bevis. Det enda porträtt, som med visshet kan sättas i samband med honom, är Valentin Trauthmans Gustav Adolf-gravyr i Bibeln 1618 (fig. 9). Enligt räkenskaperna för Gustav Adolfs stora kyrkobibel erhöi »Holgerdh Målare för K: Mtz Contrafei han rijtadhe, och sedhan blef lefrerat Valentin kopperstickare att sticka effter» en summa på 6 daler.⁷¹ Mäster Holger har alltså tecknat gravyrens förlägg. Någon målning av denna hans Gustav Adolf-typ är emellertid icke bevarad, och det vore givetvis ett ofruktbart företag att anställa attribueringsförsök med stöd av gravyren. Man kan på sin höjd påpeka att dess stil står nära Bystamästarens, ehuru händerna visa en avvikande hållning, som betingas av de burna regalierna.⁷²

Av Carl Bondes maka, Beata Oxenstierna, finnes på Hörningsholm ett porträtt (fig. 11), som på grund av vapensköldens placering jämte initialen och inskriptionen: »Aetat. 25, Anno 1616» samt sitt draperi med smal guldkant, m. m., otvivelaktigt förefaller vara en pendang till Esplundabilden. Ehuru dess grövre utförande bestämmer det som ett något decennium senare kopistarbete får det anses återgå på samme målare. Figurens 1500-talsmässiga ställning återfinnes i en målning av okänd dam från 1617 (Tyresö; fig. 13), vilken på grund av utförandet torde kunna betraktas som ett original av Bystamästaren. Dessa två dukar framvisa ett i damporätt från såväl äldre som yngre Vasatid vanligt handmotiv.

Den historiskt så värdefulla samlingen på Bysta lämnar ytterligare ett intressant bidrag till tidens måleri. Ett porträtt av okänd officer (fig. 15) med bruna ögon, brunt hår och skägg ansluter sig genom format och målningssätt till Vasaserien; särskilt nära står det Carl Bonde-porträttet icke blott genom ansiktets uppläggning och behandlingen av dräktens bruna nyanser utan även i fråga om draperiet med dess spröda bårdlinje. Dess röda bordduk, gröna draperi och rödbruna, guldkantade fältbindel fullständiga det färgrika intrycket. Vissa skiljaktigheter kunna dock noteras: vävens grovmaskighet, det något tyngre målningssättet och framför allt en

⁷¹ R. a. Bibliografica: Böcker, Bibeln. Anf. av G. E. Klemming, a. a.

⁷² Det bör framhållas att medan van Uther-porträtten i Italien heltvisst äro kungliga gåvor och därför få anses som arbeten av en hovmålare, ha vi i forts. att göra med arbeten för enskilda beställare, om vilkas konterfejare vi i allm. sakna underrättelser. Troligen är det dock hovmålarna som anlåtats.

Fig. 17. Karl IX. Romrod.

ökad stelhet i teckningen, vilken här liksom i ännu ett par samtida porträtt tydligast framträder i ena handens slutna kontur. Frågan är huruvida dessa karakteristiska skola förklaras som nya tecken på en utveckling i stiliserande riktning hos Bystamästaren eller måste hänföra bilden till en lärjunge.

Av samma hand är Axel Banérs helfigursporträtt på Sjöo (fig. 14), i vilket den ytartade tendensen, understruken av bordets felaktiga perspektiv, fått sitt mest påfallande uttryck. Jämte dräktens rika blommönster förlänar detta åt bilden en originell, dekorativ prägel. Samma drag dominerar även i ett karaktärsfullt porträtt av Erik Ulfsparre på Täckhammar (fig. 16), enligt inskription »af-conterfaiai 1624». Därmed lämna vi denne — eller dessa — trots sin stilbundenhet så fångslande mästare. En vidare utveckling på samma linje läte visserligen teckna sig. Stilen har inte helt spelat ut sin roll på 1620-talet. Okända efterföljare kunna spåras i arbeten ända in på 1640-talet (såsom några av de nyfunna Västeråsporträtten,⁷³ ett porträtt av Brita Törneros hos kammarherre W. von Platen, Malmö, m. fl.), vilka bära vittne om en provinsionell efterklang. Men i dessa fasthållas endast stilens yttre drag, medan den grövre tekniken förräder att ett intimt skolsammanhang saknas.

*

I det följande skola behandlas ett antal porträtt, som icke kunna anses höra in under van Uther-traditionen och vilkas kronologiska uppläggning ej heller framkallar föreställningen om någon utvecklingsföljd. Deras behandling i denna översikt berättigas av att de tillhöra samma tid, och att det därför vore metodiskt oriktigt att icke uppmärksamma dem; dessutom kunde eventuella tillskott till materialet tänkas en gång ge dem det nu saknade inbördes sammanhanget. Bystaseriens mästare utmärktes av en behaglig sparsamhet med accesoirerna, en tilltalande knapphet i den plant och linjemässigt behandlade formen samt av ett konservativt motivförråd. En med honom samtida konstnär, som man lämpligen kunde kalla Mästaren till Bielkeporträtten, skiljer sig från honom genom en större variation av bildmotiven och sin smak för överlastning av bildytan med draperiveck, mattmönster och långa guldfransar;

⁷³ Publ. av R. Bengtson 1933. Jfr. A. Hahr i *Konsthist. tidskrift* 1934.

hans teckning är livligare, och han förfogar över ett modernare tekniskt instrument.

Det tidigaste exemplet på hans konst torde vara Karl IX:s stora porträtt på Romrod (fig. 17), troligen från 1600-talets första decennium.⁷⁴ I detta har hans en smula påträngande skildringslust i rikt

Fig. 18. Nils Bielke. 1614. Skokloster.

mått gjort sig gällande. Den barske drotten med de sinnrikt arrangerade hårtestarna har fått en pompös omgivning. Den brokiga mattan och de skarpt veckade, gröna draperierna, den guldstickade

⁷⁴ G. W. Fleetwood, Marg. Brahes svenska familjeporträtt, 1926. — En med Karl IX-porträttet besläktad karaktär visar ett 1610 dat. porträtt av Peder Hamarsköld, Tuna (foto Sv. porträttark.; utställt i Kalmar 1926).

fältbindelns jättelika rosett, hjälmen och stålhandskarna på den gröna duken, allt är framdraget i avsikt att fylla utrymmet och tjusa åskådaren med sin prakt. Ett ytmässigt drag kan heller icke från-kännas denna bild.

Av en 30-årig man, enligt inskriptionen Nils Bielke,⁷⁵ hänger på

Fig. 19. Thure Bielke. 1622. Sturefors.

Skokloster en lustig duk från 1614 (fig. 18), vilken i vissa avseenden har likhet med den just beskrivna men som genom den starkare frontalställningen står på gränsen till Bystagruppen. I den gråbruna, broderade västen och magnifika gulgröna fältbindeln verkar apparitionen en smula språttaktig. Duken är beskuren och har heltvisst

⁷⁵ Trol. identisk med Elgenstierna, Sv. adelns ättartavlor, tab. 28.

ursprungligen visat ett helfigursporträtt; bakom spänuramen synes ett fragment av ett fransat draperi, som hängt parallellt med övre bildranden.

Målningssättet hos Karl IX-porträttets upphovsman kan bäst studeras i två tilltalande porträtt av Nils Bielkes barn, målade 1622

Fig. 20. Sigrid Bielke. 1622. Säbylund.

och ursprungligen pendanger. Särskilt den lilla bilden av dottern Sigrid (Säbylund; fig. 20) visar konstnärens teknik med dess lasyrer och pastosa, luddiga små streck i ljusa partier. Genom sin mera utpräglade stoffkänsla eller rättare en teknisk kunskap, som bättre förmår skildra ytans skimmer i ansikte och dräkter och att med friska accenter liva målningen, äger denne konstnär en modernare prägel än Bystamästaren. Kanske synes den schematiska fram-

ställningen av draperier och matta — vilkas likhet med Karl IX-porträttets är evident — jäva ett sådant omdöme, men det berättigas av munnens och ögonens smältande reflexer, av kransens brokiga tygblommor över det bekymrade lilla ansiktet samt av papegojans och skallrans attribut. Den fyraårige brodern Thure (Sturefors; fig. 19) står iförd en brokadklädning vid ett grönt bord med en hund vid sidan. Bakgrundens inskription och vapensköld ha likaberättigande med bildens tredimensionella föremål och förläna densamma en ytartad effekt. Hårda lokalfärger stå hos Bielkemästaren sida vid sida med en målerisk detaljuppfattning.

Den ende målare, vars oeuvre kan bestämmas tack vare fasta utgångspunkter, är Cornelius Arendtz; tyvärr tillhör han endast periferiskt denna tid, och de bestämbara arbetena ligga ej inom densamma. Dels har han 1636 signerat det kända ryttarporträttet av Gustav II Adolf i Uppsala, dels lämna arkivalierna några uppgifter, av vilka här en skall sättas i förbindelse med bevarade porträtt. Enligt en skrivelse till Axel Oxenstierna den 19 okt. 1630, översänder Arendtz till denne »tree stycken Conterfej Konnungs Gistaf och drotnings samt Edder kiare sons h. Jahan Oxsensterna»; »the andre som jagh vnderhenderna hafwer huilken äre gamle Konnung Gustaw och hans drotning och sedan hele Familian» lovar Arendtz att skicka vid första öppet vatten.⁷⁶

Axel Oxenstiernas tavlor övergingo så vitt man kan se till sonen Johan och ärvdes därefter av dennes maka Margareta Brahe.⁷⁷ Vid hennes giftermål med lantgreven av Hessen-Homburg 1661 medföljde en stor samling konterfej till hennes tyska hem. Enligt en förteckning från samma år befunno sig däribland Gustav Vasas och Margareta Leijonhuvuds, »S. Hertig Carellz» samt, i två exemplar, Gustav Adolfs porträtt.⁷⁸ Dessa hänga numera på slottet Romrod, varest de jämte lantgrevinnans familjeporträtt för en del år sedan påträffats av G. W. Fleetwood.⁷⁹ Med undantag av Karl IX:s porträtt, som på Romrod förekommer i två exemplar av olika format, och med tillägg av Johan III:s utgöra de här en serie av höftbilder.

⁷⁶ R. a. Brev till Axel Oxenstierna. Ser. B. 5.

⁷⁷ Axel Oxenstiernas skrifter I. — R. a. Margareta Brahes papper, 18:3. fol. 6, 18 r, 20 r.

⁷⁸ Hessisches Staatsarchiv, Darmstadt, H. A. XI. konv. 6, 11.

⁷⁹ G. W. Fleetwood, a. a.

Sannolikt äro de identiska med de dukar som Arendtz 1630 hade under händerna. Några av dem föranleda en jämförelse med Bystaserien. Därvid framgår att Gustav Vasas porträtt (fig. 21) avviker mot en mera konventionell uppfattning och tillhör en ofta förekommande, mörkskägig typ, medan Johan III:s visar ett överensstämmande beroende av Sienabilden. Även porträttet av drottning Margareta (fig. 22) är känt i flera exemplar, det främsta på Gripsholm. Ett större ikonografiskt värde har endast Gustav Adolfs porträtt i röd, polsk rock.⁸⁰ Av unik typ vittnar det även genom sin ganska mårgfulla människoskildring om en viss förtrogenhet med konungens drag; av en jämförelse framgår att konstnären är den samme som signerat ryttarbilden i Uppsala, alltså Arendtz.

Romrodseriens andra Gustav Adolf-bild, den i svart dräkt, är mindre märklig men står typologiskt nära det betydande helfigursporträtt på samma ställe, som vi i annat sammanhang betecknat såsom en kopia av Arendtz efter Jacob van Doordt.⁸¹ Den fasta utgångspunkten för dessa attribueringar utgör det nämnda Uppsalaporträttet, vars signatur, »Cornelivs Arnold fecit Anno 1636», trots den något avvikande namnformen allmänt tolkats som Cornelius Arendtz, heltvisst med rätta.⁸² Den otymplige springaren på denna jätteduk är icke ägnad att ingiva någon större respekt för konstnärens teckningsförmåga; men bristen i detta avseende råkar man här liksom i hans övriga porträtt observera särskilt på grund av dess kontrast mot den eljest modernt realistiska prägeln. I de delar av duken, som undsluppit tidens tand, lägger man märke till en impressionistisk flotthet i de pastost målade spetsarna och guldstickningarna; och det kraftiga färgskiktet förhindrar icke en mjukt flytande formgivning. Figurens vridning inåt är ganska övertygande framställd; dessutom äro ena armen och händerna målade i perspektivisk förkortning. I motsats till de tidigare mästarna har Arendtz låtit den plastiska formen komma till heders. Det troliga är väl att han trots sin faders verksamhet i Sverige fått tillfälle till utländska studier, men han kan även ha hämtat impulser från 1620-talets betydande målare vid svenska hovet. I fråga om det stora Romrodporträttet torde detta framgå av drag, som äro typiska för

⁸⁰ Reprod. i S. Strömbom, a. a., fig. 47; jfr. fig. 79.

⁸¹ K. E. Steneberg, a. a.

⁸² Eichhorn, a. a.; A. Hahr i Sv. biogr. lexikon.

van Doordt och troligen blivit kopierade efter denne; särskilt de tunga, pösiga draperierna ge anledning till en jämförelse. Sådana återkomma på flera av Arendtz' arbeten från denna tid. Även van de Plas, Hoefnagel och Geldorp Gortzius kunna givetvis ha påverkat honom.

Fig. 21. Gustav Vasa. Romrod.

I ett något hårdare skick återkommer Romrodbildens formför-
råd i ett annat helfigursporträtt från tiden omkring 1630, det av
Carl Banér (fig. 23), tillhörigt den imposanta samlingen på Sjöo.
Målaren är tydligen även här Arendtz. Av en utmärkt verkan genom
sitt färgackord i svart — i dräkten — och rött — i förhängen,
strumpor och rockens slitsar —, fängslar porträttet ytterligare

genom den vackra, lätta penselföringen och den goda karaktäristiken. Draperierna visa en uppbyggnad i ett undre, kraftigt skikt och en överliggande lasur, som tekniskt kännetecknar van Doordts arbeten men icke med denna kraftiga materialverkan kan konstateras i tidigare svenska porträtt. I all sin modernitet förråder Arendtz

Fig. 22. Margareta Leijonhuvud. Romrod.

emellertid särskilt i denna målning ett beroende av den svenska stilen; stelheten i uppställningen får sålunda kanske förklaras bero på traditionens makt. Frågan om vad som är ursprungligt och vad som är nytt hos denne övergångsmästare kan ej med större visshet besvaras förrän säkra arbeten från det första decenniet av hans verksamhet blivit fastställda; sådana hade givetvis varit av större

intresse i här behandlade sammanhang.⁸³ Hans senare, nu med några exempel belysta konst torde utan svårighet kunna hållas i sär från Jacob Elbfas', under vars namn hans porträtt i allmänhet förekomma.⁸⁴

Uppradandet av svenska porträttmålningar skulle kunna fortsättas liksom antalet konterfejarnamn kunde ökas. Men några fixpunkter skulle man inte vinna därmed, ej heller några sammanhang. Okänd är t. ex. den målare som 1627 med initialerna J. L. signerat Joh. Bureus' porträtt på Gripsholm. Samma hand har utfört det Elbfas tillskrivna porträttet därstädes av Claes Bielke 1623 samt dess replik på Tyresö.⁸⁵ Tekniken med dess i undermålningen utsparade skuggor samt pastosa streck i hår- och skäggstrån igenkännes lätt. Särskilt Claes Bielke-porträttet är i sin stela ytstil ett karaktäristiskt arbete av äldre skola. Kan dess konstnär vara Hans Lüneburg, en målare som arbetade hos Karl IX och på vilken initialerna kunde passa in? Denna och andra frågor får kanske framtiden besvara.

*

Vid sidan av tillfälliga och isolerade företeelser kan forskningen fastställa längre, fortlöpande sammanhang, som utgöra den svenska konsthistoriens egentliga stomme. Det har varit vår avsikt att under en period, som sträcker sig från 1560- till 1620-talet och som både inledes och avbrytes av en konstnärlig högkonjunktur med import av nederländska målare, påvisa en dylik kontinuitet inom Vasatidens porträttmåleri. Förhållandet kan å ena sidan utläsas ur arkivaliernas konstnärsnotiser, å andra sidan konstateras genom tekniska och stilkritiska iakttagelser på bevarade porträtt. Det kan här icke vara tal om annat än ett första, ofullständigt försök att belysa frågan. Som förutsättning för ett vidare arbete efter denna linje kräves bl. a. en mera allmän förståelse för de lättförgängliga dukarnas oskattbara, nationella värden och i flera fall en därmed ökad övertygelse om nödvändigheten av konserverande åtgärder.

⁸³ Närmast torde ifrågakomma Kristina Stures och Joh. Messenius' porträtt på Gripsholm; reprod. i Gripsholmskat. 1927.

⁸⁴ Som Elbfas' tidigaste bevarade arbete torde man kunna anse Anna Marg. Stures porträtt på Romrod, dat. 1624. G. W. Fleetwood, a. a., pl. II.

⁸⁵ Reprod. i Gripsholmskat. 1927 samt i Nord. museets årsbok 1933.

Fig. 23. Carl Banér. Sjöö.

Ett intresse utöver det rent personhistoriska eller estetiska kan till följd av traditionssynpunkten avvinnas tidens porträttkonst. I första rummet tvingas man att fråga efter dess stilistiska ursprung. Av det faktum att dess inledande mästare äro av nederländsk extraktion visar den knappast några spår; i varje fall finner man efter Erik XIV:s regeringstid intet av den plastiska realism, som är det nederländska måleriets kännemärke. Kompositionellt torde till en början porträttens egenskap av hovkonst ha varit utslagsgivande, en omständighet som särskilt genom van Uthers verksamhet blir av betydelse. Att det internationella hovporträttets inlärdas schema sedermera ängsligt upprepas hos van Uthers efterföljare är icke ägnat att förvåna; den svenska konstkulturen var ung och obetydlig, och senare invandrade målare ägde icke någon tillräckligt stark och motsatt egenart för att åstadkomma en inriktning i nya spår.

På så sätt kommer utvecklingen att omsider präglas av en insulär slutenhet och självständighet, och det är detta drag, som vi ha särskild anledning fästa oss vid. Stilistiskt märkes en konsekvent förskjutning, i det att de taktila värdena trängas undan och det tvådimensionella till sist behärskar fältet. I porträtten från 1600-talets första fjärdedel kan man sålunda med beteckningarna ytmässig, frontal och konturbetonad framhäva tre sidor av en och samma stiltendens, av en manieristisk utveckling, vars orsaker inte utan vidare kunna fastställas. Teorien om den geografiska miljöns betydelse för stilbildningen synes vara av det stoff, som drömmar vävas av; på sin höjd kunde man framhålla det ytmässiga dragets framträdande i allt måleri, som mera baserar på konvention än på naturiakttagelse. Denna åsikt stödjdes i vårt fall av det faktum att porträttens ansikten, det enda parti som med nödvändighet förutsätter ett studium av modellen, visa en plastisk utformning i tydlig motsättning till dukarnas ytkaraktär i övrigt. Oavsett alla värdeomdömen i detta sammanhang skulle man till sist vilja betona, att även om Cranach och andra samtida tyskar visa en liknande plan hållning, de traditionella Vasatidsporträtten ge ett bestämt intryck av särprägel. Deras stil är resultatet av en självständig utveckling inom landet och kan därför med rätta kallas svensk.

"GE PÅ KAKAN"

EN GAMMAL VÄSTGÖTSK BRÖLLOPSED
OCH DESS URSPRUNG

AV

KARL GUSTAV LJUNGGREN

En bröllopped, som har varit vida spridd i Norden, var överlämnandet av skänker till brudparet vid något tillfälle under själva bröllophögtidligheterna. En mycket vanlig form för detta överlämnande tycks ha varit, att man lade de gåvor, som bestodo av kontanter, i en skål eller på en tallrik, vilken antingen ställdes på ett bord eller också fick cirkulera bland bröllopgästerna. Bruket att ge dylika »skålpengar» är känt från de mest skilda håll i Sverige och Finland. Från Gnosjö, Västbo hd Jönköpings län, finns, för att nämna ett enda belysande exempel, en utförlig skildring,¹ hurusom man på bröllopets andra dag åt storfrukost vid 11-tiden, varefter prästen och brudparet satte sig främst i rummet och överlämnandet av »skålapenningar» vidtog. Med »skålapenningar» avsågs här som på flera andra ställen icke endast kontanter utan brölloppsskänker i allmänhet. Ofta överlämnades i så fall icke själva gåvan, men givaren tillkännagav för de församlade sin avsikt att skänka brudparet så och så mycket. När denna procedur var undanstökad, var det på många håll sed att samla in pengar till någon eller några andra personer, som hade haft med bröllopet att skaffa, präst eller klockare eller kyrkvaktare, köks- eller serveringspersonal, spelmännen, de fattiga o. s. v.

Även i Västergötland har denna sed varit bruklig. Ett exempel må anföras ur en skildring av livet i Döve by, Börstigs sn, Frökinds hd.² Det heter här i fråga om bröllop bl. a.: »Mot slutet av middagen, då stämningen var hög, gick en skål kring bland bordsgästerna, vilka däri skulle lägga pengar till bruden, s. k. skålpengar, och att det då ansågs som heder att överbjuda varandra, är naturligt.»

Emellertid omtalas på en del håll i Västergötland en originell bröllopped, som uppenbarligen måste betraktas som en provinsuell modifikation av denna sed att »ge i skålen». På sina håll har man

¹ F. J. E. Eneström, Gnosjöborna, s. 69 f.

² Efter J. Götlind, Saga, sägen och folkliv i Västergötland, s. 170.

nämligen i stället för en skål eller en tallrik använt en brödkaka, och på denna ha penninggåvorna till brudparet lagts.

Det äldsta av mig kända belägget på denna sedvänja förekommer i en av Alingsås landsförsamling 1766 antagen stadga angående överflödets förekommande vid bröllop och andra sammankomster.¹ I det även ur allmän kulturhistorisk synpunkt mycket intressanta tredje momentet i denna stadga heter det bl. a.: »På Bröllopen gifwes och förtäres ej oftare Bränwin, än första Bröllopsdagen en sup om morgonen, den andra när Middags-Måltid börjas, den 3:dje då man, som det kallas, *gifwit på Kaka*² och 4:de supen wid qwällmål». Man gav alltså här på kakan mellan middagsmåltiden och kvällsvarden, väl snarast i omedelbar anslutning till den förstnämnda. Ifrågavarande överflödsförordning blev genom att den publicerades i Inrikes Tidningar vida bekant och berömd och mönster för en del andra förordningar med liknande syfte.³ Under inflytande av Alingsåsförordningen har säkerligen ett stadgande i ett sockenstämmoprotokoll från 1768 från Östad sn, Ale hd, kommit till. Det heter här i fråga om bröllop: »de de *gifvit på Kakan* kan den som behagar få en sup».⁴ Nästa av mig anträffade belägg förekommer i Sophie von Knorrings 1843 utkomna roman Torparen och hans omgivning D. 1, s. 86. Här berättar författarinnan, som var född på Grävsnäs i Bjärke hd, Västergötland, och som framlevde större delen av sitt liv på landsbygden i sin fäderneprovins, hur den rike patron P. på det västgötska godset Grantorp ställer till bröllop för drängen Gunnar och pigan Lena. Det heter därvid om patronen, att han »gick... fram till sin byrå, drog ut sin penninglåda, framtog en rätt vacker summa för att — såsom man fordom kallade det: »lägga i skålen» eller »*gifva på kakan*» för de nygifta, men som nu skulle öfverlemnas dem på ett högst osmakligt sätt, nemligen under dans med bruden».⁵ Av detta yttrande synes framgå, att seden att »ge på

¹ Tryckt i Inrikes Tidningar 1766, nr 54 (19/7).

² Kursiveringarna äro överallt förf:s.

³ Jfr Svensk Juristtidning 1934, s. 416 ff., där en förordning meddelas från Bergsjö i Hälsingland, i vilken det direkt utsäges, att den kommit till med anledning av »Alingsås Landsförsamlings berömliga författning».

⁴ Meddelat av C. M. Bergstrand i Kulturbilder från 1700-talets Västergötland D. 2, s. 94.

⁵ I samma bok, s. 41, omtalas i samband med det stundande bröllopet »dansepenga», vilket i en not förklaras som »penningar som bröllopsgästerna gifva bruden».

kakan» var föråldrad eller bortlagd i den eller de trakter, som fru v. Knorring haft i tankarna i sin skildring. Emellertid ha vi andra uppgifter, som ge vid handen, att ifrågavarande bruk på sina håll förekommit ganska långt fram i tiden. Den bekante västgötaskildraren Johannes Sundblad har följande uppgifter om bröllop hos den västgötska allmogen: »Mot slutet af måltiden började skålgifningen. Framför brudparet ställes nämligen en tallrik — fordom säkerligen en skål — på hvilken man lade de kontanta gåfvor, som förärades brudparet . . . De, som ej kommo med gåfvor in natura, gåfvo penningar, hvilka lades på tallriken. På somliga orter, såsom i trakten av Borås, kallas detta att »ge på kaka». En stor sådan lägges nämligen framför presten, och på denna kaka nedläggas gåfvorna, ifall de bestå af penningar. För hvarje gåfva tackar presten, under det att ett par blosshållare ute på golfvet hålla en öppen säck framför sig, den de oupphörligt rysta liksom för att skaffa mera rum. Härunder sjunga de en sång, af hvilken jag dock ej ihågkommer mer än dessa strofer:

Den som är käcker
Ger nå'et i säcken;
Den som är huller
Ger säcken fuller.»¹

På ytterligare några ställen i litteraturen finnas uppgifter om denna sed, vilka lämna upplysningar om en del nya detaljer. I en 1901 utförd uppteckning från Kilanda, Ale hd,² heter det i fråga om bröllopsmåltiden: »Så skulle de ta upp bruareskänk. *Det la de på en kaka* till brudparet, släktingarna. Det har de visst tagit bort nu, men för en fem år sedan var det så . . . Och kokerskan och källarsvennen och spelemannen la de också till, så dem slapp brudparet betala.»³ Det kanske mest intressanta i denna skildring är uppgiften, att »för en fem år sedan var det så», dvs. bruket skulle, om detta är riktigt, ha förekommit ännu vid mitten av 1890-talet.

¹ J. Sundblad, Gammaldags seder och bruk, s. 246 f. Den nämnda visan är i något utförligare skick citerad hos Eneström, a. a. s. 70, men blosshållarna med säcken omtalas ej från Gnosjö.

² Uppteckning av Maria v. Zweigbergk 1901 (efter en nära 80-årig smed), meddelad av J. Götlind, a. a. s. 178.

³ I en uppteckning från Alingsås landsförs., Kullings hd, omtalas »Lägga på kakan åt kokerska och spelemän».

Även Klas Olofsson omtalar seden att »*ge på kakan* eller *ge på fatet*».¹ Han berättar: »Sedan prästen, där han var närvarande, eller annars annan förnämlig, vid måltidens avslutande hållit ett litet tal för saken, gick ett fat med en kaka uppå ikring bordet, varpå eller varvid gästerna gävo pengar eller löften om gåvor till brudparet.² Eller ett fat ställdes framför prästen, som tog emot. Eller ett fat på ett särskilt bord, just måltiden slöts (Sandhult, Bredared). Fatet gick ikring bordet flera gånger för gåvor: till brudparet, prästen, spelmannen och kokerskan (S. Ving).» Här få vi bl. a. upplysning om att man liksom vid skålgivningen avlade löften om gåvor, om man icke lade kontanter.

I arkivmaterialet från Västergötland äro uppteckningarna angående denna sed talrika, men bruket har efter allt att döma haft ett begränsat utbredningsområde med tyngdpunkt i de norra och västra delarna av Älvsborgs län, från vilka trakter många belägg finnas.³ Från östra och södra delarna av länet finnas inga meddelanden om detta bruk, och förfrågningar, som jag här gjort, ha besvarats nekande. Beträffande sedens förekomst utanför Älvsborgs län finnas endast sporadiska belägg. Den omtalas i en uppteckning från Askim i Askims härad, Göteborgs och Bohus län. I Skaraborgs län har den endast upptecknats från Essunga, Barne hd, alltså invid gränsen till Bjärke hd i Älvsborgs län, men av uppteckningarna att döma tycks det även där ha varit vanligare med »skålepengar». Utanför Västergötland är bruket endast belagt från det till »kakområdet» i Älvsborgs län gränsande Inlands Södra hd i Bohuslän.⁴ Här ställdes

¹ K. Olofsson, Folkliv och Folkminne i Ås, Vedens och Gäsene härader i Västergötland I: 36.

² Jfr att enligt en uppteckning från Skepplanda, Ale hd, lade man även t. ex. en ko, ett svin, ett får på kakan, dvs. utlovade en ko osv. som gåva.

³ Så finnas i Västsvenska Folkminnesarkivet i Göteborg, enligt vad fil. lic. C. M. Bergstrand godhetsfullt meddelat mig, belägg från Berghem i Marks hd, Lerum, Skallsjö, St. Lundby i Vättle hd, Skepplanda, Kilanda, Östad i Ale hd, Upphärad i Flundre hd, Erska, St. Mellby, Magra i Bjärke hd, Alingsås landsförsamling, Brättensby, Landa, Tarsled, Fölene, Hemsjö och Eggvena i Kullings hd, Kvinnestad i Gäsene hd. Härtill kunna läggas de ovan anförda uppgifterna från Sundblad och Olofsson. Några större variationer tyckas icke ha förekommit; i Hemsjö använde man uttrycket »förgylla kakan», och i Berghem talade man om att »lägga på kakor» och hade två brödkakor i stället för en.

⁴ J. A. Thorkelsson, Om bröllopsfirandet på södra Inland (Bohuslänska Folkminnen, redigerade av D. Arill, s. 141).

framför bruden »ett tenn- eller porslinsfat, och därpå placerades en kransekaka, på vilken brudskänkerna lades». Dessa bestodo vanligen av pengar eller silverskedar, silvertumlare o. d. Då högen blev för stor »passade en av bondkvinnorna på och lade dem i fatet under kakan». Jämte fatet med kakan funnos ytterligare ett par tallrikar, på vilka man offrade dels »vaggepengar» till brudparet, dels pengar till musikanterna.

Man skulle kunna vänta sig något belägg från norra Halland, som gränsar intill västgötska områden, där bruket förekommit, men mina förfrågningar ha här givit negativt resultat.¹

Vi kunna alltså konstatera, att seden att »ge på kakan» varit inskränkt till ett förhållandevis begränsat område i sydvästra Västergötland och angränsande delar av Bohuslän, under det att annars »skålgivning» varit den vanliga formen för överlämnande av bröllopsgåvor. I fråga om brukets ålder veta vi endast, att det fanns på 1700-talet, men fastän ingenting hindrar, att det kan vara äldre, torde det knappast ha varit av hög ålder. Detta visas kanske delvis av den relativt obetydliga, till ett visst område koncentrerade utbredningen, vidare och framför allt av sedens ursprung, vilket jag tror jag mig finna i Gamla Testamentet. I så fall bör man snarast förlägga brukets uppkomst till en tid, då innehållet i Gamla Testamentet hunnit bliva någorlunda välbekant för folk, och vi komma då till det resultatet, att förutsättningarna för att »ge på kakan» knappast funnits före 1500- eller 1600-talen.

Vid första påseendet förefaller det onekligen påfallande, att man på sina håll utbytt en skål eller en tallrik mot en brödkaka, som ju icke gärna kunde erbjuda några praktiska fördelar. Något direkt symboliskt tycks heller icke kunna utläsas ur bruket. Inga uppgifter finnas om att kakan förtäres eller delas ut, utan dess funk-

¹ För beredvilligt lämnade upplysningar och svar på förfrågningar angående »ge på kakan» står jag i tacksamhetsskuld till fil. lic. D. Arill, Torsby, fil. lic. C. M. Bergstrand, Västsvenska Folkminnesarkivet, Göteborg, lektor Kj. Bondevik, Haugesund, docent J. Götlind, Folkminnesarkivet, Uppsala, Skriftställaren J. Kalén, Göteborg, amanuens A. Nilsson, Folkminnesarkivet, Lund, fil. mag. K. Rob. V. Wikman, Åbo, lantbrukare P. Östberg, Väberga, Åsarp och e. o. hovrättsnotarie S. O. Östberg, Jönköping. Då uppsatsen kommit till i samband med utarbetandet av artikeln »kaka» i Svenska Akademiens Ordbok, har jag givetvis också använt SAOB:s samlingar.

tion förefaller uteslutande ha varit tallrikens.¹ Då vi nu i Bibeln finna en situation, som erbjuder stora likheter med den västgötska seden, synes det mig troligt, att ett direkt samband föreligger.

Det bibelställe, som jag syftar på, finnes i Tredje Mosebok 7, som innehåller en del tillägg till lagarna om skuldoffer och tackoffer. I fråga om det senare slaget av offer heter det (v. 11—13) i 1541 års bibel: »Och thetta är tackoffers lagh, thet man Herranom offerar. Wilia the göra itt loffoffer, så skola the offra osyradhe kakor, blandadhe medh olio, och osyradhe tunkakor bestrokna medh olio, och panno bakadhe semlokakor blandadha med olio. Och sådana offer skola the göra på een kako aff syrat brödh til sitt tackoffers loffoffer, och itt aff thy allo skal offras Herranom til Heffoffer, och skal höra Prestenom til som stencker tackoffrens blodh.»²

Här ha vi alltså ett fall, där det talas om att offer skola fram-bäras på en brödkaka. Vidare är det fråga om offer, som fram-bars med anledning av någon glädjande tilldragelse, om tackoffer. Då dessutom termen »offer» titt och ofta användes i sammanhang med bruket att »ge på kakan» (och även med skålgivningen), förefaller det ytterst sannolikt, att just det citerade stället i Leviticus ligger till grund för det västgötska bruket. Man kan antaga, att någon bibelkunnig vid något tillfälle funnit det tilltalande att anknyta överlämnandet av bröllopsgåvor till bibelns stadgande om tackoffer och att den så lancerade formen vunnit gehör inom ett visst område. Så småningom har man väl glömt bort anknytningen till bibeln, ty ingenstädes har jag funnit någon antydning om att brukets ursprung skulle vara att söka i Skriftens ord. En bidragande orsak härtill kan ha varit, att redan ganska tidigt bibelöversättningar utkommo, i vilka det här ifrågavarande stället har en helt annan lydelse.

¹ På sina ställen förekom det, att man delade ut kakor till dem, som gävo brudskänk. Som exempel härpå kan anföras ett ställe ur en hos A. Bondeson, Allmogebertättelser, s. 14, förekommande skildring av ett bröllop i Krogsered i Halland: (Efter vigseln begävo sig bröllopsgäster och åskådare till prästgården) »Så gick där en skål ikring, och de fingo ta med en sked peppar och brännevin, så mycket de ville, och så fingo de *skålakakor* med, hvar sin. Och tänken, desse främmande gäfvu hvar sin plåt i brudskänk.» Något samband mellan detta bruk att överlämna kakor och att »ge på kakan» har jag icke kunnat konstatera.

² Om man bortser från den något moderniserade stavningen, erbjuder 1703 års bibel inga olikheter.

Den gamla bibelöversättningens formulering av stadgandet om tackoffer vilar nämligen på ett missförstånd vid översättningen. Missförståndet ligger dock icke enbart hos de svenska översättarna, ty dessa återge blott Luthers översättning: »*Sie sollen aber solchs offer thun, auff einem Kuchen vom geseurten brod*». Luther i sin tur följer den grekiska kontexten: Ἐπὶ ἄρτοις ἀζυμίταις προσοίσει τὰ δῶρα αὐτοῦ ἐπὶ θυσία ἀνέσεως σωτηρίου αὐτοῦ.

Vända vi oss däremot till den latinska kontexten, finna vi, att den till synes avviker, i det att här ej talas om något frambärande på en kaka. Versen lyder, insatt i sammanhanget: (v. 12) . . . *offerent panes absque fermento* . . . (v. 13) *Panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum quae immolabitur pro pacificis*, dvs. »de skola offra kakor av osyrat bröd . . . Därjämte (skola de offra) kakor av syrat bröd tillsammans med tackoffret» osv. I själva verket har den grekiska texten samma innebörd, i det att prepositionen ἐπὶ inte bara betyder »på» utan också bl. a. kan betyda »jämte», »tillsammans med». Detta tycks Luther ha förbisett, och så har han förmodligen valt den betydelsevariant av ἐπὶ, som för honom stod som den vanligaste i förbindelse med dativ, vilket så haft till följd en ganska stor diskrepans med den latinska texten.

I modernare tyska bibelöversättningar har den bristande överensstämmelsen iakttagits och rättats, och redan ganska tidigt på 1800-talet har det ifrågavarande textstället också ändrats i svenska provöversättningar.¹ 1878 och 1893 års provöversättningar ha stannat för den nya tolkningen och i 1917 års bibel har denna definitivt fastslagits (:jämte kakor av syrat bröd skall han bära fram detta sitt offer osv.). Inte bara seden »att ge på kakan» har sålunda försvunnit, utan även dess litterära förutsättning har utplånats i och med tillkomsten av modernare bibelöversättningar.

¹ 1774 års provöversättning har ännu den gamla formuleringen, likaså Bibelkommissionens provöversättning 1864. Samma kommissions översättning 1837—1844 har emellertid: »Jämte sådana kakor skall han till sitt offer offra syrade bröd: Sitt tack-offer jämte sitt lof-offer». Lindgrens provöversättning 1854—1862 har någorlunda samma tolkning, och detsamma är fallet med H. M. Melin, Den Heliga Skrift i berigtigad öfversättning och med förklarande anmärkningar. I en not säger Melin om kakorna av syrat bröd: »som ej hörde till offret, utan medtogs av den offerande, för att användas wid offermåltiden. Andra: på kakor etc. så att den syrade brödkakan skulle begagnas liksom en tallrik för de osyrade offerkakorna.»

Den här behandlade seden synes mig vara ett icke ointressant exempel på den betydelse Bibelns ord kunnat ha för folkliga seder och bruk, och på hur en tolkning, som kommit till på grund av ett missförstånd, kunnat skapa och hålla vid makt en sed, som kanske vid första påseendet verkar något egendomlig men som vid närmare granskning visar sig ha en klar och nära till hands liggande motivering.

SOPHUS MÜLLER

AV

J. E. FORSSANDER

Den 24 februari 1934 avled den nordiska arkeologiens nestor, f. direktören för det danska Nationalmuseets förhistoriska avdelning Sophus Müller. Vetenskaps societeten i Lund räknade Sophus Müller som en av sina få hedersledamöter.

Med Sophus Müllers bortgång förlorade den europeiska fornforskningen inte bara en föregångsman och mästare av vördnadsbjudande mått utan därtill ett geni, som ännu i sin ålders höst var mäktig att skänka vetenskapen fullödiga prov på ett med åren måhända allt klarsyntare skarpsinne. Hans forskargärning avslutades med ett monumentalt verk över »Jernalderens Kunst i Danmark», vilket förelåg i tryck tre veckor före hans död. Sophus Müller var då i det närmaste 88 år gammal.

När under 1800-talets första årtionde planerna på ett Danmarks Nationalmuseum stodo inför sitt förverkligande, skrev professor R. Nyerup, museets egentlige grundläggare, på tal om det i samlingarna ingående fornsaksbeståndet: »Alt det, som er fra den ældste Hedenold, svæver for os som i en tyk Taage, i et umaaleligt Tidsrum. Vi veed, at det er ældre end Kristendommen, men om det er nogle faa Aar eller nogle hundrede Aar — ja maaske over tusinde Aar — ældre, det er moxen lutter Gisninger.»

Nordens äldsta historia låg ännu i början av 1800-talet höljt i ett ogenomträngligt dunkel. De arkeologiska samlingarna voro enbart kuriosakabinett, och fornsaksmaterialets tysta språk hade ingen kunnat tolka. De första trevande försöken i denna riktning utfördes av Nyerups efterträdare C. J. Thomsen, och i slutet av 1820-talet hade denne nått fram till en upptäckt av grundläggande betydelse för den arkeologiska forskningen. Han kunde konstatera, att museets — främst genom hans energiska samlarverksamhet — snabbt växande fyndmassa på ett naturligt sätt lät sig uppdelas i bestämda, artskilda grupper, vilka sammanställda syntes återspegla en successiv utveckling. Denna utvecklingsprocess namngav han med termerna stenålder, bronsålder och järnålder (1836).

Thomsens teori vann snart allmänt erkännande. I Sverige upptogs och utvecklades den vidare av Sven Nilsson, och sedan Bror Emil Hildebrand 1830 knutits till universitetsmuseet i Lund, genomförde han, efter studier hos Thomsen i Köpenhamn, en nyordning av Lundasamlingarna i enlighet med treperiodsystemets grundsatser. I Danmark vann Thomsen en ivrig och genial anhängare i den unge J. J. A. Worsaae, den man som säkerligen med full rätt be-tecknats som »Grundlægger af den forhistoriske Archæologi som Videnskab».

Worsaaes förtjänster om den arkeologiska forskningen i Nord-europa ligga främst däri att han lade grunden till en materialin-samling och materialbearbetning efter metodiskt strikta linjer. Han klarlade vikten av fackmässigt utförda undersökningar i fältet, var-igenom en i våra dagar oersättlig källa för fornforskningen, fynd-iakttagelsen, för första gången blev till sitt fulla värde uppmärk-sammad, och varigenom de fasta fornminnesmärkena för första gången kunde bringas i samklang med det arkeologiska stoffet. Så anvisade han vägen till ett arbetsfält av oöverskådliga mått, och ur den synpunkten kan den arkeologiska vetenskapens väldiga land-vinningar under föregående och vår egen generation i mångt och mycket ledas tillbaka på arvet från Worsaae. Arvtagare blev fram-för andra Worsaaes hängivne lärjunge Sophus Müller.

Alltifrån begynnelsen av sin i det närmaste 70-åriga forskar-gärning leddes Sophus Müller av en sunt kritisk inställning till det arkeologiska materialet som grundval för en historieskrivning. Han var den förste att erkänna fornsaksstoffets starka begränsning som historiskt källmaterial, men blev också en av de främste att hävda dess obestriddliga vetenskapliga värde. I kärv och stridslysten form framlade han sina synpunkter på de rent metodiska spörsmålen i en av den senare forskningen tyvärr alltför litet uppmärksammas studie »Mindre Bidrag til den forhistoriske Archæologies Methode» (1884). Avhandlingen hade tillkommit i främsta rummet som en kritik av vad han själv kanske något ironiskt kallade »den svenske Typologi», den av Oscar Montelius och Hans Hildebrand uppbyggda tesen att »*allenast* genom ett aktgivande på fornsakernas egendom-ligheter, öfverensstämmelser och skiftningar» vinna närmare kun-skap om dessas inbördes samband. Sophus Müllers dom över den nya läran blev hård. Han formulerade den med orden: Typologien

er enten ikke nogen ny, eller ikke nogen videnskabelig Methode. — Gentemot det snævt typologiska betraktelsesättet ställde han satsen om »*den archæologiske Sammenligning som Grundlag for Slutning og Hypothese*».

Hans hårdhänta kritik gällde all typologisk spekulation utanför ramen av ett äkta primärmaterial, de slutna fyndkomplexen, och i så måtto blev programskriften även en stridsskrift. Med berått mod sökte han förgöra en i hans ögon påtaglig irrlära, som kunde få de vådligaste konsekvenser för den arkeologiska forskningens framtid. Men han var ingalunda blind för att den skola han bekämpade inte handlade i enlighet med sina teser. Kritiken gällde en principfråga av rent metodisk innebörd, men var inte riktad mot Montelius' forskargärning. Sophus Müller stod alltid beredd att saluera sin store svenske kollega, men på stridsmäns manér med svärdet och inte med blommor i sin hand. Att mötet dememellan ofta ledde till konflikt, får emellertid främst tillskrivas den yngres hårdare och samtidigt lättantändligare sinnelag.

De båda mästarna voro kontraster till hela sin läggning, inte minst i sin rent vetenskapliga inriktning, men just därför kunde de på ett sällsynt lyckligt sätt komplettera varandra. Oscar Montelius var den mer vittfammande och den originellare begåvningen av de två, Sophus Müller representerade i stället en mer djupplöjande och därför i viss mån solidare forskarnatur. Medan Montelius, liksom Hildebrand, med förkärlek sökte sig in på intuitionens genvägar, kämpade Sophus Müller sig fram med svårhanterligare, men för det långa loppet mer betryggande hjälpmedel.

I enlighet med sin store lärofaders, Worsaaes, intentioner satte han som ett livsvillkor för den arkeologiska forskningen insamlandet av ett fullt tillförlitligt material, allsidigt belyst av noggranna fyndiakttagelser och detaljerade fyndbeskrivningar. Så tillkom på hans initiativ en lång serie av storstilade fältundersökningar, genom vilka han bokstavligen grävde fram den ena epoken efter den andra av Danmarks förhistoria. Hans insats på detta område markerar en ny era för den nordeuropeiska fornforskningen, men den förtjänar sitt erkännande även ur den synpunkten, att den danska grävningstekniken sådan den utarbetades av Sophus Müller och hans skickliga medhjälpare blev ett mönster för hela Europas förhistoriska arkeologi.

Med den väldiga fyndmassa, som fältarbetena bragte i dagen, omskapade Sophus Müller det danska Nationalmuseet till en av samtidens rikaste men också bäst ordnade museiinstitutioner. Den omfattande nydaningen, som sträckte sig även långt utanför den förhistoriska avdelningen, genomdrev han med en diktators starka vilja — nödtorftig hänsyn visade han endast, med en diplomats smidighet, gentemot de anslagsbeviljande myndigheternas krav. Efterhand växte emellertid fyndstoffet därhän att museisalarna började påminna om sannskyldiga magasin, i vilka besökaren endast med möda kunde lotsa sig fram mellan frimontrer och väggskåp. Sophus Müller befordrade nog denna utveckling med ett visst välbehag, ty därbakom låg målmedveten politik. Genom att så påtagligt kunna illustrera samlingarnas skrämmande trångboddhet ville han framtvunga en genomgripande utvidgning av museet och därmed också en definitiv lösning av sitt stolta museiprojekt, ett värdigt, fast organiserat Danmarks Nationalmuseum. Sedan han på gamla dagar lämnat museets ledning, fick han uppleva, att hans hårda, entusiastiska kamp av andra fördes vidare till seger. Den storstilade plan för Nationalmuseets omorganisation, som nyligen i princip förverkligats, har också på väsentliga punkter präglats av hans idéer.

De arkeologiska undersökningarna ute i fältet å ena sidan och museiarbetet å den andra ingingo som självklara led i hans rent vetenskapliga verksamhet. Resultaten läto ej heller länge vänta på sig.

Med »De jyske Enkeltgrave fra Stenalderen» (1898) klarlade han en dittills till sin karaktär okänd, mäktig kulturgrupp i Danmarks stenålder, och de nya vetenskapliga rön han här kunde registrera blevo av epokgörande betydelse inte bara för den nordiska utan i lika hög grad för den kontinentaleuropeiska forskningen, ja, Sophus Müllers undersökningar från 1898 bilda ännu i denna dag den enda fasta utgångspunkten för klarläggandet av väsentliga sidor av det senneolitiska Europas kulturella utgestaltning.

Två år senare föreligger ett verk av samma storstilade karaktär, »Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark», tillkommet under medverkan av en rad forskare av skilda discipliner med Sophus Müller som den ledande kraften. De tyngst vägande avsnitten bära också hans namn. Han framlägger här för första gången en arkeolo-

giskt allsidigt belyst bild av kulturförhållandena i Danmark under den stenåldersepok, som föregår stenkammargravarnas tid. Verkets bestående värde illustreras väl bäst därav att det alltjämt, 34 år efter utgivningen, är ett av den europeiska stenåldersforskningens flitigast citerade arbeten.

Med samma djupplöjande syftning vänder han sig mot andra problemkonstellationer i bl. a. »Danevirke, archæologisk undersøgt, beskrevet og tydet» (1901, tills. m. C. Neergaard), »Flintdolkene i den nordiske Stenalder» (1902), »Boplatsfundene, den romerske Tid» (1906), och som den sista monografien i serien av vittfamnande fältundersökningar följer 1919 hans torrt sakliga, innehållsrika »Boplandsfund fra Bronzealderen». I dem alla öppnar han nya perspektiv för forskningen och banar väg till förut obearbetade, numera centrala forskningsområden.

Som kallt analyserande arkeolog har Sophus Müller åt den nord-europeiska fornforskningen skapat en solid underbyggnad av åtminstone i våra ögon oförstörbart material. Sina största triumfer vann han emellertid ej som arkeolog allenast utan som humanist i detta ords fullaste och bästa bemärkelse. Hans egenartade forskarpersonlighet står oss ännu alltför nära, för att hans insatser skall till sitt rätta värde kunna mätas med historiens måttstock, men det kommer kanske att visa sig, att det till väsentlig del var tack vare hans djupt rotade historisk-humanistiska inriktning, som fornforskningen kunde bryta sig ut ur sin museala isolering och med framgång hävda sin plats i historievetenskapernas skrå. Ingen ägde i varje fall som han förutsättningar att utbygga arkeologien till en historievetenskap med vidare syftning än fornsaksschemata och typologiska serier. Det har han visat klarare än någonsin i sitt imponanta verk »Vor Oldtid» (1897).

I »Vor Oldtid» tecknar han på ett bländande, manligt språk sitt fäderneslands historia, sådan denna återspeglar sig i det då kända arkeologiska materialet, »fra Stenalderens Skaldynger til Christusbilledet paa Jellingestenen». Arkeologiens slutgiltiga mål förlägger han bortom det arkeologiska materialet självt. Han stannar inte i sitt sökande, när han funnit och beskrivit fornsaker och fornminnesmärken, därbakom söker han människan, som format dem. Det torra fyndstoffet blir levande liv, blir historia. Med rätta har

man betecknat »Vor Oldtid» som ett hittills oöverträffat mästerverk, utan motstycke även i modern arkeologisk litteratur.

Den bild han 1897 gav av Danmarks förhistoria kunde helt naturligt så småningom ej undgå en grundlig korrigerig. Sophus Müller lämnade själv de väsentligaste bidragen härtill. »Vor Oldtid» lät han dock aldrig återuppstå i ny gestalt. Han fullföljde sitt verk efter samma linjer, men inom topografiskt snävare utstakade gränser, och så tillkom »Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen» (1904), Vendsysselstudier (1911—12) samt Sønderjyllands Stenalder (1913) och Sønderjyllands Bronzealder (1914). De historiska perspektiven ha nu vidgats att omfatta även ett program, som våra dagars topografiska arkeologi med överraskande framgång kunnat föra vidare, klarläggandet av fornkulturens framväxt som en återspeglig av människans besittningstagande av naturen. Även på detta område blev Sophus Müller en av föregångsmännen.

Från Vendsyssel och Sønderjylland vände han åter till Danmarks samlade fornsaksstoff. Under årens lopp hade han utformat planerna på ett verk med helt ny, dittills oprövad uppläggning, en konsthistoria eller kanske snarare en det forndanska konsthantverkets historia, skriven på grundval av det arkeologiska materialet. Förarbetena skymta i redan anförda skrifter samt i en lång serie andra större och mindre avhandlingar i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed och annorstädes. Det slutliga resultatet föreligger i det på tre folioband uppdelade »Oldtidens Kunst i Danmark». Första delen utgav han 1918, vid 73 års ålder; det sista bandet, omfattande järnåldern, »den forromerske og romerske Tid», lämnade trycket, som nämnts, strax före hans bortgång.

»Oldtidens Kunst i Danmark» betecknar väl höjdpunkten — men också slutstenen — i Sophus Müllers vetenskapliga produktion. Man har, på sina håll inte utan en viss skadeglad tillfredsställelse, hävdad, att han här visar sig ha definitivt kapitulerat inför den typologiska skolan och från att ha varit dennas argaste antagonist nu blivit dess ypperste representant. Omdömet är inte falskt, men det är missvisande. Sophus Müller kan inte anklagas för att ha sökt anknytning till typologien i den mening, som Montelius' många efterägare fattade eller missuppfattade innebörden i sin geniale mästares metoder, men det är sant, att Sophus Müller här drivit upp de sunda principerna i den komparativt-typologiska metoden till stor konst.

»Oldtidens Kunst» är inte heller avsedd som en strängt vetenskaplig prestation, såtillvida som på många, även avgörande punkter den yngre vetenskapliga apparaten resolut lämnats utanför framställningen, det bör väl snarare ses som ett helgjutet konstverk, skapat av en man, som ägnat ett långt liv åt hängivet studium av sitt ämne, de arkeologiska kvarlevorna av Danmarks förhistoria.

I äldre som i yngre år leddes han av samma brinnande entusiasm för de uppgifter, som han såg sig kallad att genomföra. Inte ens då han överskridit 80-årsgränsen, hejdade han sig inför ett omständligt materialsamlade för att kunna slutföra det verk, som skulle bli hans sista. Entusiasmen höll honom uppe intill den dag, då målet var nått och han själv ansåg sin livsgärning fullbordad.

Sophus Müllers genialitet hade sin givna begränsning. Det kommer kanske påtagligast till uttryck däri att han i sin forskning — man är frestad att säga — endast i nödfall sökte sig ut över Danmarks gränser. Denna från hans utgångspunkter nästan paradoxala inställning hade emellertid sin förklaring. För honom stod det som ett axiom, att all kultur nått Norden och Danmark från Södern, och ett axiom hade han ingen anledning att bevisa. Blev han motsagd på den punkten, levererade han enbart rent negativ kritik.

Kontroverserna kring problemet Söder och Nord bragte honom för alltid i harnesk mot den ledande arkeologiska skolan i Tyskland, och motsatsförhållandet till Oscar Montelius fullbordade hans självvalda isolering. Dit leddes han även av en med åren alltmer tilltagande dövhet. Men han hade också för mycket av en diktators självsvåld och hyste ett alltför djupt förakt för kompromisser för att kunna finna sig riktigt till rätta bland sina medmänniskor. Därför sökte och fann han sin styrka i isoleringen.

KARL BERNHARD WIKLUND

AV

BJÖRN COLLINDER

Den 29 augusti ändades professor Karl Bernhard Wiklunds rika och intensiva forskargärning. I honom miste vårt lands humanistiska forskning en av sina märkesmän. Han var den till åren yngste i den krets av språkforskare, som för en mansålder sedan gjorde Uppsala akademi till en av de förnämsta härdarna för jämförande språkvetenskap. Framtiden kommer säkerligen att nämna honom jämsides med O. A. Danielsson, K. F. Johansson, Adolf Noreen och Per Persson. Till läggning och intressen var han kanske mångsidigare än någon av dessa sina kolleger. Att hans egentliga fack, de finsk-ugriska språken, ligger på sidan om språkforskningens allfarvägar och att han under nästan hela sin tid ensam företrädde detta fack i Sverige, var ju ägnat att framkalla en viss isolering. Men Wiklund bröt tidigt denna isolering genom att utveckla en verksamhet som bragte honom i livlig samverkan med de mest skilda vetenskapsgrenars målsmän och satte honom i tillfälle att främja forskningen långt utanför hans egentliga fackområdes gränser.

Karl Bernhard Wiklund föddes den 15 mars 1868 i Västerås. Hans fader, som var kommen ur den obesuttna allmogens mitt, arbetade sig från en ringa början fram till en god och trygg ställning, men dog i tidig medelålder. Om honom har det sagts, att han lyckades i allt vad han företog sig. Och det är ju inte något dåligt påbrå.

Wiklund hörde till de lyckligt utrustade naturer, som i kraft av brådmogen begåvning och fast viljeinriktning funnit sin levnadsväg tydligt utstakad redan i uppväxtåren. Redan vid tretton års ålder började han studera finska. När han som nybliven student kom till Uppsala sommaren 1885, hade hans språkliga intressesfär nått ända till mongoliskan; men hans närmaste studieföremål voro lapska och fonetik, och då han på dessa områden inte fann någon

lämplig vägledning i Uppsala, beslöt han att själv samla in det stoff, som var av nöden, och begav sig oförtövat till Lule lappmark, där han med korta avbrott uppehöll sig med lapparna och åtföljde dem på deras färder ända till midsommartiden påföljande år. Denna forskningsresa — den första och längsta i en lång rad av resor till skilda delar av de svenska och norska lappmarkerna — bestämde slutgiltigt tyngdpunkten för Wiklunds forskargärning.

Under 1880-talet var intresset för språkforskning synnerligen livligt i Uppsala, och i all synnerhet odlades de nordiska språken av en krets av unga forskare under ledning av Adolf Noreen, som blev professor år 1887. Till den kretsen sällade sig också Wiklund. Som »nordist» kom han naturligt nog framförallt att ägna sig åt de nordiska lånorden i lapskan (och finskan), till en början i samarbete med Evald Lidén, men snart nog helt på egen hand.

Efter en ny resa till Lule lappmark sommaren 1888 fullbordade Wiklund året därpå arbetet *Lule-lappisches wörterbuch*, som omfattar vid pass 8.000 uppslagsord, det första precisionsarbetet i lapsk lexikografi. Det är en beundransvärd prestation av en yngling i exercisåldern, särskilt om man tar hänsyn till att uppteckningsarbetet hade utförts under ogynnsamma förhållanden och delvis på flyttande fot. De flesta språkforskare sväva i lycklig okunnighet om vad det vill säga att flacka omkring med nomader i väglösa trakter. Wiklund tillbragte sammanlagt vid pass ett år av sitt liv i fältkåta, och han var inte den som gick ur vägen för strapatserna. Det är sannolikt, att det var det lapska lägerlivet som grundlade hans livslånga ohälsa.

1891 utgav Wiklund det omfångsrika arbetet *Laut- und formenlehre der Lule-lappischen dialekte*. Därmed var grunden lagd till det historiskt-komparativa utforskandet av lapska språket. Samma år utkom en rysklapsk ordbok av finnen Genetz och en sydlapsk ordbok av ungraren Halász. Bägge dessa forskare hade före Wiklund gjort resor bland lapparna och offentliggjort lapska texter i någorlunda noggrann fonetisk skrift. Med bägge kom Wiklund snart nog i ett mycket livligt meningsutbyte. Nu efteråt vill det synas som om Wiklund varit alltför sträng mot Halász, som dock har gjort forskningen en stor tjänst genom att offentliggöra sitt omfattande material. Men att Wiklund visste vad han talade om, det framgår av hans egna, i början av nittioalet gjorda — tyvärr ännu

inte offentliggjorda — sydlapska ordsamlingar, som framför allt i fråga om fonetisk noggrannhet ställa Halász' alldeles i skuggan. De sydlapska dialekternas ljudförhållanden äro utomordentligt invecklade och rikt nyanserade, och under arbetet med detta krävande stoff mognade Wiklund som självlärd och självtänkande fonetiker. Detta dock inte så att förstå som skulle han ha försummat att ta lärdom av vad som dittills hade skrivits i fonetik. Särskilt Techmer tog han livliga intryck av, och på impulser från Techmer återgår delvis det transskriptionssystem, som han började nyttja i tryck år 1893 och som numera i den slutgiltiga form det fått genom samråd och samverkan med finska forskare är det av alla finno-ugroister antagna och nyttjade. I sina två första verk nyttjade Wiklund Sundevalls av Lundell bearbetade alfabet, som han dock snart fann vara mindre tillfredsställande.

Läsåret 1892—93 tillbragte Wiklund i Helsingfors. Han besökte också Ryssland, och under denna tid torde han ha inhämtat den förtrogenhet med ryska språket, som ingick i hans fackutbildning. Läger man härtill att han sedermera tillbragte ett år i Budapest för ungerska språkstudier och att de lapska fältarbetena tid efter annan fortsattes, måste det förvåna att han under nittiotalet hann med att utöva en så betydande författarverksamhet. Bland hans talrika smärre arbeten från årtiondets förra hälft märkes »Die nordischen lehnwörter in den russisch-lappischen dialekten», där han fastslår, att alla nordiska låneord i dessa dialekter härröra från urnordisk — eller delvis möjligen ännu äldre — tid. Här framträder Wiklund redan som den suveränt säkre lånordsforskaren.

1894 fick Wiklund en lärarebefattning i finska och lapska vid Uppsala universitet. Han kom sedan att tjäna universitetet i 39 år: från 1896 som docent, från 1905 som extraordinarie och från 1909 som ordinarie professor i finsk-ugrisk språkforskning; professuren, som från början var personlig, ombildades genom beslut av 1931 års riksdag till en vanlig ordinarie professur i finsk-ugriska språk, särskilt lapska och finska.

1896 disputerade Wiklund för doktorsgrad på avhandlingen Entwurf einer urlappischen lautlehre (I. Einleitung, quantitäts-gesetze, accent, geschichte der hauptbetonten vokale). Detta verks tyngdpunkt ligger i en ingående och systematisk jämförelse mellan första stavelsens vokalism i lapskan å ena sidan och de östersjö-

finska språken (finskan och dess närmaste frändespråk) å andra sidan. Detta var på forskningens dåvarande ståndpunkt — och är i viss mån allt fortfarande — den enda möjligheten att få ett grepp om den svåra frågan om det finsk-ugriska grundspråkets vokalism. Hur invecklad denna fråga är må här belysas med ett exempel. Mot ett finskt *e* svarar i lapskan *ä*, *ie* eller *â* (< urlapskt *ä*, *e*, *i*); mot ett finskt *ä* svarar i lapskan *a*, *ä* eller *ie* (< urlapskt *a*, *ä*, *e*), undantagsvis rentav *i*. Utsträcket jämförelsen till de övriga finsk-ugriska språken, blir bilden ännu brokigare. Att för det gemensamma urspråkets vidkommande konstruera tre eller ännu flere *e*-ljud och tre eller ännu flere *ä*-ljud är i alla händelser inte någon elegant problemlösning, för att nyttja ett av matematikernas älsklingssuttryck. Genetz har uttalat den meningen, att vokalväxlingarna i första stavelsen ha sin orsak i andra stavelsens vokalkvalitet eller med andra ord bero på om-ljud. I *Urlappische lautlehre* avvisar Wiklund den hypotesen med argument, som Genetz inte kunde gendriva. Icke dess mindre kom Wiklund på senare år till den uppfattningen, att Genetz dock varit på rätt väg. Genetz åter tillvitade Wiklund att i sin bevisföring ha anlitat inte bara lapskans urgamla arvord, utan jämväl en mängd intet bevisande låneord. Här ligger onekligen en felkälla, som nära sammanhänger med frågan om hur pass nära besläktade finskan och lapskan äro inbördes. Wiklund, som på goda grunder — därvidlag kanske i viss mån påverkad av v. Düben — höll före, att lapparna en gång i tiden måste ha talat ett för oss alldeles okänt »protolapskt» språk, antog att de hade övertagit sitt nuvarande finsk-ugriska språk från finnarnas förfäder för inte stort mer än tvåtusen år sedan. Sedermera har Wiklund gjort gällande, att lapparnas språkskifte skett först sedan finnarnas förfäder börjat ta upp lånord ur den baltiska grenen av den indoeuropeiska språkätten, vilket kronologiskt sett kan komma på ett ut. Det folk, vars språk lapparna hade övertagit, ville Wiklund identifiera med de bl. a. i lapska sägner ofta nämnda tjuderna. Denna nära släktskap mellan lapskan och den östersjöfinska språkgruppen har i senare tid dragits i tvivelsmål av Setälä. Frågan är olöst. Visserligen företer lapskan så många överensstämmelser med den östersjöfinska gruppen i ordsfatt och ordböjning, att det vill förefalla nästan självklart, att de måste ha varit genetiskt åtskilda inbördes i mycket kortare tid än de varit åtskilda från åtminstone flertalet

av de övriga finsk-ugriska språkgrenarna. Men då lapskan och östersjöfinskan synas vara ålderdomligare än någon av de andra språkgrenarna i fråga om ordböjningen, kan det härvidlag möjligen röra sig om urgamla drag, som de bägge ha bevarat var för sig under mycket längre tid än tvåtusen år. Och vad överensstämmelserna i ords-katten beträffar, så ha ju lapparna tydligen stått under ett oavbrutet finskt kulturinflytande från äldsta tider, och det är mycket svårare att sålla de finska lånorden från de gemensamma arvorden än vad det är att ställa diagnos på svenskans lågtyska lånord eller franskans mots savants. Med rätta fäster Setälä vikt vid att de senaste årtiondenas forskning har uppdagat allt flere lapska ord som saknas i östersjöfinskan, men återfinnas i östligare finsk-ugriska språk (eller undantagsvis bara i samojediskan). Proportionen mellan sådana ord å ena sidan och för lapskan och östersjöfinskan gemensamma arvord å andra sidan kan man få fram endast om man håller sig till ord som innehålla sådana konsonanter, som i östersjöfinskan ha utvecklats sig annorlunda än i lapskan: eljest har man ingen provosten, som tillåter en att någorlunda säkert skilja arvord och lånord åt. Bäst lämpa sig härvidlag de inljudande affrikatorna, ty härvidlag har man vid pass 400 pålitliga etymologiska sammanställningar att utgå ifrån. Av dessa ord finnas vid pass 170 i lapskan, och endast drygt hälften av dem eller omkring 90 återfinnas i östersjöfinska språk. Dessa siffror synas tala till förmån för Setäläs uppfattning. Men då det stora flertalet av de för lapskan och finskan gemensamma orden inte innehålla sådana ljudkriterier, som tillåta en säker boskillnad mellan arv och lån, inser man utan vidare hur svår den uppgift var, som Wiklund hade satt sig i sin doktorsavhandling. Hur svår den var visste han själv bättre än någon annan, och han trodde sig inte om att kunna ge en färdig generell lösning. Det har inte heller någon annan hittills kunnat, och forskningen står härvidlag ännu i dag nära nog på samma punkt som 1896. Wiklunds undersökning kan alltså inte sägas vara föråldrad, även om hans uppfattning av lapskans kvalitativa vokalförhållanden inte har visat sig vara fruktbarande. Så mycket mera fruktbarande blev hans utredning av vokalernas kvantitetsutveckling i urlapskan. De descendenta utredningarna av de urlapska vokalernas motsvarigheter i de olika lapska dialekterna förhöja arbetets värde som den än i dag oundgängliga handboken

för alla som syssla — tillfälligt eller stadigvarande — med lapska språkets historia. Wiklunds framstående forskaregenskaper komma till sin fulla rätt i denna bok, vars mognad är påfallande, om man tänker på att författaren fullbordade den vid 28 års ålder. Här liksom längre fram finner man Wiklund livligt engagerad i dryftandet av den finsk-ugriska språkforskningens viktigaste frågor, än i spetsen för utvecklingen, än kämpande i främsta frontlinjen.

Under docenttiden blev Wiklund flitigt anlitad av myndigheter och enskilda i allehanda ämnen som rörde vårt lands lapska och finska befolkning: ortnamnsskick, renbeteslagstiftning, skolformer, själavård och snart sagt allt mellan himmel och jord. Dylika Marthasbekymmer kommo sedan hela livet igenom att ta mycken tid som han eljes skulle ha ägnat åt vetenskapen. Men utan dessa mångfaldiga uppdrag och hänvändelser skulle hans vetenskapliga verksamhet inte ha blivit så mångsidig som den blev. Talande är härvidlag ett vittnesbörd från allra senaste tid, som upplyser om hur Wiklunds vittomspännande och djupplöjande artiklar om skidans upprinnelse kommo till. I På Skidor 1935 heter det om tillkomsten av skidmuseet vid Fiskartorpet:

»Någon större förståelse för saken kunde knappast spåras utanför Skidfrämjandets krets — på ett undantag när. Och det undantaget var professor K. B. Wiklund i Uppsala. Skidfrämjandet visste visserligen sedan gammalt, att Wiklund var en föreningens vän, som vid flera tillfällen i ord och handling visat sig uppskatta vår verksamhet, särskilt den delen därav, som gällde ungdomens skididrott, men skulle vi våga besvära honom även med denna angelägenhet? Vi tvekade länge, men till sist insågo vi, att professor Wiklunds stöd var ett *conditio sine qua non*. Och vi vädjade ej förgäves. Museiplanerna omfattade professor Wiklund nämligen från första stunden med förståelse — ja med en entusiasm, som snart drog andra med sig — —. Under professor Wiklunds ledning kom skidforskningen upp på ett vetenskapligt plan — —. Enligt professor Wiklunds anvisningar har sedan insamlings- och forskningsarbetet bedrivits på bred front och på senare år sträckt sig långt utom Sveriges gränser.»

Enligt egen uppgift älskade Wiklund inte lärarkallet i och för sig. Icke dess mindre var han en utomordentlig lärare, en boren pedagog. I sin muntliga framställning förstod han att göra de mest invecklade sammanhang genomskinligt klara. Men då han visste att hans utläggningar i följd av ämnets natur gingo en smula över åhörarnas horisont, sörjde han ofta med en nöjsam anekdot, hämtad

ur ett aldrig sinande förråd, för en avspänning av den ansträngda uppmärksamheten. Hans läroböcker äro mästerverk, antingen de vända sig till studenter och seminarister eller till folkskole- och småskolebarn — i det senare fallet ligger framställningen ibland kanske dock en hårsman för högt. Hans första pedagogiska omsorger gällde skapandet av ett lapskt skriftspråk med tillhörande litteratur och läroböcker. Det gamla, av Per Fjellström för tvåhundra år sedan skapade s. k. sydlapska bokspråket, som förstods överallt där lapska lästes ända upp till Torne lappmark, ratades — med rätt eller orätt — och i stället höll man sig till Lulelapskan, som hade odlats av Lars Levi Laestadius och andra Norrbottenspräster. Wiklund nöjde sig inte med att åstadkomma ett renodlat Lulelapskt skriftspråk och ge ut Nya Testamentet och Odhners Historia m. m. på denna språkform jämte lärobok och abc-bok. Han startade också en lapsk tidskrift, där han själv verksamt bidrog med både översättningar och originalartiklar; man finner där också en av honom diktad lapsk nationalsång — en vacker gengåva i utbyte mot den jojkmelodi, det ledmotiv, som åtskilliga år tidigare någon musikaliskt inspirerad Gällivarelapp hade ägnat »lappstudenten» Wiklund, *Same studänta* . . .

Bland de många forskningsgrenar, som Wiklund dels i kraft av sin begåvnings mångsidighet, dels genom omständigheternas makt kom att odla, kan man också nämna litteraturhistoria »med poetik». I Heimdalsskriften »Om Kalevala, finnarnes nationalepos och forskningarna rörande detsamma» (1901) gjorde han gällande, att Lönnrots Kalevala inte är något folkepos, utan en lärd mans invecklade komposition; och på tal om Kalevalas estetiska värde säger han: »Om jag — — skulle gentemot de många berömda män, som yttrat sig om Kalevala, vilja vedervåga ett eget yttrande om densamma, så måste jag — till den kraft och verkan det hava kan — säga, att Kalevala, läst i sin helhet, är rätt tråkig och enformig. Många av de enskilda episoderna äro emellertid av mycket stor poetisk skönhet — —». Mot dessa uttalanden vände sig Kalevalaforskningens främste man, Kaarle Krohn, som i sitt energiska genmäle visade sig hysa en delvis annan uppfattning och högre uppskattning av Kalevalas komposition än vad fallet varit med hans fader Julius Krohn, Kalevalaforskningens grundläggare. Men härvidlag intog väl Kaarle Krohn samma ståndpunkt som gamle von

Törne: »Men kom en annan och försökte klandra; — pass! Det gick an för gubben, ej för andra». Wiklund blev inte svaret skyldig, och han fick åtminstone tillfälle att visa, att han väl så bra som Kaarle Krohn visste vad som menas med ett folkepos. På senare tid har den ledande finske litteraturhistorikern Tarkiainen uttalat ungefär samma mening om Kalevalas estetiska värde som Wiklund; och när Kaarle Krohn för några år sedan utgav det finska folkets episka fornsånger i deras äldsta åtkomliga skick, gav han väl därigenom stillatigande rätt åt Wiklund och gjorde samtidigt på ett åskådligt sätt gällande, att den myckna tyngande och tröttande schamanismen i Kalevala till största delen från början varit främmande för dessa hjältesånger.

Sedermera har Wiklund också framträtt som förtjänstfull Kalevalaöversättare i »Kalevalas trettonde runa och balladen om den gottländske köpmannens älgjakt» (1930).

En verkligt självständig litteraturhistorisk insats gjorde Wiklund i »Lapparnes sång och poesi» (1906), där han bl. a. påvisade, att de lämningar av åldrig epik (Solens söner m. m.), som man sedan mitten av 1800-talet tillskrivit lapparna, äro *piae fraudes*, diktade av den lappfödde prästen Anders Fjellner.

Inom förhistoriens område — som ju plöjes av arkeologer, etnologer och språkforskare gemensamt — faller stridsskriften »När kommo svenskarne till Finland?» (1901). Närmast gentemot E. N. Setälä och i anslutning till O. Montelius gör Wiklund här med skärpa gällande, att Finlandssvenskarnas germanska förfäder ha bott i Finland redan före finnarnas invandring och troligen alltsedan stenåldern. Avsaknaden av fornfynd från järnåldern, ortnamnsskickets unga prägel och frånvaron av runinskrifter ha anförts som indicier mot Montelius' och Wiklunds åsikt, och dessa motskäl — som givetvis inte äro alldeles bindande — ha i alla händelser inte blivit vederlagda. Både Setälä och Wiklund ha sedermera och jämväl på de allra senaste åren återkommit till denna fråga. Också Setälä anser, att germanerna kommit före finnarna till Finland; men enligt hans mening ha dessa germaner eller skandinaver, som förmedlat (åtminstone) en del av de äldre germanska lånorden i finskan, blivit förfinskade i förhistorisk tid och alltså uppgått i den finska folkstammen, inte i den under medeltiden invandrade svenska befolkningen. Frågan är inte slutdebatter-

rad ännu. Det är emellertid uppenbart, att Wiklund här har gjort en betydande insats, inte minst genom påpekandet, att en stor del av de äldre germanska lånorden i finskan saknas i dess systemspråk söder om Finska viken (medan däremot de gamla baltiska lånorden i de östersjöfinska språken förete en vida jämnare fördelning), vilket synes tyda på att åtminstone en stor del av de äldre germanska lånorden — visserligen, som Setälä har bevisat, inte alla — ha upptagits i Finland.

Bland Wiklunds senare arbeten i förhistoria och »lingvistisk paleontologi» märkas den i metodiskt avseende fängslande undersökningen »Om de västfinska folkens urhem och flyttningen därifrån» (1916) och den viktiga artikeln »Finno-Ugrier. Sprache und Anthropologie» i Eberts Reallexikon der Vorgeschichte (1925). Den sista hithörande skriften trycktes i Fornvännen 1933 och heter »Den svenska befolkningens ålder i Finland. Några filologiska reflexioner.»

På den tiden då Wiklund började, var väl slagordet »Wörter und Sachen» ännu inte präglat, och i alla händelser hade det inte nått till Uppsala. Men man torde knappast kunna nämna någon språkforskare, som i högre grad än Wiklund har behjärtat nödvändigheten av att ordforskning förknippas med sakforskning. Både hans personliga läggning och arten av hans speciella forskningsområde förutbestämde honom till att bli sakforskare och enkannerligen etnolog. Från individualpsykologisk synpunkt var han nog en ganska utpräglad visuell typ; att läsa kartor var sedan skolåren ett av hans tidsfördriv, hans lokalsinne var säkerligen mycket gott, och hans iakttagelseförmåga höjde sig över vanliga mått. Och därjämte hade han ett utpräglat intresse för människor och var åtminstone på äldre dagar en skarpsynt människokännare.

Vad åter det forskningsområde vidkommer, som han redan som nybliven student gjorde till sitt, så är det ju att märka, att de nomadiserande lapparna utgöra en alldeles särpräglad yrkesgrupp och att en stor del av deras ordsfatt är en yrkesterminologi, vars sakliga förutsättningar man måste göra sig underkunnig om för att kunna nå en djupare insikt i deras språk. *Fata volentem ducunt, nolentem trahunt.* Wiklund hörde till den förstnämnda sorten. Han blev snart etnolog med liv och lust. Hans artikel »Lapparna, deras liv och kultur» i Turistföreningens Årsskrift 1903 är ett vackert

bevis på hur han förstod att intressera andra för sådant, som hade fångslat hans egen håg. Ett annat vittnesbörd i samma riktning är hans Verdandiskrift »Lapparna i Sverige», som väl mer än någon annan skrift har spritt kännedom om lapparna i vårt land. Wiklunds första etnologiska bidrag voro deskriptiva översikter över begränsade ämnen, såsom Om lapparnes tideräkning (1897), Om lapparnes sätt att hälsa (1900), Lapska seder och föreskrifter rörande mat och matlagning (1902). Med tiden utvidgade han sin etnologiska intressesfär mer och mer, tills den omfattade hela norra halvklotet, och i samma mån fördjupade han sig i etnologins grundläggande problemställningar och metodfrågor. Och på en delvis lika bred geografisk front följde han med framstegen inom etnologins grannområden och hjälpvetenskaper, sociologin, religionshistorien, arkeologin och i viss utsträckning också antropologin. I förbigående sagt kom han på äldre dagar också in i filosofin — på ett sidospår. Sedan han lärt sig kinesiska av Karlgren, blev det hans hobby att läsa gamla kinesiska tänkares verk på grundspråket.

Det är att beklaga, att Wiklund aldrig fick tid att samla sig till något större etnologiskt verk. Själv ansåg han, att tiden ännu inte var mogen för ett sammanfattande arbete om lapparnas kultur. Och dock få vi väl ett sådant av hans hand: sina sista arbetsveckor ägnade han åt att fullborda de viktigaste kapitlen av en bok om lapparna, som skall ingå i samlingsverket Nordisk kultur; för de övriga kapitlens vidkommande orkade han inte med stort mer än att bringa materialet i en mönstergill ordning, så att allt skulle vara tillrättalagt för den som finge på sin lott att utredigera arbetet. Att detta arbete kommer att föra forskningen ett gott stycke framåt kan man vara förvissad om, men det tomrum, han har lämnat efter sig som etnolog, är lika stort för det. Vad han förmådde i fråga om behärskandet och bedömandet av ett rikt detaljstoff, se vi av hans fångslande utredning Om lapparnas mössor (1932), medan exempelvis artikeln Om renskötselns uppkomst (1918) röjer hans vida överblick och hans metodiska självständighet. Det är sannolikt att hans efterlämnade anteckningar gömma på mycket värdefulla bidrag till lapparnas etnologi och sociologi.

Religionshistorien hörde till Wiklunds älsklingsämnen, och på det området var han livligt verksam som forskare, textutgivare och initiativtagare. Det hörde till hans glädjeämnen under de senaste

åren att han lyckats få uppgiften att utge en corpus över de lapska trolltrummorna lagd i lämpliga händer. Hans märkligaste bidrag till den lapska religionshistorien är avhandlingen »Saivo. Till frågan om de nordiska beståndsdelarna i lapparnas religion» (1916).

Om Wiklund alltid gav sakforskningen vad sakforskningen tillhörer, så var han å andra sidan angelägen om att framhålla språkkunskapernas och språkforskningens betydelse för allt vad sakforskning heter. Vi skola härvidlag låta honom själv komma till orda i två karakteristiska uttalanden.

Ett av dem hämta vi ur Lapparna, deras liv och kultur:

»En betingelse, som visserligen är oundgängligen nödvändig om man vill få en fullt riktig inblick i lapparnas liv, är att lära sig deras språk. Det är ju självklart, att man måste förstå, vad folk säger, innan man kan få något rätt begrepp om deras tankevärld och överhuvud deras människovärde. Det förefaller oss löjligt och absurt, då en fransman eller annan utlänning gör en kort turisttripp till vårt land utan att kunna ett ord av vårt språk och så efter hemkomsten lagar ihop en spirituelli bok om svenskarnas karaktär och bildning m. m. Men även svenska författare synda på aldeles samma sätt, då de skildra lapparnas lynne och anläggning eller skriva ihop lappromaner och lappnoveller utan att förstå ett spår av vad dessa samma lappar säga sinsemellan.»

Det andra uttalandet står att läsa i Saivo:

»Min framställning är till ända. Den torde — — visa, hur nödvändig en ingående filologisk analys och källkritik är, även då det gäller framställningen av ett naturfolks religion. Men huru ofta är det möjligt att anställa en sådan? Sällan eller aldrig har man så gamla, utförliga och pålitliga källor till sitt förfogande, som i fråga om lapparna, och sällan eller aldrig kan man med samma skärpa som i fråga om dem kritisera dessa källor, studera termernas historiska utveckling och framför allt grannarnas religion sedan tusentals år tillbaka. Återstå då de enkla tvärsnitten, knutarnas avhuggande i stället för upplösande, gissningarna, konstruktionerna.»

Wiklund var också historiker. Hans intresse för arkivforskning väcktes väl när han vid slutet av nittioalet började utge de handskrivna källskrifterna till Joh. Scheffers Lapponia. Han torde nog ha gått igenom alla handskrifter rörande lapparna och deras förhållanden, som finnas i våra offentliga bibliotek och arkiv. När det efter unionsupplösningen blev nödvändigt att utreda frågan om de svenska nomadlapparnas urminnes rätt att sommartid boflytta till Norge, blevo Qvigstad och Wiklund anlitade som sakkunnige

och utgävo två dryga band Dokument angående flyttlapparna. En frukt av samma utredning är Wiklunds bok »De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid» (1908), där särskilt de två första kapitlen äro synnerligen fängslande och värdefulla. I flere andra skrifter har Wiklund visat prov på historikerns förmåga att av arkivens spridda detaljuppgifter efter vederbörlig sovring sammanställa en åskådlig helhetsbild.

Till och med den kamerala rättshistorien har dragit nytta av Wiklunds lärdom genom hans medarbetarskap i Åke Holmbäcks utredning om lappsattelandsinstitutet.

Som den utmärkte pedagog han var intresserade sig Wiklund jämväl för undervisningsväsendets historia: det framgår bl. a. av den målande skildring av det äldre lapska skolväsendet, som är fogad som efterskrift till den år 1922 nyutgivna »ABC Book på Lappesko Tungamål, Stockholm 1619».

1905 blev Wiklund professor, och samma år grundade han tillsammans med K. F. Johansson, J. A. Lundell och K. V. Zetterstéen tidskriften *Le Monde Oriental*, som han sedermera medarbetade i fram till 1920, då tidskriftens program väsentligt inskränktes. Under den tiden stod han nästan ensam för tidskriftens uraliska avdelning. Hans bidrag omfatta sammanlagt över 600 sidor, och bland dem finner man flere av hans märkligaste arbeten.

Den första av dessa avhandlingar heter *Finnisch-ugrisch und indogermanisch*. Wiklund tar här upp till omprövning esten Nicolai Anderson geniala verk *Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen* (1879), som hade blivit betänkligt undervärderat och förbisett (Sweet och Munkácsi hade dock framhävt Andersons förtjänster). Wiklund ger viktiga positiva bidrag till den svåra frågan och gör den ånyo »spruchreif». Minnestecknaren tillåter sig att här upprepa vad han tidigare har yttrat om denna märkliga avhandling:

»An der Schrift Wiklunds merkt man nicht nur die grossen Fortschritte, die die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft während eines Mannesalters gemacht hatte, sondern auch die kritische Vorsicht des routinier-ten Lehnwortforschers. In einer eleganten Einleitung widerlegt Wiklund die Ansicht, dass die Struktur der uralischen Sprachen von Haus aus eine wesentlich andere sei als diejenige der indoeuropäischen. Er hebt mit Recht hervor, dass diese Ansicht wenigstens zum Teil aus einem gewissen 'Mystizismus in der Sprachbetrachtung' hervorgegangen ist. Wiklund ver-

wertet für seine Ausführungen die Erkenntnis, dass die samojedischen Sprachen zusammen mit den finnisch-ugrischen eine genetische Einheit, die uralische Sprachfamilie ausmachen.»

Vi kunna anknyta till den sist anförda meningen. De samojediska språkens samhörighet med den finsk-ugriska språkfamiljen hade tidigt nog framhållits först av M. A. Castrén (1845) och längre fram av Otto Donner (1878), men blev först 1912—13 i detalj styrkt genom undersökningar av Paasonen, Sotavalta och Setälä. Härigenom öppnades för den jämförande språkforskningen ett nytt fält, det uraliska. Och i detta skede var Wiklund med från allra första början. Men trogen en principiell inställning, som han redan tidigt haft, nöjde sig Wiklund inte med att studera ljudhistorien; han kände sig ännu mera lockad av grammatiska problem. Om hans kunnande härvidlag får man en god föreställning genom den korta artikeln Zur geschichte der personal- und possessivsuffixe im uralischen (1915), som jag inte tvekar att kalla banbrytande.

Kärnpunkten och vridtappen i hela den finsk-ugriska ljudläran utgöres sedan en mansålder av stadiesväxlingen, som i regeln innebär, att en konsonant växlar i tidslängd eller ljudvärde beroende på om följande stavelse är öppen (starkstadium) eller slutet (svagstadium). I finska *kappa* 'kappe' ~ genitiv *kapan* ha vi kvantitativ stadiesväxling, i *pato* 'pata' ~ genitiv *padon* är växlingen kvalitativ. I finskan äro bara *k-*, *p-* och *t-*ljud underkastade stadiesväxling, i lappskan däremot omfattar växlingen, som här vanligen är kvantitativ, alla slags konsonanter. Stelnade spår av en försvunnen kvalitativ växling finnas i andra finsk-ugriska språk och i samojediskan, och i två samojediska språk uppträder en levande stadiesväxling. Setälä bevisade 1896, att den kvalitativa växlingen härrör ända från det finsk-ugriska urspråket, och Sotavalta bevisade 1912, att den rentav är uralisk. Frågan om den kvantitativa växlingens ålder är inte avgjord ännu, men i fråga om *k-*, *p-* och *t-*ljud bör den vara minst lika gammal som lapparnas språkliga skilsmässa från finnarna.

Wiklunds insatser på detta område äro till största delen nedlagda i en rad av »Stufenwechselstudien» (1913—19). Ordet »studier» pekar på den ännu inte avhjälpda bristen på en systematisk behandling av dessa frågor. I sin allmänna uppfattning av stadiesväxlingen går Wiklund sina egna vägar. I metodiskt av-

seende betonar han kraftigt lapskans ålderdomlighet vid jämförelse med finskan i stort sett. Härvidlag har han utan tvivel i mångt och mycket sett rätt. Först när hans arbete på att hävda »lapskans roll» i den jämförande uraliska språkforskningen har hunnit bära mogen frukt hos ett yngre släktled av forskare, kommer man att till deras fulla värde kunna skatta de vittfamnande uppslag han har strött omkring sig i dessa studier. Sätillvida kan man lätt förstå den besvikelse han kände, då den närmast följande forskningen lämnade hans uppslag outnyttjade eller rentav obeaktade. Men å andra sidan framträder i dessa studier en kanske nog så långt driven — för ett helt släktled av språkforskare kännetecknande — benägenhet att bygga språkhistoriska slutledningar på isolerade data. Wiklund har yttrat, att ett enda ord kan vara alldeles tillräckligt för att styrka en ljudlag. Det kan väl vara riktigt — men som allmän regel torde det kunna sägas, att ett enda ord och överhuvud ett isolerat faktum i språkhistorien inte bevisar någonting.

Till det utan tvivel bestående i Wiklunds stadiesväxlingsforskningar hör hans utredning av stadiesväxlingen i de centrala lapska dialekterna med det för dem kännetecknande »överförlängda» kvantitetsstadiet (Dehnstufe), som är en följd av vokalkontraktion i ursprungligen flerstaviga ord. Men då Wiklund gjorde gällande, att denna »överförlängning» måste vara en uråldrig finsk-ugrisk företeelse, har det med fog kunnat invändas, att det inte är bevisat, att den går tillbaka ens till den urlapska tiden. I fråga om ett möjligen urgammalt »hortfallsstadium» (Schwundstufe) har Wiklund givit forskningen ett fängslande uppslag, som inte har blivit tillräckligt prövat ännu. Om hela detta avsnitt av Wiklunds författarskap tillåter sig minnestecknaren att upprepa ett tidigare fällt yttrande: »Wiklund — — hat wie kein zweiter Forscher die Erkenntnis der Stufenwechselfcheinungen vertieft und bereichert».

Som lånordsforskare var Wiklund utomordentligt väl rustad. Ingen annan har förmått att behandla de germansk-finska och de nordisk-lapska beröringarna under en gemensam synvinkel och låta dem belysa varandra ömsesidigt så som han gjorde det i den tyvärr ofullbordade undersökningen Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen (1911). I fråga om de nordiska lånorden i lapskan var han auktoriteten par excellence.

Hans viktigaste bidrag på det området finner man i doktorsavhandlingen, i den nyss nämnda undersökningen och i *Lappische Studien* (1927). Tidigt uttalade han den åsikten, att germanska lånord kommit in i finskan och lapskan redan före den germanska ljudskridningen, en åsikt, som han för lapskans vidkommande också på senare år alltjämt vidhöll, medan han däremot 1927 uttalade, att försöken att uppvisa »einwandfreie germanische lehnwörter aus der zeit vor der lautverschiebung auf finnischem gebiete» hitintills ha misslyckats. I själva verket är nog sannolikheten för att det i framtiden skall lyckas bättre, ringa eller rentav ingen. Frågan om de »förgermanska» lånorden i lapskan får väl inte anses avgjord ännu, men i alla händelser har Wiklunds argumentering hittills inte blivit gendriven.

Ett bokslut över Wiklunds vetenskapliga gärning kan inte göras, i alla händelser inte nu. Men ett sammanfattande omdöme måste dock vedervågas.

Wiklund företedde som forskare en sällspott harmonisk förening av vida vyer och skarp blick för detaljer, logisk stringens och sunt omdöme, livlig fantasi och sträng kritik. Hans mångsidighet är påfallande redan när man tar hänsyn enbart till hans gärning som språkforskare. Hans alstring omfattar inte bara den lapska språkforskningens alla grenar — där var han sedan årtionden den obestridd främste — utan också finsk filologi, etymologi och historisk grammatik, ortnamnsforskning och lånordsforskning och därjämte allmän finsk-ugrisk och uralisk språkhistoria. Hans skrifter röja därjämte en hos språkhistoriker icke så vanlig förtrogenhet med fonetiken och den allmänna språkvetenskapen liksom med språkforskningens historiska hjälpdiscipliner. Med fog skrevs det om honom i samband med hans sextioårsdag: »hur lärd han är, vet han väl knappast ens själv». Denna hans häpnadsväckande mångsidighet bottenade ytterst i en ovanligt vital personlighet, en rörlig och spänstig håg, som också röjer sig i den kärnfulla och ungdomligt livaktiga stil, som präglade hans skrifter jämväl under hans senaste år. Ur samma källa strömmade också hans polemiska ådra. Han var ofta mycket utpräglad i sina omdömen och älskade starka och klara färger. Men de som ha känt honom nära, minnas honom som en hänsynsfull och försynt människa i sitt umgänge med människor. Och han var en generös natur. Otaliga voro de som in-

kräktade på hans knappt tillmätta tid och fingo hjälp och vägledning. Särskilt på de sista åren delade han rundhänt med sig av sina uppslag, sitt material, sina arbetsresultat.

Wiklund var ridderlig. Det draget framträder inte minst i hans inställning till lapparna. Det är han, som har lärt oss att i lappen se den hedervärde yrkesmannen, den jämbördige medborgaren i kultursamhället.

Beundransvärd i och för sig, ter sig Wiklunds gärning hart när övermänsklig, när man vet, att han under större delen av sitt liv hade att kämpa med en ohälsa, som på en genomsnittsmänniska skulle ha verkat nedbrytande. Professor Konrad Nielsen, hans fackkollega och vän genom mer än tre årtionden, säger:

Den som kjenner K. B. Wiklund bare fra det han har skrevet, måtte tro at han hadde en jernhelse. Hans produktivitet og hans polemiske uforferdhet skulde synes å tyde så bestemt på det. Og så var han i virkeligheten lange tider ad gangen så syk at det er som et under, at han i det hele tatt kunde arbeide. Men han hade en viljekraft, som ikke lod sig kue.

En viljekraft, som icke lät kuva sig. Men är inte en sådan viljekraft i sig själv ett under? I alla händelser ligger den utanför och ovanför vår dagliga erfarenhet. Och man kan knappast tänka sig en mera slående vederläggning av alla tvivelsmål på det vetenskapliga arbetets mening och tillvarorätt än ett forskarliv sådant som Karl Bernhard Wiklunds.

NILS LITHBERG

AV

C. W. VON SYDOW

I vårens tid, på Valborgsmässoaftonen rycktes Vetenskaps-Societets arbetande ledamot, professor Nils Jakob Mauritz Lithberg, oväntat bort från ett liv av idogt och framgångsrikt arbete, föga mer än 50 år gammal. Sangvinisk till sin läggning och utrustad med en ovanlig energi och arbetsförmåga, tog han från början på sig en alltför stor arbetsbörda, som han dock tycktes bära lekande och lätt. Men den tärde på hans av naturen starka hälsa, och en svår sjukdom som han ådrog sig på en färd till Tromsö, då han som ordförande i Svenska sällskapet för antropologi och geografi skulle föra hem kvarlevorna av Andrée och hans kamrater, tycks ha knäckt honom. Visserligen återvann han som det tycktes hälsan, men inte varaktigare än att blott få dagars sjukdom av till synes lindrig art gjorde slut på hans liv. Jag skall här i korthet söka teckna konturerna av hans insats och personlighet.

Nils Lithberg föddes den 3 aug. 1883 i Norrlanda på Gotland, där fadern var folkskollärare. Han växte upp i en starkt traditionsmättad omgivning, och kärleken till och det innerliga sambandet med den gotländska hembygden satte en outplånlig prägel på hela hans personlighet. Han var en varm fosterlandsvän, man kan gärna säga storsvensk, men gotlänning var han dock alltid i första rummet. Den gotländska dialekten färgade alltid hans tal, och man kunde inte länge sitta tillsammans med honom i ett förtroligt lag utan att Gotland och minnen från den älskade hembygden kom på tal. Då var han med hjärta och själ. Särskilt traditionerna från hans mödernesläkt i Hejdeby hade han helt införlivat med sig, och han betonade, att han aldrig kunde se på dessa traditioner såsom samlare eller forskare, emedan de var en levande del av honom själv.

Att Gotland och dess kulturhistoria skulle för honom bli ett forskningsområde framför alla andra, var emellertid självskrivet, och hans insatser för Gotlands kulturella utforskning är högst be-

tydande. Därvid hade han på de senare åren även till sin rådighet den stora Gotlandsfonden, i vars nämnd Lithberg hade säte. Sina sommarferier ägnade han i regel helt åt Gotland, särskilt sedan han till sommarbostad inköpt en part av mödernegården i Hejdeby nära Torsburgen, platsen för en så stor del av hans käraste traditioner.

Var det Gotlands rikedom på underbara fornminnen, var det Torsburgen vid mödernegården som bestämde Lithberg för arkeologiens studium vid universitetet? Det har väl gjort sitt till, men en annan omständighet har väl varit ännu mer avgörande. Han fann vid Uppsala universitet den entusiastiske och geniale forskaren och medryckande läraren Knut Stjerna såsom docent och examinerator i arkeologi. Med den läggning han hade, måste han ju tjusas av en sådan lärare. I många stycken liknade de två varandra: samma varma kärlek till en i så många hänseenden hembygdsbetonad vetenskap, samma livliga vetenskapliga fantasi och snabba kombinationsförmåga, samma konstnärliga förmåga av vida och djupa perspektiv. Alltnog, arkeologien blev Lithbergs huvudämne under den ypperste lärare som då stod att finna. Han deltog i åtskilliga arkeologiska grävningar under Stjerna och riksantikvarien Montelius och förvärvade sig snart anseende för att vara skicklig grävare. Det var detta som förde honom till Lund.

Kulturhistoriska Museet hade bl. a. till uppgift att tillvarata de under byggnadsarbeten i Lund påträffade jordfynden men saknade en fullt kompetent kraft att leda och övervaka grävningsarbetena. Intendenten Karlin vände sig då till riksantikvarien för att få en i arkeologiska grävningar skolad amanuens, och så kom Lithberg till Kulturhistoriska Museet 1908. Här tjänstgjorde han ett par år under en period av livlig byggnadsverksamhet, och han hade därvid tillfälle att i grund lära känna en sak som de flesta arkeologer blott i förbigående ha tillfälle att syssla med: medeltida kulturlager i ett förnämligt stadssamhälle.

Arbetet med Lundafynden och med museets skatter av kulturhistorisk och etnologisk art gav Lithberg hans mera allmänt kulturhistoriska inställning och en inblick i de viktiga problem som måste lösas med nyare etnologiskt material, problem som i själva verket äro lika viktiga, lika vidsträckta som arkeologiens. Det var sålunda i Lund, som kärleken till etnologien — naturligtvis i sam-

verkan med minnena från hembygden — väcktes hos Lithberg, en kärlek som helt behärskade honom, men som i viss mån måste betecknas som en olycklig kärlek, i det han i vida mindre grad fick ägna sig åt den, än han själv önskat och hoppats.

Då Lithberg lämnade Lund, var det närmast för ett nytt arbete på medeltidsarkeologiens fält. Grevinnan Wilhelmina von Hallwyl hade beslutat anställa utgrävningar och restaurationsarbeten vid Hallwylska släktens stamgods ända sedan tidig medeltid, slottet Hallwil i Schweiz, och då hon härom rådgjorde med intendenten Karlin, utpekade han Lithberg såsom rätte mannen för arbetet. Därmed inleddes en bekantskap, som skulle få en vidsträckt betydelse, icke blott emedan den i hög grad blev bestämmande för Lithbergs återstående liv. Genom hans inflytande hos grevinnan Hallwyl tillkom hennes ståtliga donationer, 1918 av en professur till Nordiska museet i nordisk och jämförande folklivsforskning, vars förste innehavare Lithberg blev, och 1925 av den nyssnämnda Gotlandsfonden till vård av Gotlands kultur- och naturminnesmärken samt till understödjande av gotländsk kulturforskning. Och det var genom Lithbergs förmedling som greven och grevinnan von Hallwyl blev stiftande ledamöter i Vetenskaps-Societeten i Lund.

Lithberg började sålunda grävningarna vid Hallwil hösten 1910 och fick fortsätta med dem under en följd av år, ett arbete som gav utomordentligt rika resultat. Samtidigt måste han emellertid utföra en mängd andra arbeten. Så fulländade han sin gradualavhandling, »Gotlands stenålder», som ventilerades i Uppsala 1914 och utkom på tyska i bearbetat skick 1916. Och 1912 fick han anställning som amanuens på Nordiska Museet. Här kom han ånyo och i ännu betydelsefullare beröring med etnologien, ehuru själva tjänstgöringen ju var av mera mekanisk och kontorsmässig natur och han måste använda en god del av sin fritid för konservering och bearbetning av de rika fynden från Hallwil. Då han 1919 tillträdde sin professur vid Nordiska Museet, befriades han från egentlig museitjänstgöring, men hans etnologiska studier måste under flera år stå tillbaka för arbetet med Hallwilsamlingarna, vilkas ordnande och publicering i 5 stora band måste anses vara en vetenskaplig insats av hög kvalitet. Genom att här en stor massa föremål från en och samma plats kunde inordnas i en relativ kronologi alltifrån 1100-talet och ner till 1600-talet, har en ytterst värdefull grund

lagts för studier i samma riktning. Arbetet är i sitt slag enastående och ensamt tillräckligt att göra sin upphovsman europeiskt berömd.

Lithbergs stora arbetsförmåga togs även i anspråk för en del offentliga utredningar. Så var han medlem av fornminneskommissionen och av 1920—23 års sakkunnigkommitté för utredning av den svenska allmogeforskningen, vars ordförande han var. I båda dessa kommissioner nedlade han ett omfattande arbete och präglade i hög grad utformningen av deras utredningar. Att särskilt den senare givit föga resultat, beror delvis på det alltför vidtgående och byråkratiska organisationsförslaget, som kom en av hans kolleger att fälla det skämtsamma yttrandet, att »Lithberg led av organisations-elefantiasis». Han hade emellertid icke haft personlig erfarenhet av vilka krav som kunde och borde ställas på vare sig fältarbete eller arkivarbete, varför han säkert ej själv anade räckvidden av förslaget om ett stort centralt ämbetsverk i Stockholm för registrering av landets alla folkminnes- och folklivssamlingar och tyngden hos den byråkratiska apparaten.

Betänker man den stora både omfattningen och mångfalden av de arbeten som Lithberg måst åtaga sig, kan man ej förundra sig över, att han på det område, som han själv betraktade som sitt egentliga, blott förmådde åstadkomma en torso. Han fick aldrig tid och ro att arbeta sig fullt igenom ämnet, men av hans hithörande arbeten ser man, vad han skulle ha kunnat uträtta, om han fått ägna sig åt etnologien efter egen önskan. Betydelsefull är sålunda hans programmatiska uppsats »Till allmogekulturens geografi» (Rig 1918, s. 1—27). Väl var det honom tillgängliga materialet för litet och därtill för tillfälligt hopkommet, så att senare forskningar kunnat uppvisa att åtskilliga slutledningar voro förhastade eller helt oriktiga, men grundsynen är både riktig och viktig. Om förhållandet mellan arkeologi och etnologi yttrar han där: »För kronologisering av det arkeologiska materialet blev typologien det viktigaste hjälpmedlet. Men här lägga sig de kronologiska avsnitten skiktvis på varandra. Vill man för det etnografiska materialet erhålla kronologiska utgångspunkter, måste detta behandlas även geografiskt, ty här kunna de kronologiska avsnitten ligga bredvid varandra som årsringarna i ett träd. Och här öppnas då samtidigt möjligheter att lyfta för låten för ett förhistoriskt material, som av naturliga skäl icke kunnat

bevaras åt arkeologens spade.» Och han slutar med orden: »Det är arkeologien och etnografien gemensamt som skola visa oss vägen till den mänskliga odlingens källor». Detta är synpunkter som för litet beaktats men förträffligt illustreras genom de av Lithberg framlagda exemplen och som icke nog kan framhävas.

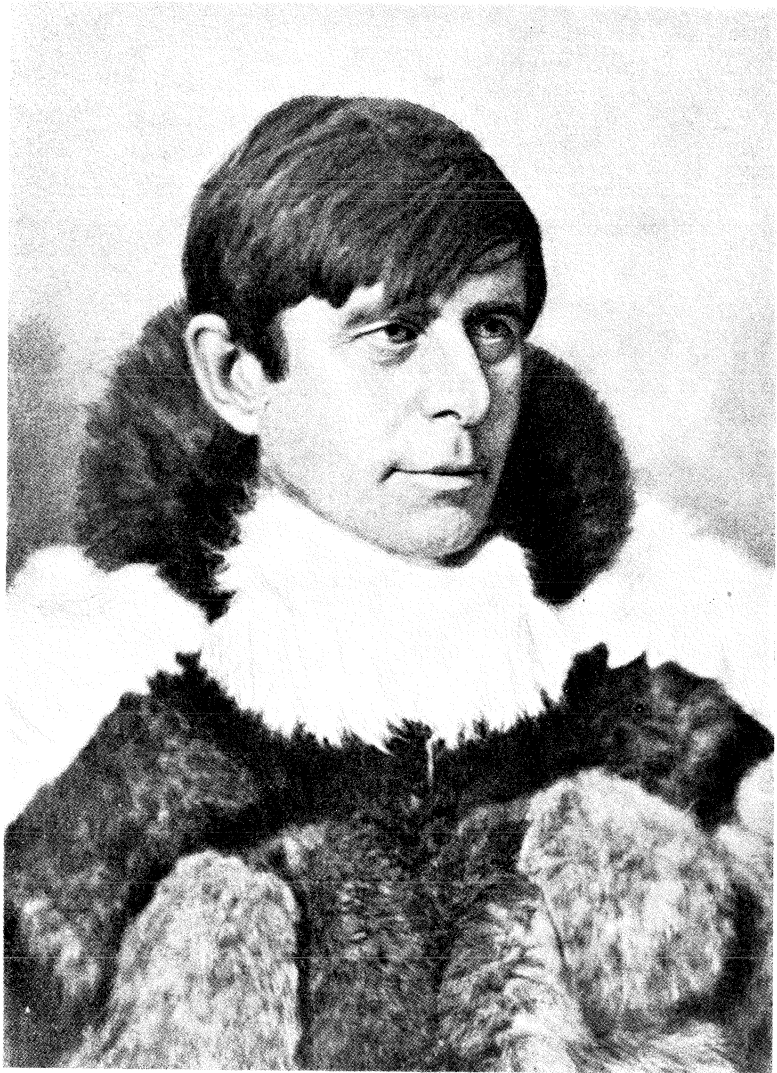
Frågan om kronologi har Lithberg här strukit under för såväl arkeologiens som etnologiens vidkommande, och denna fråga har han alldeles särskilt ägnat sig åt. Hans uppsatser om runstavarna (den sista i Nord. Kultur) och almanackan, om torsdagens helgande och om den första vinterdagen, om kalendariska hjälpmedel, m. m. är ypperliga både genom sin rediga framställning och sitt vetenskapliga herravälde över ämnet. Tyvärr föreligger en större sammanfattande utredning blott delvis utarbetad för trycket. Pennan föll i förtid ur hans hand.

Dessa korta antydningar om Lithbergs vetenskapliga insats må här vara nog. Såsom människa och kamrat var han en sällsynt charmör genom sitt muntra lynne och spelande intelligens, sin entusiasm och manligt storvulna framåtanda. Med sitt varma hjärta värmdes han också sin omgivning, och den som kände honom, bevarar ljusa och glada minnen av honom, även den som måste skifta hugg med honom. Vi hylla hans minne.

KNUD RASMUSSEN

AV

POUL NÖRLUND

Det var i København altid festlige Dage, naar de store Grønlands-
Ekspeditioner vendte hjem fra deres lange Færder. Tusinder
har staaet og vinket forventningsfulde, naar Knud Rasmussen, den
højest elskede af alle danske Grønlandsforskere, var om Bord, og
hans Skib langsomt lagde ind til Kajen i den snævre »Trangrav»
ved Grønlandske Handels Plads.

Stille, halvt ubemærket, vendte et Grønlandsskib hjem i Efter-
aaret 1933, Knud Rasmussen blev baaret syg fra Borde. Han, den
stærke, var blevet ramt af Sygdom paa en Ekspedition til Grøn-
lands Østkyst og bragtes nu dødsmerket hjem. Paa Hospitalet syn-
tes han en Tid i Bedring, men smerteligt kom saa i Dagene før
Jul Budskabet om at han var død.

Knud Rasmussen skal paa dette Sted mindes som Forsker, men
han var meget andet end det. Han var Digter og Skribent, han
var Sportsmand, han var Organisator og Administrator, først og
sidst var han Kammerat, usvigelig som kun meget faa. En mærke-
lig Blanding af uselvsk Beskedenhed og klog, velberegnet Ævne
til at gøre sig gældende, naar han fandt det hensigtsmæssigt, gjorde
ham til Fører og Talsmand i alle grønlandske og arktiske Anlig-
gender og gav ham en fremtrædende Stilling indenfor dansk Kul-
turliv i det hele. Han kunde lede og bestemme uden Anmasselse,
derfor stod han saa stærkt og elskedes af alle sine Medarbejdere.
Hans største Ævne var den Intensitet, hvormed han kunde arbejde,
handle, optræde. Det var undertiden som et sandt Stormvejr, der
bortfejede al Modstand og Betænkelighed.

Hans Livsgærning var viet Grønland og de eskimoiske Folk,
og den voksede harmonisk ud af hans egne personlige Forudsæt-
ninger. Han var født i Nordgrønland, i Kolonien Jakobshavn ved
Diskobugten, hvor han henlevede hele sin Barndom mellem Grøn-
lænderdrengene. Hans Fader, en sjællandsk Lærersøn, var i over 20
Aar Præst i Nordgrønland og er kendt som Forfatter til baade en
Ordbog og en Grammatik over det grønlandske Sprog. Hans Moder

var født i Grønland og tilhørte Slægten Fleischer, der gennem flere Generationer havde levet i Grønland som Købmænd og Kolonibestyrere. Allerede Slægtens Stamfader, Knud Rasmussens Tiptipoldefader, Johan Sechmann Fleischer, der var født i 1702 paa Herregaarden Dragsholm i Nordvestsjælland, havde været i Grønland, hvor han paa Hans Egedes Tid var Proviantskriver i Godthaab. Senere kom han til Norge og blev Sorenskriver i Hardanger, og baade han og hans Søn, der var Stiftsprovst i Bergen, tog sig norske Hustruer. Derigennem kom der ogsaa norsk Blod i Knud Rasmussens Aarer. Hans Mormoder, endelig, var Grønlænderinde og saa vidt vides af ublandet eskimoisk Herkomst, Datter af Sælfangeren Paulus og hans Hustru Susanne.

Man kan ikke forstaa Knud Rasmussen uden at kende disse hans Forudsætninger i Afstamning og Opdragelse. Derigennem fik han sin overlegne Beherskelse af det eskimoiske Sprog og sin helt enestaaende Evne til at komme paa Talefod med de primitive Eskimoer, saa de betroede ham deres inderste Tanker og dybeste Hemmeligheder og tillod ham med Blyanten at »gemme deres Ord i Streger» uden at føle nogen Mistanke derved. Men han forstod ogsaa med Hengivelse at leve Eskimoens Rejseliv. Han tumlede sine Hunde som en Indfødt og har vel ikke med Urette faaet Navn af »Verdens bedste Slædekusk». Med sejt Udholdenhed klarede han alle Strabadser uden derfor at føle sig som en Helt, og ogsaa det er et eskimoisk Træk. Naar Jagten svigtede, kunde han sulte uden at lide synderlig derved, for til Gengæld med animalsk Voldsomhed at kaste sig ind i et sandt Ædegilde, naar det atter blev Flænsetid paa Sæl, Bjørn eller Moskusokse.

Knud Rasmussen blev Student i 1898 og tog i 1900 Filosofikum, men dermed standsede ogsaa hans akademiske Uddannelse. Han kunde ikke sidde stille og læse; han var, som han selv sagde, Nomade og maatte ud paa Rejser. Hans første store Grønlandsæventyr var hans Deltagelse i den af Mylius-Erichsen ledede, saakaldte »litterære Grønlandsekspedition» (1902—04), en dristig, maaske letsindig og ialfald yderst farefuld Færd over den dengang saa frygtede Melvillebugt til de næsten ukendte Polareskimoer ved Kap York paa Grønlands nordvestlige Hjørne.

Det var disse Folk, paa hvem Peary, Nordpolens Opdager, i en Aarrække støttede sine arktiske Ekspeditioner; men Knud Rasmus-

sen var den første hvide Mand der forstod dem og interesserede sig for deres menneskelige Indhold. Hans pragtfulde og livfulde Skildring af dem i »Nye Mennesker» (1905) er vel ikke noget exakt videnskabeligt Værk, men dog en uhyre Landvinding med Hensyn til Forstaaelse af de primitive Menneskers Psyke. I »Foran Dagens Øje» (1915) vendte han senere tilbage til det samme Æmne med større Erfaringer bag sig.

Mellem disse Mennesker, hvis Formynder og Vejleder ved den vanskelige Overgang til Civilisationen han skulde blive, grundlagde han i 1910 sammen med sin nære Ven og Medarbejder Peter Freuchen »Den arktiske Station Thule», i sit Anlæg en Handelsstation, hvis Overskud imidlertid bl. a. skulde benyttes til Financiering af videnskabelige Ekspeditioner. Og denne Plan blev i fuldt Maal til Virkelighed. I de næsten 25 Aar, hvori Stationen stod under hans Ledelse, lykkedes det ham at starte ikke mindre end syv saakaldte »Thuleekspeditioner», som han ledede, og som hans Station ydede økonomisk Støtte eller ligefrem helt bekostede. Forskellige af disse Ekspeditioner var saa vældige Foretagender, at det siger sig selv, at han ikke alene kunde magte deres Financiering. Danmarks store videnskabelige Fonds og ogsaa mange private har sammen med den danske Stat understøttet hans Arbejder, men det gav ham en overordentlig Styrke, naar det økonomiske Grundlag for en Ekspedition skulde tilvejebringes, at han selv kunde møde med sit klækkelige Tilskud.

Hans første to Thuleekspeditioner, 1912 og 1916—18, gik tværs hen over det mennesketomme, nordligste Grønland og vil blive staaende som forunderlige Vidnesbyrd om, hvad hærdede og viljestærke Mennesker kan tvinge sig selv til at døje af Kulde, Sult og Strabadser uden at bukke under. Den sidste af dem blev tillige et tragisk Memento om, at kun de stærkeste kan staa det igennem.

Han var paa denne Rejse ledsaget af den unge danske Geolog Lauge Koch og den svenske Botaniker Thorild Wulff samt fire Eskimoer. En af Eskimoerne omkom paa Jagt, men ellers lykkedes det Ekspeditionen at gennemføre den forfærdende Sulterejse og fra Indlandsisen naa ned paa Land, hvorfra Hjælpen var overkommelig nær. Men da Føreren sammen med en Eskimo var rejst i Forvejen for at hente Hjælpslæder op, og Jagten stadig svigtede for de tilbageværende, brød Wulff sammen og lagde sig til at dø, mens

hans Kammerater var for afkræftede til at tvinge ham videre frem. Selv om man nok saa godt kender Forløbet af denne Rejse, læser man den Dag i Dag i den største Spænding og Sindsbevægelse Knud Rasmussens Skildring deraf i »Grønland langs Polarhavet«, som udkom i 1919.

Det nye ved disse Ekspeditioner var i teknisk Henseende det, at de overvejende baseredes paa Jagt i Stedet for paa Hermetik. Det gjorde dem mere bevægelige, men ganske vist ogsaa mere risikable. Man vil kunne indvende mod dem, at der ligesom savnes et rimeligt Ligevægtsforhold mellem paa den ene Side Chancen for fundamentale Resultater og paa den anden Side den uhyre Risiko for Menneskeliv, for ikke at tale om alle Savn og Lidelser, som naturligvis snart glemmes af dem der kommer over dem, men som dog hæmmer det videnskabelige Arbejde. Sandt nok, det var nødvendigt, at ogsaa det manglende Stykke af Grønlands Nordkyst blev berejst, kortlagt og undersøgt; men det blev forøvrigt Lauge Koch som paa sin »Jubilæumsekspedition Nord om Grønland« (1920—23) sled sig igennem det sidste Stykke, og som i det hele i sin Egenkab af Geolog takket være de værdifulde Fossilsamlinger fik de største Resultater.

Givet er det ialfald, at for Knud Rasmussens særlige Interesser og særlige Ævner, Udforskningen af de primitive Mennesker, var der paa de lange Rejser gennem øde og mennesketomme Egne ingen Næring at faa. Ogsaa i den Henseende var de for ham Sulterejser.

Han gentog dem heller ikke, men vendte sig mod frugtbare Maal. Næst efter Thuledistriktets Beboere findes Grønlands mest uberørte Eskimoer paa Østkysten ved Angmassalik samt ved enkelte af Vestkystens sydligste Bopladser, hvortil de er overflyttede fra Øst. Efter at Kristendommen og Europæervæsenet (»Civilisationen«) nu har naaet dem, vil deres Oprindelighed meget snart være helt forsvundet. Den dør ud med de gamle.

Disse Stammer er udforskede af Gustav Holm og William Thalbitzer, og i 1919 besøgte Knud Rasmussen første Gang Angmassalik (4. Thuleekspedition) for at optegne Sagn og Fortællinger. Frugten heraf blev hans »Myter og Sagn fra Grønland« I (1921), medens de følgende to Bind, der udkom af dette aldrig afsluttede Værk, indeholder Sagn fra Grønlands Vestside. Han genoptog imidlertid

i sine sidste Aar Studiet af Østgrønlanderne. Hans to sidste Ekspeditioner (6. og 7. Thuleekspedition, 1931—33), der berejste Østkystens sydligste Del, var vel først og fremmest Kortlægningsekspeditioner i Samarbejde med Geodætisk Institut; men Knud Rasmussen benyttede denne Lejlighed til en dyberegaaende Udforskning af Eskimobefolkningen, hvis Jagtliv og Fester han ogsaa fik optaget paa Film for bedre at bevare Mindet om det, som snart vil være forsvundet. Takket være først og fremmest Knud Rasmussens Initiativ ejer vi nu en uvurderlig Samling af Kulturfilm fra de forskellige Egne af Grønland.

Knud Rasmussens Hovedbedrift, hans Livs største og varigste Indsats, skulde dog komme til at ligge udenfor Grønland. Venner, som har kendt ham fra hans tidligste Ungdom, véd at berette, at han allerede som Skoledreng syslede med Planer om engang at besøge alle Eskimostammer i Verden, ikke blot de grønlandske men ogsaa de endnu mindre kendte og studerede i arktisk Nordamerika, helt over til Sibirien, hinsides Stillehavet. I 1909 var han saa vidt, at han kunde fremlægge en udformet Plan.

En Storrejse vestover blev efter Thulestationens Anlæggelse hans kæreste Tanke, men Verdenskrigen spærrede længe alle Muligheder for dens Virkeliggørelse og førte ham ind paa mere sekundære Opgaver. Endelig i 1921—24 gennemførtes den gamle Plan ved den berømte 5. Thuleekspedition. Allerede rent rejseteknisk var det en beundringsværdig Præstation, alting klappede fra først tilsidst, og Ekspeditionens videnskabelige Arbejde havde et Præg af Enhed og maalbevidst Koncentration, som er meget sjældent paa arktiske Ekspeditioner. Det gjaldt fremfor alt Udforskningen af Eskimoernes aandelige og materielle Kultur, paa enhver Maade og under enhver Synsvinkel, gennem arkæologiske Udgravninger og anthropologiske Undersøgelser, gennem folkloristiske Forhør og Optegninger, gennem linguistiske Studier og etnografiske Indsamlinger. Som Maalestok for Ekspeditionens Dimensioner kan anføres, at der tilbagelagdes Slæderejser paa ca. 18 000 km. og indsamledes ca. 15 000 arkæologiske og etnografiske Genstande til Nationalmuseet i København, i hvis nye, endnu ufuldendte Bygning der er reserveret ikke mindre end 10 Sale til Knud Rasmussens Samlinger alene.

Ekspeditionen stod stærkt ogsaa gennem den fortræffelige lille videnskabelige Stab, som Knud Rasmussen knyttede til den. Jeg

skal særlig fremhæve Arkæologen Therkel Mathiassen og Etnografen Kai Birket-Smith, der bægge efter deres Hjemkomst skrev Doktor-disputater paa det Materiale de havde indsamlet under Ekspeditionen. Det var Knud Rasmussens Tanke ved denne Rejse at løse Problemet om Eskimokulturens Oprindelse, men dertil var det dog for sammensat, og noget definitivt Resultat kan ikke siges at være naaet. Ekspeditionens Deltagere kom ud fra deres særlige — arkæologiske eller etnografiske — Synspunkter og Erfaringer til forskellige Opfattelser, som de hver for sig har begrundet med stor Dygtighed i nogle første Rangs Publikationer, men først fortsatte arkæologiske Undersøgelser vil kunne føre Drøftelsen videre. Den Opfattelse Knud Rasmussen og Birket-Smith naaede til, er den, at Eskimokulturen i sin Oprindelse er en Indlandskultur beslægtet med Indianernes, og at Rensdyr-Eskimoerne, som lever i Strøget mellem Hudson Bay og Magnetisk Nordpol, er Levninger af Ur-Eskimoerne. Mathiassen mener ikke, at Spørgsmaalet er modent til Løsning endnu, men hælder snarere til den Opfattelse, at Eskimoerne er kommet vestfra, og at deres særegne Kultur er opstaaet i Egnene omkring Beringsstrædet.

Ekspeditionen arbejdede to Aar med Station paa Vestsiden af Hudson Bay, hvorefter Knud Rasmussen alene med to Eskimoer begav sig paa sin lange Slæderejse vestover langs Polarhavet til Beringsstrædet. Det eneste Uheld kom tilsidst, idet han ikke havde faaet sit Pas i Orden og Russerne derfor nægtede ham Opholdstilladelse i Sibirien, hvor de vestligste af alle Eskimoer skulde være besøgt og studeret.

Overalt hvor han kom frem, studerede han Eskimoernes religiøse og magiske Forestillinger og Livsopfattelse, deres Taburegler og Aandemanervæsen og nedskrev deres Beretninger og Sagn. Han vendte hjem i 1924 med et kæmpemæssigt Materiale i sine Lommebøger. Bearbejdelsen trak i Langdrag, i Perioder kastede han sig derover med en vældig Energi, men nye Foretagender afbrød stadig denne mere stiltfærdige Syssel, og han befandt sig uden Tvivl bedre paa sine Ekspeditioner end ved Skrivebordet. Han naaede i 4 Bind at faa offentliggjort sit Materiale fra Stammerne Vest for Hudson Bay, men hans Indsamlinger fra de vestligere boende Stammer ved Mackenziefloden og i Alaska ligger endnu ubearbejdet, og det er tragisk af hans nærmeste Medarbejdere at høre, at ingen nu vil

være i Stand til at føre dette Materiale frem til Udgivelse. Rime­ligvis vilde det heller ikke nu mere kunne samles paany, de gamle, der ved noget, dør ud, de unge angliseres. Nogen Trøst er det, at en Del af Materialet er udnyttet i den store Rejseskildring »Fra Grønland til Stillehavet» (1926) og i Æventyrsamlingen »Festens Gave», som han udgav i Anledning af sin 50-Aars Fødselsdag (1929).

Allerede i 1921, samme Aar som han startede sin 5. Thuleekspe­dition, udnævnte Vetenskaps­socie­teten, der altid har anlagt et frit og uafhængigt Synspunkt ved sin Vurdering af videnskabelige Kvalifika­tioner, ham til udenlandsk Medlem, og umiddelbart efter hans Hjemkomst fra den store Rejse hædrede Københavns Universitet ham i 1924 med Æresdoktorgraden, vistnok efter nogen Betænke­lighed. Men der er ingen Tvivl om at den strænge metodiske Viden­skab har hædret ogsaa sig selv ved saaledes at anerkende den livs­glade cand. phil.s Fortjeneste af den videnskabelige Forskning. Han havde vist Ævne til at hugge kraftigt og maalbevidst ind paa Løs­ningen af et stort videnskabeligt Problem, og han havde ved sine Sagnsamlinger m. v. reddet et stort videnskabeligt Materiale, inden det var for silde. Hans stærke Menneskelighed og digteriske Ævne, der i manges Øjne mistænkeliggjorde hans videnskabelige Kvalifika­tioner, har tværtimod hjulpet ham til Forstaaelse af de Mennesker, hvis aandelige Indhold han søgte at trænge ind til.

Det er muligt, at hans Metode ved Optegningen af Sagnene vilde have været mere fuldkommen, hvis han havde haft mere faglig Skoling. Det afgørende ved et saadant ukontrollabelt Arbejde er dog ikke Metoden, men Ansvarsbevidstheden og Opfattelsesævn­en. Det er klart, at der ved Gengivelse paa Dansk eller Engelsk af mundt­lige eskimoiske Fortællinger, undertiden nedskrevne under højst ugunstige Omstændigheder, vil være mange Fejlkilder; og det er derfor en Betyggelse, at i Publikationerne fra 5. Thuleekspe­dition gengives et stort Antal eskimoiske Originaltekster i Lydskrift inter­lineært med en engelsk Oversættelse.

Iøvrigt kan det siges, at Knud Rasmussen havde to store Fortrin frem for de fleste Rejsende blandt primitive Folk. Han risikerede ikke at misforstaa de Meddelelser der blev givet ham, fordi han uden Vanskelighed beherskede alle de eskimoiske Dialekter, og han risikerede heller ikke — ialfald mindre end de fleste — at blive bundet noget paa Ærmet, dertil var han altfor fortrolig baade med

Æmnerne og med Menneskene. Han pumpede dem aldrig for deres Viden, før han vidste, han var deres Ven, — hvad han ganske vist ofte forstod at blive paa faa Minutter.

Det var endelig Knud Rasmussens Styrke, at han selv forstod sin Begrænsning og ingen Trang havde til at sprænge den. Han var Skildrer og Stofsamler, ikke Syntetiker. Med ægte videnskabeligt Sind gjorde han sin Indsats paa de Omraader hvor han havde bedre Forudsætninger end nogen Anden, og afholdt sig fra at forplumre sit Værk ved at inklade sig paa noget han ikke magtede.

Denne personlige Beskedenhed udelukker imidlertid ikke, at han intuitivt saa de store Fremtidsperspektiver for den arktiske etnografiske Forskning og havde Blikket aabent for de store Sammenhænge.

I sine senere Aar optog han den gamle Tanke om en mulig Sammenhæng mellem den eskimoiske Ben- og Stenalderkultur og den palæolitiske Kultur i Mellemeuropa, og han benyttede den til Udgangspunkt for en Plan, som han skizzemæssig fremlagde i 1929. Han foreslog, at der organiseredes hvad han kaldte en international Stenalderundersøgelse, hvis Opgave i første Række vilde blive at foretage arkæologiske Udgravninger i alle arktiske Egne, ikke blot indenfor de eskimoiske Omraader, men ogsaa langs de europæiske Ishavskyster og ikke mindst i Nordsibirien, som arkæologisk endnu er næsten ganske uopdyrket.

Det lykkedes ham ikke at faa denne sunde og frugtbare Undersøgelsesplan bragt ud over det døde Punkt. Men den er ikke glemt af hans Medarbejdere. Den er i Sommeren 1934 blevet lagt frem til international Drøftelse ved en Kongres i London, og der synes at aabne sig Muligheder for dens Virkeliggørelse. Skulde det lykkes at faa Spaderne i Gang Polarkredsen rundt, vilde det være den smukkeste Hyldest til Knud Rasmussens Minde.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Præses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.

THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842,
† $\frac{13}{5}$ 1927.

TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.

V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.

MÜLLER, SOPHUS, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.

Hedersledamöter.

EVANS, ARTHUR JOHN, professor, Oxford, f. $\frac{8}{7}$ 51, 21.

KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, Lund, f. $\frac{2}{3}$ 51, 24.

MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, Paris, f. $\frac{11}{11}$ 66, 25.

WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, Zürich, f. $\frac{21}{6}$ 64, 34.

CROCE, BENEDETTO, senator, Neapel, f. $\frac{25}{2}$ 66, 34.

Styrelse.

Præses: EINAR LÖFSTEDT (1932).

V. præses: ALGOT WERIN (1931).

Sekreterare: STURE BOLIN (1932).

Bibliotekarie: SIGURD AGRELL (1933).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1933).

Medlemmar: HENRIETTE COYET (1932), WILHELM WESTRUP (1933),
ALF NYMAN (1931), ALBERT SAHLIN (1931).

Suppleanter: INGVAR ANDERSSON (1931), SVEN WICKSELL (1933),
GUNNAR ASPELIN (1932).

Valnämnd.

Ordförande: Soc:s Præses.

Medlemmar: ALBERT SAHLIN (1932), GUNNAR ASPELIN (1932), SIGURD AGRELL (1933), GOTTFRID CARLSSON (1933).

Suppleanter: STURE BOLIN (1933), IVAR LINDQUIST (1932).

Granskningsnämnd.

Ordförande: Soc:s Sekreterare.

Medlemmar: EINAR LÖFSTEDT (1932), ERIK NOREEN (1933), GUNNAR ASPELIN (1932), RAGNAR JOSEPHSON (1933).

Bortgångna stiftande ledamöter.

V. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882, † $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^{5}/_6$ 1858, † $^{6}/_{11}$ 1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^{2}/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869, † $^{24}/_8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

V. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^{8}/_2$ 1865, † $^{16}/_5$ 1930.

V. HALLWYL, ANNA FRIDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $^{1}/_{10}$ 1844, † $^{27}/_7$ 1930.

HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $^{6}/_9$ 1876, † $^{14}/_4$ 1931.

Stiftande ledamöter.

BERGER, SVANTE EDVIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $^{13}/_5$ 71, 20.

COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, Torup, Bara, f. $^{16}/_3$ 59, 20.

SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, Eslöv, f. $^{7}/_9$ 68, 20.

V. SCHMITERLÖW, ADELHEID, fröken, Tagel, Smålands Rydaholm, f. $^{15}/_8$ 75, 20.

SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, Norrköping, f. $^{21}/_{10}$ 60, 20.

WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, Rydsgård, f. $^{13}/_5$ 62, 20.

- LUNDAHL, NILS, fil. dr., Lund, f. $\frac{23}{5}$ 58, 21.
JACOBSEN, HELGE, direktör, Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn,
f. $\frac{24}{12}$ 82, 21.
SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. dr., Djursholm, f. $\frac{15}{12}$ 61, 21.
EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $\frac{3}{7}$ 80, 21.
NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna,
Sjöbo, f. $\frac{23}{9}$ 83, 21.
ROOS, AXEL, jur. dr., advokat, Malmö, f. $\frac{4}{3}$ 86, 21.
MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, Lund, f. $\frac{17}{1}$ 71, 23.
DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg,
f. $\frac{6}{9}$ 70, 25.
WIENS, FINGAL CARL OSCAR HARALD, f. d. kansliråd, godsägare,
Löberöd, f. $\frac{18}{12}$ 80, 28.
GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, Björns-
torp, f. $\frac{13}{10}$ 87, 30.
LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER,
Vegeholm, f. $\frac{24}{2}$ 1907, 32.
DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. dr., försäkringsdirektör,
f. $\frac{25}{6}$ 1888, 33.
WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, professorska, f. $\frac{18}{1}$ 97, 34.

Seniorer.

- HAMMARSTEDT, NILS EDVARD, f. d. museiintendent, Stockholm, f. $\frac{3}{3}$
61, 20.
LIDÉN, BROR PER EVALD, professor emeritus, Göteborg, f. $\frac{3}{10}$ 62, 20.
MORTENSEN, JOHAN MARTIN, professor, Woodstock Road 18, Bed-
ford Park, W 4, London, f. $\frac{10}{12}$ 64, 20.
SERNANDER, JOHAN RUTGER, professor emeritus, Uppsala, f. $\frac{2}{11}$ 66, 21.
PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{4}$ 67, 21.
BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $\frac{4}{8}$ 67, 20.
HAHR, AUGUST, professor emeritus, Uppsala, f. $\frac{21}{10}$ 68, 21.
CUNY, ALBERT, professor, Rue Raymond-Lartigne 7, Bordeaux, f.
 $\frac{16}{5}$ 69, 24.
HERRLIN, PER AXEL SAMUEL, professor, Lund, f. $\frac{30}{3}$ 70, 21.
v. FRIESEN, OTTO, professor, Uppsala, f. $\frac{11}{5}$ 70, 20.
RAQUETTE, GUSTAF RICHARD, docent, Lund, f. $\frac{7}{2}$ 71, 25.
MOBERG, CARL AXEL, professor, rector magnificus, Lund, f. $\frac{15}{6}$
72, 20.

- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{2}{4}$ 73, 20.
- GRØNBECH, VILHELM, professor, Gjentofte, f. $\frac{14}{6}$ 73, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Lysaker, Norge, f. $\frac{7}{7}$ 73, 22.
- SOUTER, ALEXANDER, professor, Aberdeen, f. $\frac{14}{8}$ 73, 27.
- WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 73, 27.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{7}$ 74, 25.
- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 20.
- CHRISTENSEN, ARTHUR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 75, 27.
- FABRICIUS, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{13}{8}$ 75, 25.
- HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{21}{12}$ 75, 25.
- POULSEN, FREDERIK, museumsdirektör, Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn, f. $\frac{7}{3}$ 76, 21.
- OLSON, JOHAN EMIL, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{9}{6}$ 76, 25.
- HECHT, HANS, professor, Göttingen, f. $\frac{16}{7}$ 76, 24.
- WESTMAN, KARL GUSTAF, professor, Uppsala, f. $\frac{18}{8}$ 76, 20.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $\frac{5}{11}$ 76, 21.
- ARUP, ERIK, professor, Köpenhamn, f. $\frac{22}{11}$ 76, 20.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $\frac{8}{1}$ 77, 25.
- TUNELD, EBBE OSCAR, professor, chef för Svenska Akademiens ordboks redaktion, Lund, f. $\frac{7}{4}$ 77, 21.
- SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $\frac{25}{6}$ 77, 21.
- NILSSON, JOHAN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{12}{9}$ 78, 20.
- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $\frac{10}{2}$ 78, 20.
- NECKEL, GUSTAV, professor, Bismarckstr. 66, Charlottenburg, f. $\frac{17}{1}$ 78, 27.
- V. SRBIK, HEINRICH RITTER, professor, Schloss Schönbrunn, Wien, f. $\frac{10}{11}$ 78, 30.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, antikvarie, Statens hist. museum, Stockholm, f. $\frac{7}{5}$ 79, 20.
- V. SYDOW, CARL WILHELM, docent, Lund, f. $\frac{21}{12}$ 78, 20.
- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Alnäs, Stockholm, f. $\frac{29}{8}$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $\frac{16}{4}$ 79, 25.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $\frac{28}{11}$ 78, 20.
- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, Erlangen, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
- MAWER, ALLEN, professor, London, f. $\frac{8}{5}$ 79, 24.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

- AGRELL, PER SIGURD, professor, Lund, f. $16/1$ 81, 20.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $28/2$ 81, 20.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $24/4$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $19/9$ 85, 20.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f. $4/1$ 86, 20.
NYMAN, ALF TOR, professor, Lund, f. $12/3$ 84, 20.
PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $1/6$ 88, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $8/4$ 84, 20.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $19/8$ 87, 20.
ALMQUIST, HELGE KNUT HJALMAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $17/12$ 80, 20.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $12/5$ 83, 20.
EIDEM, ERLING, ärkebiskop, Uppsala, f. $23/4$ 80, 20.
KARLGRÉN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, rektor, Göteborg, f. $5/10$ 89, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $14/10$ 81, 20.
LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, Lund, f. $15/6$ 80, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f. $1/2$ 82, 20.
LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $22/6$ 80, 20.
RUDBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f. $17/10$ 80, 20.
LANDQUIST, JOHN, fil. dr., författare, Stockholm, f. $3/12$ 81, 21.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $11/10$ 86, 22.
SMITH, HELMER, docent, Lund, f. $26/4$ 82, 23.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $15/4$ 82, 23.
WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $3/2$ 89, 25.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, docent, Lund, f. $31/5$ 95, 25.
ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f. $6/1$ 92, 26.
CARLSSON, NILS GUNNAR, lektor, docent, Stockholm, f. $7/3$ 94, 26.

- WICKSELL, SVEN DAG, professor, Lund, f. $^{22}/_{10}$ 90, 27.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, docent, Åkarp, f. $^{27}/_{7}$ 83, 27.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, undervisningsråd, Stockholm, f. $^{6}/_{11}$ 91, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, Lund, f. $^{3}/_{12}$ 83, 28.
KNUTSSON, KNUT PETER, förste bibliotekarie, Stadsbiblioteket, Stockholm, f. $^{5}/_{3}$ 97, 28.
JOSEPHSON, RAGNAR, professor, Lund, f. $^{8}/_{3}$ 91, 29.
ASPELIN, GUNNAR, docent, Lund, f. $^{23}/_{9}$ 98, 29.
BRILIOTH, YNGVE TORGNY, professor, domprost, Lund, f. $^{12}/_{7}$ 91, 30.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, docent, Lund, f. $^{27}/_{5}$ 1900, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, docent, Lund, f. $^{3}/_{3}$ 01, 30.
TILANDER, ARTUR GUNNAR, docent, Lund, f. 1894, 31.
ANDERSSON, CARL INGVAR, docent, Lund, f. $^{19}/_{3}$ 99, 31.
HARRIE, IVAR OLAV, fil. lic., skriftställare, Lund, f. $^{18}/_{3}$ 99, 32.
NOREEN, ERIK, professor, Lund, f. $^{3}/_{11}$ 90, 32.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, docent, Lund, f. $^{14}/_{12}$ 96, 32.
ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $^{24}/_{4}$ 89, 33.
LINDQUIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), docent, Lund, f. $^{5}/_{4}$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $^{7}/_{6}$ 82, 34.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, Lund, f. $^{10}/_{7}$ 93, 34.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, docent, Lund, f. $^{13}/_{12}$ 93, 34.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, docent, Lund, f. $^{31}/_{3}$ 96, 34.

b. Utländska.

- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Greifswald, f. $^{8}/_{5}$ 85, 20.
LIESTØL, KNUT, professor, Blommenholm, Oslo, f. $^{13}/_{11}$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO, museumsinspektör, Nationalmuseum, Köpenhamn, f. $^{19}/_{12}$ 81, 20.
HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $^{31}/_{8}$ 82, 22.
TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $^{8}/_{12}$ 80, 23.
HABERLANDT, ARTHUR, professor, Museum für Volkskunde, Wien, f. $^{9}/_{3}$ 89, 24.
SAURAT, DENIS, professor, London, f. $^{21}/_{3}$ 90, 24.
KONOPCZYNSKI, WLADYSLAW, professor, Krakov, f. 80, 24.
NÖRLUND, POUL, museumsinspektör, Nationalmuseum, Köpenhamn, f. $^{4}/_{11}$ 88, 24.
JAEGER, WERNER, professor, Kaiser Wilhelmstr. 11, Berlin-Steglitz, f. $^{30}/_{7}$ 88, 27.

- PEDERSEN, JOHANNES, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
VASMER, MAX, professor, Barstr. 55, Berlin-Wilmersdorf, f. $\frac{28}{2}$ 86, 30.
RUBOW, PAUL VIKTOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 96, 30.
ANDERSON, WALTER, professor, Dorpat, f. $\frac{10}{10}$ 85, 32.
BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $\frac{23}{5}$ 92, 32.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $\frac{4}{10}$ 87, 32.
MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $\frac{15}{6}$ 1901, 32.
FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $\frac{17}{3}$ 88, 33.
PASQUALI, GIORGIO, professor, Florens, f. $\frac{29}{4}$ 84, 32.
JACOBSEN, LIS, dr. phil., Köpenhamn, f. $\frac{29}{1}$ 82, 33.
BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $\frac{31}{8}$ 1903, 34.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1933—1934.

Till arbetande svenska ledamöter ha kallats professor E. Rooth och docent NATAN LINDQVIST.

Till arbetande utländska ledamöter ha kallats professor ED. FRAENKEL, Oxford, professor GIORGIO PASQUALI, Florens, och Dr. phil. LIS JACOBSEN, Köpenhamn.

Vid högtidssammanträdet den 13 november 1933 talade professor ALF NYMAN över ämnet »Individ, grupp och massa. En översikt av kollektiviteternas psykologi».

Övriga societetens sammanträden ha hållits:

17 april 1934 med föredrag av professor GEORG ANDRÉN, Göteborg, över ämnet »Svenskt och utländskt i 1866 års representationsreform»,

27 april 1934 med föredrag av professor GIORGIO PASQUALI, Florens, över ämnet »Frühgeschichte Roms im Spiegel der Sprachentwicklung»,

6 oktober 1934 med föredrag av professor ED. FRAENKEL, Oxford, över ämnet »Römertum und griechische Form».

Professor FRAENKEL höll vidare en huvudsakligen för studenter avsedd föreläsningsserie om »Interpretation av horatianska dikter» 3—8 oktober, för vilken Vetenskaps-Societeten stod såsom inbjudare.

Under tryckning äro följande skrifter:

Årsbok 1934.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

17. INGVAR ANDERSSON: Erik XIV:s engelska underhandlingar.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1933.

Balanskonto den 1 januari 1933.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	100,084: 90	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Aktier och förlagsbevis	3,750: —	Grundfonden	124,034: 40
I banker innest.		Dispositionsfonden	21,163: 74
(incl. räntor) 50,977: 83		Resestipendiefonden	8,985: 89
I banker innest.			
Resestip.-fond <u>8,985: 89</u>	59,963: 72		
I kassan	385: 41		
	<hr/>		
Summa kronor	164,184: 03	Summa kronor	164,184: 03

Vinst- och förlustkonto den 31 december 1933.

Inkomster:		Utgifter:	
Årsavgifter	3,000: —	Trycksaker	3,805: 57
Räntor å obli- gationer	4,614: 70	Arvoden och resekostnader	1,163: 10
D:o å aktier och förlagsbevis	395: —	Porton	60: 10
D:o å bankmedel <u>1,927: 44</u>	6,937: 14	Diverse utg.....	654: 47
Redovisning från C. W. K.		Behållning	10,566: 74
Gleerups förlag	113: 64		
Ränta å Resestip.-fonden...	390: 79		
Vinst å utlottade obli- gationer och utskiftning ...	807: 60		
Knut och Alice Wallen- bergs gåva	5,000: —		
Tillfäll. ränteinkomst	—: 81		
	<hr/>		
Summa kronor	16,249: 98	Summa kronor	16,249: 98

Balanskonto den 31 december 1933.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	114,382: 50	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Aktier och förlagsbevis ...	3,750: —	Knut och Alice Wallenbergs stiftelse	5,000: —
I banker innest.		Grundfonden	127,034: 40
(incl. räntor) ... 43,125: 27		Dispositionsfonden	20,339: 69
D:o d:o Resesti- pendiefond <u>12,376: 68</u>	55,501: 95	Resestipendiefonden	12,376: 68
I kassan	1,116: 32		
	<hr/>		
Summa kronor	174,750: 77	Summa kronor	174,750: 77

Lund den 31 december 1933.

Nils Lundahl.

INVENTARIUM DEN 31 DECEMBER 1933.

Obligationer:

Svenska statens 4,5 % av 1927	4,975:—	
» » 4,5 % » 1930	5,000:—	
» » 4,5 % » 1930	5,000:—	
» » 4,5 % » 1930	4,937: 50	
» » 4,5 % » 1930	5,000:—	
» » 4 % » 1931	5,000:—	
» » 4 % » 1933	9,750:—	
» » 4 % » 1933	4,850:—	
Stockholms inteckningsgaranti A.-B:s 4 % av 1904	15,120:—	
Stockholms inteckningsgaranti A.-B:s 4,5 % av 1928	10,050:—	
Konungariket Sveriges stadshypotekskassas 5 % av 1926 ...	5,000:—	
Norges komm. banks 5,5 % av 1929	5,000:—	
Malmö stads 4,5 % av 1922	4,875:—	
Skellefteå stads 5 % av 1926	5,000:—	
Bergvik-Ala 4,5 % av 1930	4,950:—	
Grängesberg-Oxelösund 4,5 % av 1930	9,900:—	
Svenska Bostadskreditkassans 5 % av 1932	5,050:—	
Svenska Bostadskreditkassans 5 % av 1932	4,925:—	114,382: 50

Aktier och Förlagsbevis:

50 st. aktier i Svenska Sockerfabriks A.-B. å 35: — ser. D, E.	1,750:—	
40 » förlagsbevis i A.-B. Svenska Handelsbanken å 50: —		
Interimsbevis av 1933	2,000:—	3,750:—
I banker innestående (incl. räntor)	43,125: 27	
I » » Resestipendiefonden	12,376: 68	55,501: 95
I kassan		1,116: 32
		<u>Summa kronor 174,750: 77</u>

Lund den 31 december 1933.

Nils Lundahl.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps societetens i Lund räkenskaper för år 1933 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda, försedda med behöriga verifikationer, och samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 7 mars 1934.

Gunnar Carlquist.

Edvard Thormænius.

1927. ROTH, E. Den provensalska trubadurpoesiens uppkomst. Gamla och nya teorier. — NYMAN, A. Frågan om det omedvetna. Systematiskt, logiskt och metodologiskt till ett filosofiskt hjälpbegrepp.
1928. NYMAN, A. Komik och fiktion. Ett försök till en generaliserad teori för det komiskas natur och betingelser.
1929. AGRELL, S. Solbanans stjärnbilder i Eddadiktningens mytvärld. GRÖNBECH, V. Heraklit. — ROTH, E. Ein Lehrsatz der etymologischen Wissenschaft geprüft. — v. SYDOW, C. W. Die psychologischen Gründe der Mana-Vorstellung. — WERIN, A. Tegnér och Napoleon.
1930. ASPELIN, G. De protestantiska monarkomakernas politiskt-filosofiska idéer. — NYMAN, A. Kant — en mystiker? Några marginalanmärkingar. — RUDBERG, G. Ur Vergilius' tankevärld. — v. SYDOW, C. W. Den fornegyptiska sagan om de två bröderna. Ett utkast till dess historia och utveckling. — BOLIN, S. C-varianterna av Mäster Adams text.
1931. BOLIN, S. När avslutade Mäster Adam Gesta Hamburgensis ecclesiae pontificum? — ROTH, E. Den högtyska dialektforskningen och dess aktuella arbetsuppgifter. — v. SYDOW, C. W. Wilhelm Mannhardt und sein Briefwechsel mit Gunnar Olof Hyllén-Cavallius. — THEANDER, C. Zwei Wortsippen im Griechischen.
1932. v. SYDOW, C. W. Märchenforschung und Philologie. — ROTH, E. Tyskans och engelskans inbördes släktskapsförhållanden. BOLIN, S. Svenskväldets fall. Ett förslag.
1933. LITHBERG, S. Att helga torsdagen. — ASPELIN, G. Den osynliga handen. — WENNSTRÖM, T. Fredlösheten. — NYMAN, A. Individ, grupp och massa. — ANDERSSON, I. Erik XIV och Island.

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. Pris 15 kr.
 2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. Pris 5 kr.
 3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Pris 5 kr.
 4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. Pris 10 kr.
 5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. Pris 8 kr.
 6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. Pris 6 kr.
 7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. Pris 5 kr.
 8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. Pris 7 kr.
 9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. Pris 3 kr.
 10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. Pris 3 kr.
 11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:r Olauus Petri Phase*, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. Pris kr. 12: 50.
 12. *Gudmundi Olaii Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. med parallellhänvisningar och register av *Gottfrid Kallstenius*. Pris 6 kr.
 13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna. Pris kr. 3: 50.
 14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. Pris 5 kr.
 15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. Pris kr. 3: 50.
 16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. Pris kr. 7: 50.
- Årsbok 1920. Pris 1: 50 kr.
Årsbok 1921. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1922. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1923. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1924. Pris 4: 50 kr.
Årsbok 1925. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1926. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1927. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1928. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1929. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1930. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1931. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1932. Pris 3: — kr.
Årsbok 1933. Pris 4: — kr.